

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı

Doktora Tezi

ARİSTOTELES’TE ZORUNLULUK, İMKÂN VE
İHTİMAL SORUNLARI

Murat KELİKLİ

2502070064

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ş. Teoman DURALI

İstanbul, 2012

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı :Murat KELİKLİ Numarası :2502070064
Anabilim/Bilim Dalı :Felsefe Tez Savunma Tarihi :08.06.2012
Danışman :Prof.Dr.Ş.Teoman DURALI Saati :15:00
Tez Başlığı :”Aristoteles’te Zorunluluk, İmkân ve İhtimâl Sorunları”

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği’nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ’NE OYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Ş.Teoman DURALI		
2- Prof.Dr.O.Faruk AKYOL		Kabul
3-Prof.Dr.Sadık TÜRKER		Kabul
4-Prof.Dr.Ayhan BIÇAK		Kabul
5-Doç.Dr.Uğur EKREN		Kabul

Aristoteles'te Zorunluluk, imkân ve İhtimal Sorunları

Murat Kelikli

ÖZ

Bu tez, Aristoteles'in zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramlarını nasıl açıkladığını, varlık ve varlığın bilgisinin elde edilmesinde nasıl bir rol oynadıklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Felsefeye zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramalarını sistemli bir şekilde sokan ve varlık ile bilgi arasındaki süreçte mantığı kullanarak varlığın bilgisinin elde edilmesinin yolu olarak açıklayan Aristoteles olmuştur. Aristoteles zorunlu, mümkün ve muhtemel olan önermeleri incelemiş ve bilimin bilgisinin zorunlu olan bilgiye ulaşmanın yollarını aramıştır.

Aristoteles'ten günümüze kadar bu kavramların nasıl ele alınacağı filozoflar arasında, zaman açısından nasıl değerlendirilecekleri, nasıl önermeler oluşturacakları gibi sorular sorula gelmiş ve çok büyük tartışmalara yol açmıştır.

Bu bağlamda Aristoteles'in varlık anlayışı araştırılmış, varlığın bilgisinin elde edilmesinde ele almış olduğu yöntem analitik olarak incelenmiştir. Zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramlarının Aristoteles'te nasıl tanımlandığı ifade edilmeye çalışılmıştır.

Tezimiz Aristoteles'in varlık, mantık ve bilgi anlayışlarını incelemek üzere üç bölümden oluşmaktadır.

The Problems of Necessity, Possibility and Contingency in Aristotle

Murat Kelikli

ABSTRACT

This thesis aims at determining how Aristotle explains the concepts of necessity, possibility and contingency, and what kind of role these concepts play in obtaining the being and the knowledge of the being.

It was Aristotle who has put necessity, probability and contingency systematically into philosophy and explains the way how to acquire the realm of the being by using logic during the process between the being and knowledge. Aristotle has studied necessary, probable and contingent propositions and searched for the essential ways to obtain the knowledge contingent to science.

Beginning with Aristotle until the present, questions like; how to deal with these concepts, how to assess them in terms of time, and what kind of propositions they will form, has been constantly asked among philosophers, and has caused great arguments.

In this respect, the understanding of being in Aristotle has been studied, and the method he used to obtain the realm of the being has been examined analytically. We tried to evoke how the notions of necessity, probability and contingency have been described in Aristotle.

Our thesis, which examine Aristotle's understanding of the being, logic, and knowledge, consists of three sections.

ÖNSÖZ

Çalışmamın akademik anlamda bir katkı sağlamasını temenni ederim. Desteğini benden hiçbir zaman eksik etmeyen aileme, doktora sürecimin her aşamasında bana inanan, beni destekleyen ve çalışmalarımın müsebbibi danışmanım ve hocam Prof. Dr. Ş. Teoman Duralı'ya, tez çalışmam sırasında sorularıma cevap veren, beni sabırla dinleyen Prof. Dr. Sadık Türker'e, çalışmalarımın desteğini ve tecrübelerini aktararak bana ufuk sağlayan Prof. Dr. O. Faruk Akyol'a, bana ne yapmam gerektiği konusunda akademik yol gösteren Prof. Dr. Ayhan Bıçak ve Doç. Dr. Uğur Ekren'e, gerek dersler gerekse tez çalışmamda bilgi ve tecrübeleriyle bana yorumlarını aktaran hocam Ragıp Küçüker'e şükranlarımı sunarım.

Hocalarım ve kaynaklardan mümkün ölçüde faydalanmaya çalıştım. Aristoteles yorumcularının görüşlerine ve aralarında ki tartışmalara girmemeye, Aristoteles'in görüşlerini olduğu gibi ve anlayabildiğim ölçüde aktarmaya çalıştım. Aristoteles yorumcularının da seçmiş olduğum konu hakkında kanaatleri çok zor bir konu olduğu yönündedir. Bu sebeple mümkün olduğunca hatalarımızı gidermeye ve yanlışlıklardan uzak durmaya çalıştım. Dikkatli araştırma sürecim sonucunda elbette ki bazı hataların ve eksikliklerin olması olağandır ve bu durumun sorumluluğu tamamen şahsıma ait olacaktır.

Aristoteles eserleri, en güncel ve yetkin J. Barnes editörlüğünde yapılmış olan Princeton baskısı The Complete Works of Aristotle isimli iki ciltlik eser kullanılmıştır. Ayrıca editörlüğü D.W. Ross tarafından Oxford baskısı The Works of Aristotle isimli altı ciltlik eser karşılaştırmalar için kullanılmıştır. Yazım esnasında Ş. Teoman Duralı'nın Sorun Nedir? isimli eserindeki dilbilgisi kuralları ve imlâyla ilgili mülâhazalara uygun gidilmeye çalışılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1. ARİSTOTELES'İN VARLIK ANLAYIŞI.....	6
1.1. ARIZÎ ANLAMDA VARLIK.....	6
1.2. ASIL ANLAMINDA VARLIK.....	7
1.3. DOĞRU OLARAK VARLIK.....	9
1.4. KUVVE VE FİİL OLARAK VARLIK.....	11
2. ARİSTOTELES'İN MANTIK ANLAYIŞI.....	17
2.1. ÖNERMELER.....	17
2.1.1.ÖNERMELERİN NİCELİK VE NİTELİKLERİ.....	22
2.1.2.ÖNERMELERİN ZAMANA GÖRE ELE ALINMASI VE ZORUNLULUK.....	31
2.1.3.ÖNERMELERİN KİPLİKLERİ VE BİRBİRLERİNE GÖRE DURUMLARI.....	35
2.1.4.ÖNERMELERİN İNKÂRI.....	46
2.1.5.ÖNERMELERİN DÖNDÜRÜLMESİ.....	49
2.2. KIYAS.....	50
2.2.1.KATEGORİK ÖNERMELERDE KIYAS.....	51
2.2.2.DOĞRU VE YANLIŞ ÖNCÜLLERİN KIYASLARIN SONUÇLARINA ETKİSİ.....	57

2.2.3.ZORUNLU ÖNERMELERDE KIYAS.....	60
2.2.4.MÜMKÜN ÖNERMELERDE KIYAS.....	69
2.2.5.MUHETEMEL ÖNERMELERDE KIYAS.....	72
2.3. İSPATLAMA.....	82
2.3.1.TÜMDENGELİŞ.....	83
2.3.2.ÇEVİRİMLİ İSPATLAMA.....	88
2.3.3.KARŞILIKLI İSPATLAMA.....	91
2.3.4.ABESE İRCA YÖNTEMİYLE İSPATLAMA.....	95
2.3.5.TÜMEVARIŞ.....	98
2.3.6.ÖRNEKLEME.....	101
3. ARİSTOTELES'İN BİLGİ ANLAYIŞI.....	103
3.1. TECRÜBE.....	115
3.2. NEDEN VE İLKE.....	118
3.3. BİLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI VE MANTIĞIN YERİ.....	125
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	134
ÖZGEÇMİŞ.....	138

TABLO LÍSTESI

Tablo (2.1)	22
Tablo (2.2)	24
Tablo (2.3)	30
Tablo (2.4)	39
Tablo (2.5)	47
Tablo (2.6)	47

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil (2.1)	40
Şekil (2.2)	40
Şekil (2.3)	41
Şekil (2.4)	42
Şekil (2.5)	43
Şekil (2.6)	43
Şekil (2.7)	44

KISALTMALAR LİSTESİ

İ.	İngilizce
Y.	Yunanca
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
s. (pp.)	Sayfa
Ed.	Editör
Çev. (Trans.)	Çeviren
C. (Vol.)	Cilt
Ed.	Editör
v.d.	ve diğerleri

GİRİŞ

İlk çağ felsefesi dediğimizde eski ege felsefesi ve bu felsefeye bağlı olarak meydana gelen felsefeleri anlarız. Bugün bildiğimiz anlamda felsefeyi ortaya koyanlar Yunanlılar olmuştur. Eski ege kültürü dışındaki kültürlerde de felsefeye benzer düşünce akımları oluşmuştur, fakat düşünce türleri mitoslar (İ.mythos) halinde gelişmiş yahut doğa üzerine durup düşünmelerinden pratik bilgiler şeklinde meydana gelmişlerdir.

Mitoslarda sorulan sorulara verilen cevaplar sorgusuz kabul edilir. Bunlara kuşkuyla bakılmaz, sadece inanılır. Bir an gelir kişi bu cevaplarla yetinmemeye, doğruluğunu sorgulamaya başlar. Pratik bilgiler bakımından da durum böyledir. İnsan, varlığını ayakta tutmak için aklını ve görgülerini pratik bilgilere dayandırmayı yeterli bulmaz. Bilmek için bilmek ister. Böylece Praxis'in üstünde Theoria'ya yükselir, dolayısıyla bilime ulaşır. İşte felsefe böyle bir anda, böyle bir durumda doğar.

Eski ege felsefesi doğu'dan gelen etkilerden türetme denemeleri yapılarak başlar. Yahudiler, yeni Pythagorasçılar, yeni Platoncular ile Hıristiyanlar eski ege felsefesinin kökünün doğuda olduğu savını savunmuşlardır. Günümüze kadar gelmiş bu denemeler bazı bakımlardan haklı olmalarına rağmen çoğu konularda zorlamalara kaçmıştır. Çünkü varlıkların özü, yapısı üzerine özgür bir düşünce olan eski ege felsefesi, doğu dinlerinden alınan tasarımlarla açıklanamaz. Bunu bilgi konusunda değerlendirmek gerekirse, Yunanlar birtakım bilgilerini doğudan almışlardır. Burada, geometri bilgilerini Mısırlılardan, astronomi bilgilerini Babil'lerden edinmişlerdir. Ancak, bu bilgilerin bilinmesinde ve değerlendirilmesinde Yunanlıların özelliklerini açıkça görmekteyiz. Mısır geometrisi pratik-teknik gereksinmelerden doğmuştur ve pratiğe bağlı olmaktan kurtulamamıştır. Mısırlılar buldukları geometri teoremlerine ampirik bir yolla varmışlardır. Kullanılan teoremler birtakım aksiyom ve tanımlara dayanıyordu. Bu durum bunların dağınık halde kalmasına aralarında bağ kurulamamasına ve sistemleşmesine yol açıyordu. İşte Yunanlıların bu alanda ulaştıkları büyük başarı parça parça olan bu bilgilerden bir sistem geliştirmek, yalnız

teknik nitelikte olan bu bilgilerden, teorik bir bilim yaratmak olmuştur. Thales, Pythagoras, Euclides böyle bir geometriye yol açanların başında yer alırlar. Babil'lerin ünlü astronomisi, yıldızlara tapan Babil'lerin dinine dayanıyordu. Yıldızlar üzerine incelemeler ve gözlemler yapılması, güneş ve ay tutulmalarının hesaplanması, dini-pratik amaçlar içindi. Yunanlılar, Babil'lerin zengin gözlem araçlarından ve dağınık olan bu bilgilerinden yararlanmışlar, gökyüzünün bilimsel görünüşünü çizen bir teori kurmuşlardır. Bu sistemleştirme sürecinde Anaksimenes'ten Ptolemaios'a kadar birçok kişi sayılabilir.

Görüldüğü üzere eski ege felsefesinin, felsefenin başlangıcı olarak merkeze koymamızın nedeni; ilk olarak doğruya ve bilgiye, doğrunun ve bilginin kendisi için yönelmesi, ikinci olarak bu bilginin elde edilmesi ve işlenmesinde bir yöntem geliştirmesidir.

Aristoteles'i mantık kurmaya iten nedenlerin başında; eski ege düşünce ortamının meydana çıkardığı felsefi nitelikteki ispatları eleştirmek, düzene sokmak ve ispatlamanın kesin bir nitelikte ortaya konması için geçerlilik koşullarını belirlemek gelmektedir.

Aristoteles varlık kavramını açıklarken gayelerine göre iki tür varlıktan söz eder; "mümkün olarak varlık" ve "zorunlu olarak varlık". Aristoteles, bir insanın müzisyen olması ile müzisyenin insan olmasını ayırır. İnsanın müzisyen olmasında varlık mümkün olmasına rağmen, müzisyenin insan olmasında varlık zorunludur. Burada özneye yüklenen yüklem özneye ne şekilde bulunduğu varlığın durumunu belirler. Şu halde varlık hakkında elde edilecek bilginin oluşturulacak önermeyle ilgili olması Aristoteles'in varlık – bilgi – mantık üçgenini oluşturmaya götüren süreci başlatır.

Aristoteles'te varlık, felsefenin konusunu teşkil eder. Çünkü bütün bilgi ve ispatlamanın temelinde bulunan, fakat kendisi doğrudan kavranan yegâne ilke varlıktır.

Bir önerme, iddia edilen konunun var olup olmamasına göre doğru yahut yanlış olur. Eğer "Sokrates ölümlüdür" şeklinde bir önerme varsa, bu önermede özneye yüklem var olup olmamasına göre doğruluğu belirlenir. Yani, Sokrates'te

ölümlülük var ise bu önerme doğru, ölümlülük yok ise bu önerme yanlış olacaktır. Sokrates'e ilişkin ölümün varlığı, "Sokrates ölümlüdür" önermesinin doğru olmasının sebebi olmasına rağmen, "Sokrates ölümlüdür" önermesinin doğru olması, Sokrates'e ilişkin ölümün varlığının sebebi değildir. Var olmak önermenin doğruluğunun sebebi iken, önermenin doğruluğu ise varlığın sebebi değildir.

Ancak, belirtmek gerekir ki, "Tüm insanlar ölümlüdür" önermesinin doğru olması, herhangi bir insanın var olmasını gerektirmez. Oysa "Bazı insanlar ölümlüdür" dediğimizde en az bir insanın varlığına ihtiyaç vardır ki, bu önermenin doğru olabilmesi için gereklidir. Modern mantık, kategorik tümel önermeleri hipotetik olarak yorumlama eğilimindedir. Bu yorumlamada "Tüm insanlar ölümlüdür" önermesi, "Eğer bir şey insan ise, o şey ölümlüdür" önermesine dönüşür. Bu önerme insanın varlığından söz etmemektedir.

Şu halde, mantık neden kategorik önermelerden ayrılıp, hipotetik önermelerde uğraşı alanı bulmuştur? Yahut soru şu şekilde sorulabilir; mantık neden varlık kavramının dışına çıkmıştır? Var olan şeyler üzerine düşünmeyi, dert edinmeyi neden bırakmıştır? Burada dikkat edilmesi gereken husus; mantık - varlık kavramını bırakmamış, dert edinmeyi bırakmıştır.

Ayrıca, mantığın üç temel ilkesini;

Özdeşlik: Bir şey A ise, o şey A dır.

Çelişmezlik: Bir şey hem A hem de A-değil olamaz.

Üçüncü halin olamazlığı: Bir şey ya A dır yahut A-değildir.

Bu ilkeleri;

Özdeşlik: Bir önerme doğru ise doğrudur.

Çelişmezlik: Hiçbir önerme hem doğru hem de yanlış olamaz.

Üçüncü halin olamazlığı: Bir önerme hem yanlış hem de doğru olamaz.

Şeklinde de belirtebiliriz. Bu iki yoruma dikkat edersek, birinci yorumlama mantık ilkelerini varlığa ilişkin genellemeler saymakta, ikinci yorum ise önermelerin doğruluk değerini dil problemi olarak ele almaktadır.

Mantık, düşünmemizin nasıl oluştuğu hangi koşullar altında geçerlilik kazandığı gibi uğraşlara girmez. Düşünmenin bir işlemi olan akıl yürütmenin hangi koşullara göre işlediğinin denetimini yapar. Aristoteles, bu kuralları oluşturabileceğimiz mantık ilkelerini doğanın en genel nitelikli ilkeleri, varlığın en genel özelliklerini inceleyen ve dile getiren evrensel ilkeler olarak kabul eder.

Bilimin konusu daima ve genellikle var olanlardır. Bilim tesadüfen ve ara sıra var olanlarla ilgilenmez. Aristoteles, mantığı biçimsel düşüncenin bir disiplini olarak kurmasına rağmen, düşünmenin kendisini bilimlerdeki gibi bir varlık olarak görmemesinden dolayı mantığı bilim olarak ele almamıştır. Mantık bilim olsaydı kendisine has bir nesne türünün olması gerekirdi. Mantık düşünmenin kendisi değil, düşünmenin yöntemidir.

Aristoteles'e göre bir şey hakkında birden fazla bilgi edinme yöntemi mevcuttur. O şeyin ne olduğu ve ne olmadığı bakımından bilgi edinilebilir. Burada ne olduğu meselesi (mahiyeti) o şeyin sebebinin bilinmesidir ve bilginin asıl nesnesidir.

Bu çalışmada, Aristoteles'in kategorik, zorunlu, mümkün ve muhtemel önermelerden nasıl kıyas elde ettiği araştırılarak, mükemmel kıyasın nasıl elde edildiği üzerinde durulacaktır. Bunu takiben elde edilen mükemmel kıyasların nasıl bir şekilde ispatlama oluşturduğu gösterilecek ve bilginin elde edilişi Aristoteles'in yöntem sorunu içerisinde analitik olarak incelenecektir. Bilginin elde edilmesinde izlenecek bu yöntem varlık ve varlığın ilkeleri hakkında Aristoteles'in yöntemini nasıl oluşturduğu, bu yöntemde izlediği süreç ve sonuç itibarıyla varlığı nasıl ele aldığı ve varlık anlayışı gösterilecektir.

Çalışmamızın ilk aşamasında Aristoteles'in varlık anlayışı ele alınmıştır. Aristoteles varlık kavramını Arızı, asıl anlamında, doğru anlamında, bilkuvve ve bilfiil olarak dört biçimde ele almıştır. Bu varlık kavramları ayrı ayrı incelenmiş olup bu kavramların kipli önermelerle ilişkisi incelenmiştir.

İkinci aşamasında ise Aristoteles'in mantık anlayışı ele alınmıştır. Önermeler incelenmiş olup önermenin ne olduğu, nicelik ve nitelikleri, inkârları incelenmiştir. Önermelerde kiplerin nasıl olduğu araştırılmış, bu önermelerin zamana göre ele

alınması değerlendirilmiştir. Özellikle önermelerin zaman açısından ele alınmasında Aristoteles'in görüşlerine yer verilmiş; ancak, Aristoteles yorumcularının bu konudaki uzun süreçte ele alınmış olan çalışmalarına ve sorunlara ayrı bir çalışma olacağı için yer verilmemiştir. Zorunlu, mümkün ve muhtemel kavramlarını Aristoteles'in nasıl tanımladığı araştırılmıştır. Elde edilen kipli önermelerin nasıl döndürülecekleri kıyasların elde edilmesi için önemli bir konu olduğundan dolayı, incelenmiştir. Akabinde önermelerle nasıl kıyas elde edileceği, hangi durumların kıyas oluşturacağı araştırılmış, tümdengeliş, çevrimli, karşılıklı, abese irca, tümevarış, örnekleme ve indirgeme yöntemleriyle ispatlamalar verilmiştir.

Üçüncü aşamamızda ise Aristoteles'in bilgiyi nasıl elde ettiği tecrübe, neden ve ilke ele alınmıştır. Burada Aristoteles'in mantık yoluyla varlığın bilgisine nasıl ulaştığı, bunun içinde kipli önermeleri ve mantığı nasıl kullandığına değinilmiştir. Burada mantığın sistemi içerisindeki önemini göstermek için bilimlerini sınıflandırmasına ve mantığın bu sınıflandırma içindeki yerine değinilmiştir.

Aristoteles'in varlık, mantık ve bilgi anlayışları başlı başına muhtevası derin ve muhteviyatı uzun konular olduğundan, çalışmamızda zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramları çerçevesinde sınırlandırılmış ve bu çerçevede izah edilmiştir.

1. ARİSTOTELES'İN VARLIK ANLAYIŞI

Aristoteles varlık kavramını *Arızî anlamda varlık, asıl anlamında varlık, doğru olarak varlık, kuvve ve fiil olarak varlık* olmak üzere dört şekilde ele alır.

1.1. ARIZÎ ANLAMDA VARLIK

“Bu, şu dur” ifadesinde “bu” nun “şu” nun arızî olması anlamına gelir. Bu ifade arızî anlamda varlık bildirir.¹

Arızî (İ.accidental), bir şeye ait olan ve onun hakkında doğru olarak tasdik edilebilen, ancak ne zorunlu ne de çoğu zaman olan şeydir şeklinde tanımlar Aristoteles. “Bir insanın müzisyen olması” ne zorunludur ne de çoğu zaman karşılaşılan bir şeydir. Bu sebeple müzisyen olmak insan için bir araz olacaktır. Yani, öznenin o özne, zamanın o zaman ve yerin o yer olmasından bağımsız olarak o özneye, o zamanda ve o yerde ait olan nitelik arazdır. Arazın meydana gelmesi kendisinden değil, rastlantısal ve belirsiz başka bir şeyden ötürüdür.² Sofistlerin çoğunlukla hataya düşmelerinin sebebi ispatlamalarını arızî olan üzerine yapmalarından ileri gelir.³

Arızî önermeler hiçbir zaman tümel olamazlar. Arazlar bireylere basit olarak yani, herhangi bir belirleme getirilmeksizin yüklenirler.⁴ Arızî olarak meydana gelen şeylerin nedenleri de arızî şeylerdir.⁵

Arızî anlamda varlık hiçbir bilimin araştırma konusu değildir.⁶ Çünkü zorunlu varlıkların bilimi vardır⁷, ayrıca çoğu zaman meydana gelenlerin bilimi vardır.⁸

Varlıkların hepsi, ne varlıkları ne de oluşları bakımından zorunlu ve sonsuz olmadıklarına göre, hatta çoğunluğu zaman zaman meydana gelen şeyler olduklarından dolayı, arazın varlığı zorunludur.⁹

---

¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1017a7-22

² Aristoteles, **Metaphysica**, 1025a15-30

³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1026b15

⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1018a1-3

⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 1027a8

⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1026b1

⁷ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 71b15

⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**, 32b18; ispatı için bkz. **Metaphysica**, 1064b15-1065a20

Aristoteles, arazların bir var oluş ve yok oluş süreci yaşamadığını, bir anda var olduklarını ve yok olduklarını belirtir. Eğer aksi olsaydı her şey zorunlu olarak var olması gerekirdi.¹⁰

1.2. ASIL ANLAMINDA VARLIK

Asıl anlamında varlık kategoriler yoluyla özneye atanan yüklerle oluşturulmuş varlık türüdür. Bütün kategoriler *cevher* (İ.substance) kavramıyla ilişkilerinden dolayı varlık olarak adlandırılırlar. O halde kategorilerin sayısı kadar varlık türü söz konusu olacaktır.¹¹

Aristoteles asıl anlamında var olan şeyin, bir şeyi o şey yapan şey olduğunu, yani cevheri ifade eden şey olduğunu söyler.¹² Dolayısıyla varlığın ne olduğu sorunu, aslında cevherin ne olduğu sorunudur.¹³ “Gezmek”, “oturmak”, “sağlıklı olmak” gibi şeylerin her birinin var olduğunu söylediğimizde, bunlar herhangi bir şey ile var olmak zorundadırlar, kendi başlarına var olamazlar. O halde asıl olan araştırma konusu bunların onunla birlikte var olabildiği, varlığı başkasında olmayan bir öznenin yani, kategoride kendisini cevher olarak gösterenin kendisidir.¹⁴

Aristoteles, cevherin üç¹⁵ farklı anlamda kullanıldığını bildirir. Bunlar *özne* olarak, *öz (mahiyet)* olarak ve *cins* olarak.¹⁶

Özne olarak cevher, başka her şeyin kendisi hakkında tasdik edildiği, ancak kendisi hiçbir şey hakkında tasdik edilmeyendir. Bir şeyin cevherini oluşturan şey onun ilk öznesidir.¹⁷ Özne, belli bir şeyi olmayan yani tüm kategorileri kendisinden çıkardığımızda geriye kalandır. Burada dikkat edilmesi gereken soyutlama,

---

⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1027a8-10

¹⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1027a28-35

¹¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1017a22-30

¹² Aristoteles, **Metaphysica**, 1028a14

¹³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1028b5

¹⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1028a20-30

¹⁵ Aristoteles burada cevherin dört anlamından bahseder, diğer anlam olan tümeli ise ilerleyen bölümlerde çürütürük cevherin bu anlama gelmediğini gösterir bkz. **Metaphysica**, VII, 13-14

¹⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1028a35

¹⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 1028b38-1029a3

kategorilerin inkârı değildir. Eğer inkârı olmuş olsalardı bu inkârlar da ona arızî anlamda ait olmuş olacaktı.¹⁸

Mahiyet olarak cevher, varlığın asılı ve doğası gereği olduğu şeydir, ancak bir şeyin doğası gereği ait olduğu her şey onun mahiyeti değildir. Burada bir şeyin doğası olarak ifade edilen şey, bu varlığı kendinde bulundurmamalıdır. Yani, arızî olmayan, özsel nitelikleri dışında olan mahiyet olacaktır.¹⁹ Örneğin, “müziyen insan” da insanın doğası gereği müziyen değildir. Beyazın bir yüzeye doğası gereği ait olması da beyazın mahiyeti değildir. Beyaz bir yüzey olmak ne beyazın ne de yüzeyin mahiyeti olacaktır, beyaz yüzeyin beyazın mahiyetinden ve yüzeyin mahiyetinden başka kendine ait bir mahiyeti olacaktır. Yalnız bu mahiyet asıl anlamında mahiyet olmayacaktır, çünkü beyaz yüzey denildiğinde cevher ve arazdan meydana gelen bir birleşimdir, ancak asıl anlamında sadece cevherin tanımı vardır ve beyanları tanım olan şeylerin mahiyeti olacaktır. Beyaz yüzeyi tek bir kelime olarak ifade etsek dahi bu böyledir. Dolayısıyla ancak doğası gereği var olan şeyin tanımı ve mahiyeti vardır, bileşiklerin ise asıl anlamında tanımı ve mahiyeti yoktur.²⁰

İlk ve kendisinden ötürü olan her varlığın kendisiyle mahiyeti bir ve aynıdır. Bu aynılık arızî anlamda bir aynılık değildir. Müziyen ve beyazlık gibi arızî anlamda varlıkların kendisiyle mahiyeti farklıdır. Çünkü bunların iki anlamı vardır: Araz olduğu şey ve arazın kendisi farklı şeylerdir.²¹

Aristoteles’e göre iki çeşit cevher vardır: Birisi *madde*, diğeri ise *formdur*.²²

Aristoteles bir şeyin mahiyetinin araştırılmasından önce varlığın tesisinin gerekli olduğunu belirtir.²³ Cevheri aramak, nedeni aramaktır. Formel neden, bir şey hakkında nedeni araştırmak demektir. Bu durumda cevher, formdur.²⁴

Eğer maddeden bütün yüklemelerini kaldırırsak elimizde kalacak olan şey cevherdir, nitelik ve nicelikler cevher olmayıp, cevher bu sıfatlara ait olan ilk

¹⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 1029a22-25

¹⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1029b13-23

²⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1029b25-1030a20

²¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1031b20-28

²² Duralı, Ş.T., **Felsefe – Bilimin Doğuşu**, s.62

²³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1041a15

²⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, VII, 17

konudur. Aristoteles'in maddeden anladığı, kendiliğinden bir varlığı ve niteliği olmayan belirsiz bir şeydir.²⁵ Şu halde madde cevherdir.²⁶

Cevher, ilk cevher ve ikinci cevher olmak üzere ikiye ayrılır.²⁷ Birey olarak insan, insan türüne, insan türü canlı cinsine aittir ve bu sıralamada tek tek insanlar ilk cevherler, tür ve cinsler ise ikinci cevherler durumundadır. İkinci cevherlerde türler, cinslerden daha çok cevherdirler. Çünkü birey, hayvandan önce insandır. Bu sebeple cinsler, türler hakkında onaylanırken, türler, cinsler hakkında onaylanmazlar.²⁸ İlk cevher, hiçbir konu hakkında onaylanmaz, bu sebeple hiçbir kategori ilk cevherden çıkmaz.²⁹ İlk cevherin, ikinci cevhere de, öbür bütün yüklemelere de bağlantısı ikinci cevherin, öteki bütün yüklemelere olan bağlantısının aynısıdır.³⁰ İlk cevherler belli bir var olanı anlatırlar. Dolayısıyla her zaman özü dile getirirler. Cevher ise, hiçbir vakit arızî bir tarif değildir. İlk cevherler olmasaydı, hiçbir şey var olmayacaktı.³¹

1.3. DOĞRU OLARAK VARLIK

Bir önermenin var olmamasının doğru olmadığını teşkil eden durum bu önermenin doğru anlamda varlığını teşkil eder.³²

Aristoteles doğru anlamında varlığı ve yanlış anlamında var olmamayı, önermedeki birleşme ve ayrılmanın incelenmesi olarak gösterir. Aristoteles'e göre birlikte çelişik önermeleri paylaşırlar. Çünkü doğrunun tanımını özne ile yüklem gerçeğe birleşmelerinin tasdiki, gerçeğe ayrılmalarının inkârıdır. Yanlış ise bu tasdik ve bu inkârın çelişliği olan önermededir.³³

Birleşme ve ayrılma şeylerde değil düşüncededir. O halde doğru anlamında varlığın nedeni düşüncenin duygulanımıdır.³⁴

---

²⁵ Bolay, S.H., *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*, s.41

²⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, 1042a32

²⁷ Duralı, Ş.T., *a.g.e.*, s.43

²⁸ Aristoteles, *De Interpretatione*, 2a18

²⁹ Aristoteles, *De Interpretatione*, 3a5-10

³⁰ Aristoteles, *De Interpretatione*, 3a25-30

³¹ Duralı, Ş.T., *a.g.e.*, s.43-44 ; Aristoteles, *De Interpretatione*, 2b5

³² Aristoteles, *Metaphysica*, 1017a31-35

³³ Aristoteles, *Metaphysica*, 1024b26 ; 1027b18-22

³⁴ Aristoteles, *Metaphysica*, 1027b30-35

Aristoteles, varlık ve var olmayan kavramlarının önce farklı kategoriler hakkında, sonra kuvve veya fiil yahut da zıtları hakkında, son olarak da doğru ve yanlışla ilgili kullanılacağını söyler.³⁵

Birleşik olanı birleşik olarak, ayrı olanı ayrı olarak düşünen doğru düşünmekte, aykırı bir durumda olan yanlış düşünmektedir.³⁶

Birleşik olan şeylerde var olma birleşik ve bir olmak iken var olmama birleşik olmamak ve birden çok olmak olur. O halde, muhtemel şeyler söz konusu iken aynı kanının farklı zamanlarda doğru veya yanlış olması mümkün iken zorunlu kanıların ise her zaman doğru veya her zaman yanlış olması gereklidir.³⁷

Birleşik olmayan varlıklarda, basit doğaları gereğince doğru kavramı birleşik olanlardan farklı olacaktır. Bu sebeple var olmama ve varlık farklı olacaktır. Doğru; kavranan şeyi kavrama ve beyan demektir. Bunun tersi olan kavramama ise bilgisizliktir. Aristoteles, birleşik olmayan varlıklarda yanlış diye bir şeyin olamayacağını söyler. Çünkü bu varlıklar bilkuvve değil bilfiil olarak vardırlar. Bu varlıklar ne oluş ne de yok oluş içinde olmadıkları için bilfiil olarak var olacaklardır. Bu sebeple onların bilgisi ya vardır yahut yoktur. Ancak bu varlıkların arızî anlamda bir yanlış bulunabileceğini, bunun ise özlerinden kaynaklanmayacağını da belirtir.³⁸

Aristoteles, erekselliği doğa gereği ortaya çıkan veya düşüncenin sonucu olarak meydana gelen olaylarda bulunan şekilde tarif eder. Eğer ereksellik tesadüfi bir olayda bulunur ise buna talih ismini verir ve talihi normal olarak bilinçli bir seçim sonucu belli bir amacı gerçekleştirmek üzere meydana gelen olaylardaki tesadüfi neden olarak tanımlar.³⁹

Seçimi belirleyen düşünce olduğuna göre, talih ve düşünce aynı şeylere ait olacaktır. Ancak talihin nedenleri bilinemeyeceğinden, bu nedenler arızî anlamda nedenler olacaktır. Aristoteles, gerçek anlamında zorunlu ve çoğu zaman olanın ise nedenin talih olmayacağını belirtir⁴⁰ ve talihe bağlıdır, der.⁴¹

---

³⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 1051a35

³⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1051b3-4

³⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 1051b8-18

³⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 1051b20-32

³⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1065a28-32

⁴⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1065a33-35

Aristoteles hiçbir şeyin nedensiz, boşu boşuna olmayacağını söyler.⁴² Bu sebeple arızî anlamda neden, asıl anlamında nedenden sonra geleceğinden ve talihten önce bilebilir gerçek anlamda asıl anlamında bir neden var olacaktır.⁴³

1.4. KUVVE VE FİİL OLARAK VARLIK

Aristoteles, bir başka varlıkta veya başka varlık olmak bakımından aynı varlıkta bir değişme ilkesi olarak *edilgin kuvveyi* (İ.passive potential), varlığın bir değişme ilkesi altında bir başka varlığın veya bir başkası olmak bakımından kendisinin etkisine uğrayarak kötü yönde veya ortadan kalkmak yönünde bir değişmeyi kabul etmemesi olarak *etkin kuvveyi* (İ.active potential) tanımlar. Etkin kuvve ve edilgin kuvveyi tek bir anlamda kullanır, bunların yalnız tek bir kuvve olduğunu aslında tek bir kuvvenin iki ayrı ucu olduğunu, özne yönünden farklılık arz ettiğini, bunun fail ile mef'ulün ayrı olması olduğunu belirtir.⁴⁴

Etki eden ilkelerin cansız şeylerde bulunması akıl dışı kuvveler, canlı varlıklardaki ruhun akıllı kısımlarında bulunması ise akıllı kuvveler olarak adlandırılır. Akıllı kuvveler ile akıl dışı kuvveler arasındaki en büyük ayrım; akıllı kuvveler zıt fiiller gerçekleştirme kuvvesine sahiptir, akıl dışı kuvveler ise tek bir fiili gerçekleştirecek kuvveye sahiptirler. Aristoteles bu duruma örnek olarak, sıcaklığın sadece ısıtma gücüne sahip olmasını, tıbbın ise hem iyileştirme hem de hasta etme gücüne sahip olmasını gösterir. Burada tıbbın hasta etme yahut iyileştirme gücünün tamamen hekimin isteği doğrultusunda kullanılmasından yola çıkılarak kabul edilir. Akıllı kuvvelerdeki zıtlığın nedeni onun yoksunluğunun yine akıla dayanan bir neden olmasıdır. Bu sebeple bilim de akıllı bir neden olur ve bilimler zorunlu olarak zıtların bilimi olurlar. Bilim bu zıtlardan birini asıl anlamında ele alırken, diğerini asıl anlamında olmaksızın ele alır. Çünkü akıllı neden birinciyle doğası gereği ilgilenecek, ikincisiyle arızî olarak ilgilenecektir. Çünkü zıt olanlar olumsuzlama ve ortadan kaldırma yoluyla gösterilir. Çelişiklik ilkesi gereğince aynı varlıkta zıtlar

---

⁴¹ Aristoteles, **Physica**, 196b12

⁴² Aristoteles, **Physica**, 199b30; **De Caelo**, 271a33

⁴³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1065b2-5

⁴⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1046a5-30

olamayacağından, nesnenin yoksunluğu onun zıttı olur. O halde bilim şeylerin nedenini barındırdığına göre, nedeni bilen insan her iki zıt etkiyi de meydana getirebilir. Zıt olanlar aynı nedene bağlıdır ve ruh aynı ilkeden yani, akılsal nedenden iki zıttı da çıkarabilir. Akıldışı kuvvelerde ise bu ilkenin yoksunluğundan mümkün değildir. İşte hekimin iyileştirme veya hasta etmeyi tercih etmesi buradaki akılsal nedende zıtlardan birini tercihiyle olur.⁴⁵

İyi bir yönde etkide bulunan kuvve zorunlu olarak etkide bulunurken, sadece etkide bulunan kuvve bundan dolayı zorunlu olarak iyi etkide bulunmaz.⁴⁶

Aristoteles, bir şeyin var olma gücüne sahip olabilmesine rağmen var olmayabileceğini, var olmama gücüne sahip iken var olabileceğini, bu halin bütün kategorilerde mevcut olduğunu söyler. O halde Aristoteles, kuvve olarak kendisine sahip olduğu söylenen fiile geçişi hiçbir imkânsızlık içermeyen şey mümkündür şeklinde imkân kavramını tanımlar⁴⁷ ve buradan kuvvenin etken ve edilgen olan tanımlarıyla birlikte imkân anlamına geldiğini belirlemiştir.⁴⁸

Aristoteles, bir şeyin fiil halinde bulunmasından ötürü mümkün olduğunu söyler. Bunu fiilin bulunmaya yatkın olmasından ötürü olduğu için, bazen de fiil halinde bulunduğu için mümkün olması gerektiğini ifade eder. Örneğin insanın yürürken yürümesinin mümkün olması gibi dururken de yürüyebileceği için mümkündür⁴⁹. Bu anlamlarıyla mümkün kavramı imkânsız olmayan ile eşittir. Aristoteles bu haliyle mümkün kavramını muhtemel olan şekilde tasvir etmektedir.⁵⁰

Hareket eden ve hareket ettiren bilfiil varlıktır. İnsanlar var olmayan şeylere başka yüklemeleri yüklemledikleri halde, hareketi yüklemlemezler. Gerçekte var olan bilfiil varlıklar olacaklardır. Bilkuvve varlıklar ise gerçekten var olmayacaklardır.⁵¹

A var olduğunda B nin var olması zorunlu ise, A mümkün olduğunda B nin de mümkün olması zorunludur. Bunu Aristoteles şu şekilde ispatlar:

---

⁴⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 1046b1-25

⁴⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1046b26-28

⁴⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 1047a20-25

⁴⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 1048a28-30

⁴⁹ Aristoteles, **De Interpretatione**, 23a7-14

⁵⁰ Hintikka, J., **Time and Necessity**, s.55-56; Kaya C., **Varlık ve İmkân**, s.42-43

⁵¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1047a30-1047b1

“Eğer B’nin varlığı mümkün olmak zorunlu değil ise onun varlığının imkânsız olmasına engel olan hiçbir şey yoktur. Şimdi A mümkün olsun. O zaman A’nın varlığı mümkün olduğunda A’nın var olduğunun farz edilmesinde imkânsız olan hiçbir şeyin var olmadığını kabul ettik. O halde B’de hiç şüphesiz var olmak zorundadır. Ama B’nin imkânsız olduğu farz edilmişti. O halde B, imkânsız olsun. O zaman eğer B imkânsız ise A’nın da imkânsız olması zorunludur. Ancak A’nın mümkün olduğu farz edilmiştir. O halde B mümkündür. Bu durumda A ile B arasında A var olduğunda B’nin de zorunlu olarak var olacağı türden bir ilişki var ise, A mümkün olduğunda B de mümkün olacaktır. Eğer A ile B arasında böyle bir ilişki olduğu halde A mümkün olduğunda B mümkün değil ise, bu A ile B arasında farz edildiği gibi bir ilişki olamayacağı anlamına gelir. Bununla birlikte A mümkün iken A’nın var olduğu durumda B’nin mümkün olması zorunlu ise o B’nin de var olması zorunlu olur. Çünkü A’nın mümkün olduğu durumda B’nin zorunlu olarak mümkün olması gerektiğini söylemek, A’nın var olduğu durumda, onun var olmasının mümkün olduğunun farz edildiği zaman ve tarz bakımından B’nin de var olmasının zorunlu olduğunu söylemek anlamına gelir.”⁵²

Akıl dışı kuvvelerde, etken ve edilgen bir araya gelmesi ile fiilin oluşması zorunludur. Ancak akıllı kuvvelerde fiilin oluşması için bir zorunluluk yoktur. Çünkü akıllı kuvveler zıtları meydana getirmesine karşılık akıldışı kuvvelerde tek bir etki meydana gelmektedir. Akıllı kuvvelerde böyle bir zorunluluk olsa idi, zıtlar aynı anda meydana gelmesi gerekirdi ki, bu çelişmezlik ilkesine aykırı bir durum oluştururdu. O halde akıllı kuvvelerde fiili belirleyen bir arzu veya akıllı seçimin olması zorunlu olur. Bundan dolayı akıllı kuvveye sahip her varlık, gücüne sahip olduğu şeyi, bu güce sahip olduğu şartlar altında arzu eder etmez gerçekleştirir ve bu güce de o edilgin nesne var olduğu ve belli bir durumda bulunduğu zaman sahiptir. Hekimin bir hasta olan insan bulunduğu zaman iyileştirme gücüne sahip olması gibi, eğer hasta yoksa iyileştirme gücüne sahip olmasına rağmen iyileştirme fiilide bulunmayacaktır.⁵³

⁵² Aristoteles, **Metaphysica**, 1047b15-30

⁵³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1048a1-20

Kuvveyi açığa çıkarıcı fiildir. Bu sebeple fiil olmadan kuvve bilinemez. Kuvvenin sonucu fiil değildir, kuvve fiil için vardır. Bilkuvve ve bilfiil olma durumları günlük hayatta karşılaştığımız yüklem için mutlak doğrulanabilirler. Ancak sonsuz, boşluk, zaman gibi şeylerinde bilkuvve ve bilfiil oldukları söylenir. Ancak burada yüklem bağımsız bir gerçeklik olarak bilfiil var olacağı anlamda bilkuvve değildir, sadece bilgi olarak bilkuvvedir. Bu yüklem için bağımsız bir gerçeklik olarak var olmaması, ancak bilkuvve var olmamasının nedeni, bölünmesinin hiç bitmemesidir.⁵⁴

Aristoteles fiilin tanımının aranmaması gerektiğini, fiil kavramına analogiyle ulaştırılmasının yeterli olduğunu söyler. O halde fiil, bina yapanın bina yapma yetisine sahip olana, uyanık olanın uyuyana, görenin gözleri kapalı olana, maddeden ayrı olanın maddeye, işlenmiş ürünün ham olana göre olan durumudur. Bu ilişkilerdeki birinci öge fiili, ikinci öge ise kuvveyi tanımlar.⁵⁵

Aristoteles faaliyetleri, *fiil* (İ.act, actualization) ve *hareket* (İ.movement, motion) diye ikiye ayırır. Fiil, ereği kendisinde olan ve faili gerçekleştirmeye yönelik var olan başka bir gayesi bulunmayandır. Diğer faaliyetleri ise hareket olarak tanımlar. Fiil ile hareketin ayrımı, olmuş olan ile olmakta olan arasında ortaya çıkar. Bina yapmış olmakla, bina yapmakta olmak ayrı şeylerdir ve bu şeyler harekettir, düşünmüş olmakla, düşünüyor olmak ise aynı şeylerdir ve bunlar ise fiildir.⁵⁶

Kuvve, fail onu isterse dış bir engel olmadığı takdirde fiili meydana getirir. Burada varlıklara fiilin geçişlerinin kendisinde olması ve olmaması açısından bakılabilir. Varlıkları fiile geçişinin kendisinde olmaması halinde, fiile geçişi için herhangi bir engel bulunmadığı durumda bu varlık onda bilkuvve olarak bulunur. Örneğin madde de onun ev olmasına engel teşkil edecek herhangi bir şey yoksa o maddeye ev olması için üzerinde değişiklik yapılması gereken hiçbir şey yoksa bilkuvve evdir. Fiil haline geçişlerinin ilkesi kendinde olan varlıklarda ise, onlara herhangi bir şeyin engel olmaması onları herhangi bir şeyin kuvvesi yapmaya

---

⁵⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1048b10-18

⁵⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 1048a35-b5

⁵⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1048b15-35

yeterlidir. Örneğin, meni henüz bilkuvve insan değildir, çünkü onun rahme bırakılması ve bir değişmeden geçmesi gerekir. Daha sonra ilkesi gereği insan olur.⁵⁷

Bir şeyin bir şey değil de, bir şeyden olduğunu söylemek, önce gelenin, sonra geleni bilkuvve olarak bulundurduğunu söylemektir. Örneğin, çekmece ağaçtan, ağaç topraktır. Çekmece topraktan değildir. Çekmece ağaç değildir ve ağaç toprak değildir. Burada ağaç bilkuvve çekmecedir, toprak bilkuvve ağaçtır. Ancak toprak bilkuvve çekmece değildir. Çünkü genel olarak ağaç, genel olarak çekmecenin maddesidir. Öznelerden bahsederken ise bilkuvveler belirli form olarak değildir. Örnek olarak arazlar alınır, arazın öznesi için ancak cevhere eklenmesiyle mümkün olacaktır. Müzik bir Araz ise müziğin bir öznde bulunması özneyi müzisyen diye adlandırmamızı sağlar. Bu ifade çekmecenin ağaçtan olduğunu söylemek gibidir, ancak bunlar formla belli olmaktadır.⁵⁸

Aristoteles, kuvveden bahsederken, kuvveye sahip olmamaktan da bahseder. Bir şeyin doğal olarak o kuvveye sahip olmaması veya o kuvveye sahip olması gerekirken o şeyin bu kuvveye sahip olmaması halinde kuvveden yoksunluk meydana gelir.⁵⁹ Aristoteles, kuvve ve kuvveden yoksunluk kavramları ile imkân ve imkânsız kavramları arasında ilişkilendirme yapmaya çalışır. Aristoteles imkân ve imkânsız kavramlarının tanımını yapar. Aristoteles, imkânsız; karşıtı zorunlu olarak doğru olan şey olarak⁶⁰, mümkünü; imkânsızın karşıtı olarak yani, karşıtı zorunlu olarak yanlış olmayan şey olarak tanımlar. Mümkünü bir başka anlamda ise var olma imkânına sahip olan şey olarak ta tanımlar.⁶¹ İşte burada Aristoteles, mümkünen doğru olan ve doğru olma imkânına sahip olan olarak iki halde bahseder. Bu şekliyle mümkün kuvve halinden bilfiil hale geçmiş olanları ve kuvve halinden bilfiil hale geçmemiş olanları kapsadığı anlaşılmaktadır. Burada kuvve halinden bilfiil olarak var olanlar imkânsıza karşıt oluşturacak anlamda imkân iken, kuvve halinde olan bilfiil olarak var olmamış, ama olabilecek olan anlamda imkân ise hiçbir zorunluluk içermeyen bir hal olacaktır. Aristoteles, *Metaphysica* kitabında kuvve ve kuvveden yoksun olmak kavramları için bir çocuğun, bir yetişkinin ve bir hadımın çocuk

⁵⁷ Aristoteles, *Metaphysica*, 1049a5-18

⁵⁸ Aristoteles, *Metaphysica*, 1049a20-b1

⁵⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1019b16-21

⁶⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, 1019b25

⁶¹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1019b28-33

yapma kuvvesine sahip olup olmamasını örnek olarak verir.⁶² Bu bağlamda kuvve bakımından imkân ve imkânsızlık kavramlarını bu örneklere uygularsak, bir çocuğun çocuk sahibi olması, doğru olma imkânına sahip olması ve karşıtının zorunlu olarak yanlış olmaması anlamında mümkün, bir yetişkinin çocuk sahibi olması doğru olan ve karşıtı zorunlu olarak yanlış olmayan anlamında mümkün iken, bir hadımın çocuk sahibi olması karşıtının zorunlu anlamda doğru olması anlamında imkânsızdır.⁶³

Fiil gerek tanım gerekse cevher bakımından kuvveden önce gelmelidir; fiil haline geçmesi mümkün olan kuvve olduğundan, fiil tanımı gereği kuvveden önce gelmelidir. Görebilen bilfiil halinde tanımlanmalı ki, bilkuvve olarak görebilen diyebilelim. Fiil, kuvvenin varlık nedeni olduğundan dolayı, ilke önce olacağından cevher bakımından önce gelmelidir. Çünkü hayvanlar görme yetisine sahip olmak için görmezler, görmek için görme yetisine sahiptirler. Her bilkuvve olanı kendisinden önce gelen bir bilfiil olan meydana getirmiştir. Daima bir ilk hareket ettirici vardır ve bu ilk hareket ettirici bilfiil olacaktır. Her hareket genel olarak daha önceden harekette olan bir şeyi gerektirir. O halde fiilin zaman anlamında kuvveden önce gelmesi zorunludur.⁶⁴

Hiçbir zorunlu varlık bilkuvve olarak var değildir, bilfiil olarak vardır. Mümkün varlıklar ise bilfiil olarak var olmayabilirler. Bir şey var olma gücüne sahip ise var olabilir veya var olmayabilir. Ancak zorunlu varlıklarda böyle bir şey söz konusu değildir, çünkü zorunlu varlıklar olmasaydı, hiçbir şey olmazdı.⁶⁵

---

⁶² Aristoteles, **Metaphysica**, 1019b18-20

⁶³ Kaya, C., **a.g.e.**, s.44

⁶⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1049b5-1050a20

⁶⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 1050b5-30

2. ARİSTOTELES'İN MANTIK ANLAYIŞI

2.1. ÖNERMELER

Aristoteles'e göre her şeyin tarifi yoktur. Bir şeyin tarifi onun kaplam ve içleminin belirlenmesine bağlıdır. Bir kavramın içlemi onun kavranabilir, düşünülebilir muhtevasıdır. Bir kavramın kaplamı onun kendisine ait olan nesnelere bütünüdür. Bunlarda cins ve türler olarak sınırlanırlar. Var olanın düşünülmesinde asıl olan içlemdir. Kaplam ise varlıkları anlamaktan ziyade, sınıflandırmaya yaramaktadır. Bu bakımdan bilginin temelinde olduğunu bahsettiği duyulabilir tecrübeye⁶⁶ götüren kaplam olacaktır.⁶⁷

Aristoteles tek tek bağlantılardan hareketle genişleyen sınıflar oluşturmak ister. Bu onun düşünceler âlemi ile olaylar dünyası arasındaki bütünleşmeyi sağlayacaktır. Bu tek bağıntılar oldukça somut bir yapıdayken, gittikçe genişleyen sınıflar soyutlaşmaya başlayacaktır. İşte sağlam mantık bağlarıyla gerçekleştirilmiş ve genel geçerlilik kazanılmış sınıfı Aristoteles *kategori* (İ.category) olarak isimlendirir. Kategoriler düşünceler âlemimizle ona özne olan dünya vakıa'ları arasında zihnimizin kurduğu bir köprüdür.⁶⁸ Kavramlar ise düşüncenin bu bağlamdaki aletleridir⁶⁹. Aristoteles'te yüklem ile kategori aynı anlamda kullanılmaktadır.⁷⁰ Kategori'nin anlamı 'yüklem'dir. Aristoteles'e göre ise hiçbir zaman gerçek anlamda yüklem olmayıp her zaman öznel olan bireysel cevherlerdir.⁷¹

Aristoteles, kategoriler çalışmasına tariflerle başlar,

“Adaş, adı bir, ancak onun dile getirdiği anlamı değişik var olanlar”, “Anlamdaş, adı ile anlamı bir olanlar”, “Türev, adını bir başkasından alan, bununla birlikte son eki bakımından türeye geldiği addan başkalaşmış olanlara” denir.⁷²

⁶⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 100b

⁶⁷ Atademir H.R., *Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı*, 103-104

⁶⁸ Duralı, S.T., *Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu*, s.39-40

⁶⁹ Atademir H.R., *a.g.e.*, s.103

⁷⁰ Bäck, *Aristotle's Theory of Predication*, s.132

⁷¹ Ross W.D., *Aristoteles*, s.39

⁷² Aristoteles, *Categoria*, 1a10

Akabinde ifade tarzlarını bağlantılı ve bağlantısız olarak ikiye ayırmıştır. Bağlantılı ifade tarzını yüklemün özneye yüklendiği, bağlantısız ifade tarzını ise özne yahut yüklemün tek olarak kullanıldığı ifadeler olarak gösterir.⁷³ Aristoteles önermeler oluşturmak üzere birbirleriyle birleştirilebilen sözcük kalıpları üzerinde çalışmış bunları türlere ayırabilmek için çaba sarf etmiştir.⁷⁴

Aristoteles'te kategoriler dile dayalı bir yapıyla oturtulmasına rağmen asıl amacı varlıklardır. Aristoteles'in kategorileri genellikle varlık kategorileridir. Sınıflandırılacak olan herhangi bir şey hakkında doğru olan her yüklemün karşılığı olan bazı şeyler olmalıdır ve karşılık olan bu şeyler vasıtasıyla bizzat yüklemeler, yüklemelerin sınıflandırılmasına karşı gelecek biçimde sınıflandırılacaktır. Gerçekte, burada bir anlamda, yalnızca tek bir sınıflandırma vardır. Yüklemeleri sınıflandırırken dolayısıyla şeyleri sınıflandırmış oluruz.⁷⁵

Aristoteles varlıkların dile getirilişlerini, öznede bulunanlar ve öznede onaylananlar olarak belirtir. Şu halde varlıklar:

- i. Özne hakkında onaylanırlar
- ii. Öznededirler
- iii. Hem özne hakkında onaylanır hem de öznededirler
- iv. Ya özne hakkında onaylanır yada öznededirler
- v. Ne özne hakkında onaylanır ne de öznededirler⁷⁶

Aristoteles'e göre, bir varlık, özneye olduğu gibi, başka bir varlığa da yüklemendiğinden, yüklem hakkında onaylanan her varlık, özne hakkında da onaylanır. Aristoteles örnek olarak bireye insan yüklemendiğinde, bireye zorunlulukla hayvanında yükleneceğini verir çünkü tümel olarak insanın yüklemi hayvandır.⁷⁷

Aristoteles bağımsız, bağlantısız kavramların dile getirdiklerini şöylece sıralamıştır:

---

⁷³ Aristoteles, **Categoria**, 1a15

⁷⁴ Ross W.D., **a.g.e.**, s.39

⁷⁵ Barnes J., **Aristoteles**, s. 65

⁷⁶ T.Durali, **a.g.e.**, s.42-43, Aristoteles, **Categoria**, 1b5

⁷⁷ Aristoteles, **Categoria**, 1b10

“‘Ne’, cevheri; ‘nice büyük’, niceliği; ‘nasıl bir varlık’, niteliği; ‘neyle ilintili’, göreliliği; ‘nere’, mekânı; ‘ne vakit’, zamanı; ‘nasıl bulunuyor’, şekle; ‘hangi ortamda’, durumu; ‘ne yapıyor’, ‘ne ediyor’, etkinliği; ‘ne yapılıyor’, ‘ne ediliyor’, edilginliği anlatır. ‘insan’, ‘at’, (...) cevherdirler; ‘iki dirsek uzunluğunda’, niceliktir; ‘ak’, niteliktir; ‘yarım’, ‘misli’, ‘daha büyük’ gibi terimler, göreliliği belirtirler; ‘çarşıda’, ‘okulda’ çeşidinden ifadeler mekânla ilgilidirler; ‘dün’, ‘geçen yıl’, ‘şimdi’, zamana işaret ederler; ‘oturuyor’, ‘yatıyor’, şekle ilişkindirler; ‘silahlıdır’, durumu bildirir; ‘kesiyor’, ‘yakıyor’, etkinliktir; ‘kesiliyor’, ‘yakılıyor’, edilginliktir⁷⁸ (...) bahsi geçen ifadelerin hiçbiri ne tasdik ne de inkâr edicidir.”⁷⁹

Aristoteles kategorilerin sayısı hakkında tutarlı olmak çabasında değildir. Kategorileri bazı yerlerde on⁸⁰, bazı yerlerde sekiz⁸¹ olarak verir. Bazı Aristoteles yorumcuları bu tarz farklılıkların ve ifade tarzlarının diğer eserlerle aynı olmamasının *Categoria* kitabının Aristoteles tarafından yazılmamış olabileceğinden kaynaklanabileceğini belirtirler.⁸² Kategoriler varlığın en yüce cinsleridir. Bunlar birbirlerine veya bir başka cinse indirgenemezler.⁸³ Aristoteles varlığın anlamlarının bu kategorilerle aynı sayıda olduğunu belirtir.⁸⁴

Aristoteles kategorileri belirlerken gramerin unsurlarından faydalanmıştır.⁸⁵ Aristoteles kategorilerdeki soyut sınıflandırmaların kabulünde Platon’dan oldukça faydalanmıştır. Platon bu sınıfları hiçbir zaman sistemli olarak belirtmemesine rağmen bu sınıflandırmaların Aristoteles’in sistemleştirmesinde büyük etkisi olmuştur.⁸⁶

---

⁷⁸ Aristoteles, *Categoria*, 1b25

⁷⁹ Aristoteles, *Categoria*, 2a5-10

⁸⁰ Aristoteles, *Categoria*, 1b25; *Topica*, 103b23

⁸¹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 83a22, 83b15

⁸² Reid T., *Analysis of Aristotle Logic with Remarks*, s.9-10

⁸³ Atademir H.R., *a.g.e.*, s.105

⁸⁴ Aristoteles, *Methaphysica*, 1017a23

⁸⁵ Ross W.D., *a.g.e.*, s.38

⁸⁶ Ross W.D., *a.g.e.*, s.39

Kategorilerde Aristoteles'in amacı bir önerme oluşturmak için birbirleriyle birleştirilen cümleler ve cümle öbeklerinin anlamları arasındaki farklı türleri ayırt etmekte yaşanan sorunları çözüme kavuşturmadır.⁸⁷

Ses (İ.spoken sounds) ruhtaki duygulanımların, yazı da seslerin bir yansımasıdır. Yazı ve ses herkes için aynı olmasa bile ruhtaki duygulanımlar herkesçe aynı olacaktır. Yani, insanlar aynı şeyleri duygulanımlar bile farklı seslendirebilirler, bu sesler aynı olsalar bile farklı yazıya geçirilebilirler.⁸⁸

Aristoteles'te *kavramın* tarifine rastlanmaz. Kavramlar arası mantığını, Aristoteles lisana göre ayarlamıştır. Konuşma ve düşünme uyum içindedir. Dil düşünmeden çıkar, bir vasıtaadır. Eşyanın zihindeki tesirlerinin sonucu konuşma meydana gelir. Bu sıra ile dil ve düşüncenin formları, eşyanın formlarının aynısıdır. Bu bakımdan dil ve düşünce eşyaya göre ayarlanmıştır.⁸⁹

Kavram, sahip olduğu nesne ile vardır. Nesnenin kendisinde değil, kavramlaştıran kişinin düşüncesindedir, nesnenin kendisi değildir. Ancak sırf bir soyutlama da değildir. Çünkü nesneye bağlıdır ve nesnenin dışında kavram var olamaz. Kavram alakalı olduğu nesnenin varlığını belirtir, bununla beraber herhangi bir tasdik yahut inkâr fiilini gerektirmez.⁹⁰

Ruhtaki duygulanımların karşılığı olan kavramlar için *doğru* (İ.true) ve *yanlış* (İ.false) olmak söz konusu olmasına rağmen bazı kavramlar için söz konusu dahi değildir. Aynı durum sesler içinde söz konusudur. Seslerde doğru yahut yanlışlık birleştirme yahut ayırma ile olur. Kendi başlarına, birleşmesiz ve ayrılmayan anlamlı kavramlar *ad* (İ.name) ve *eylemlerdir* (İ.verb).⁹¹ Adlar zamana bağlı değildir, zaman dışıdır.⁹² Eylemler ise zamana bağlıdır, zamanı belirtirler.⁹³ “İnsan” bir ad iken “insan-olmayan” bir ad değildir, bunu Aristoteles *tanımsız ad* (İ.indefinite name) olarak çağırır.⁹⁴

---

⁸⁷ Ross, W.D., a.g.e., s.39

⁸⁸ Aristotle, **De Interpretatione**, 16a3-16a9

⁸⁹ Bolay, S.H., a.g.e., s.31

⁹⁰ Atademir, H.R., a.g.e., s.101-102

⁹¹ Aristoteles, **De Interpretatione**, 16a10-16a20

⁹² Aristoteles, **De Interpretatione**, 16a20

⁹³ Aristoteles, **De Interpretatione**, 16b5

⁹⁴ Aristoteles, **De Interpretatione**, 16a30-16a32

Bir kavramın eylem olabilmesi için kavram, şimdiki zamanı belirtmeli. Gelecek zamanı geçmiş zamanı veya geniş zamanı belirten kavram eylem olmaz, kavramın olumsuz, yani kavramın (yani; eylemin) gerçekleşmemesi *eylemsizlik* (İ.indefinite verb). Örneğin: “koşuyor” eylemdir; “koştı”, “koşacak” eylem değildir. Eğer eylemler kendi başlarına söylenirlerse ad olurlar, örneğin: “koşu”.⁹⁵

Cümle (İ.sentence), her bir kısmı anlamlı olan ancak kısımları tasdik ifade etmeyen kavramlar topluluğudur. Örneğin: “insan” denilince, “insan” bir şey ifade eder, ancak o şeyin varlığını yahut yokluğunu ifade etmez⁹⁶. Eylem veya eylem durumlarının zorunlu olarak bulunduğu cümle, *bildirsel cümleler* (İ.statement-making sentence).⁹⁷

Ayrı zamanlar için, bir şeyde başka bir şeyin bulunup bulunmadığını bildiren cümleyi *basit önerme* (İ.simple statement) olarak isimlendirir. Basit önermelerin birbirlerine bağlaçlar yardımıyla iliştilerinden *bileşik önermeler* (İ.composite sentence) oluşur.⁹⁸

Bir şeye bir şeyin bağlanarak öne sürülmesi *tasdik* (İ.affirmation), bir şeyin bir şeyden ayrılarak öne sürülmesi ise *inkâr* (İ.negation) olarak isimlendirir.⁹⁹ Olanın olmadığını, olmayanın olduğunu, olanın olduğunu, olmayanın olmadığını söylemek mümkün olacağından dolayı, tasdikinkârını, inkârında tasdikini söyleyebilmek mümkün olacaktır. O halde, her tasdikinkârı, her inkârın da bir tasdiki vardır.¹⁰⁰

Aristoteles'e göre bir önerme üç şekilde elde edilir:

- a. Var olması bakımından¹⁰¹
- b. Döndürme ile¹⁰²
- c. Kıyas ile¹⁰³

---

⁹⁵ Aristoteles, *De Interpretatione*, 16b5-16b25

⁹⁶ Aristoteles, *De Interpretatione*, 16b26-17a5

⁹⁷ Aristoteles, *De Interpretatione*, 17a6-17a11

⁹⁸ Aristoteles, *De Interpretatione*, 17a24

⁹⁹ Aristoteles, *De Interpretatione*, 17a25-17a26

¹⁰⁰ Aristoteles, *De Interpretatione*, 17a27-17a36

¹⁰¹ Aristoteles, *De Interpretatione*, I, 12

¹⁰² Aristoteles, *De Interpretatione*, I, 13

¹⁰³ Aristoteles, *Analytica Priora*, I, 8-22

2.1.1. ÖNERMELERİN NİCELİK VE NİTELİKLERİ

Aristoteles, önermeleri nicelik olarak tümel, tümel olmayan, bireyleri konu alan önermeler olarak üçe ayırır.¹⁰⁴ Niceleme özne değil, yüklemdir. Tümelieri konu alan önermelerle bireyleri konu alan önermeler farklı varlık türlerini konu alırlar.¹⁰⁵

Analytica Priora’da önermeler hakkında konuşurken nicel yapıları farklı bir yapılandırmaya tabi tutar.¹⁰⁶ Bunlar tümel, tikel ve belirsiz önermelerdir. Belirsiz önermeler “haz iyi değildir” türünden önermelerdir. Bu önermelerin tümelliği yahut tikelliği hakkında kesin konuşulamaz. Ancak ifadeleri bakımından tikel olarak alınırlar.¹⁰⁷ Bununla beraber bu önermeler Aristoteles’in Analytica Posteriora’daki tümel önerme tanımına uygundur. Tümel önerme “her A, B dir” şeklinde değil, “A, A olarak B dir” şeklindedir.¹⁰⁸

Çoğula yükleneni *tümel* (İ.universal), çoğula yüklenmeyi ise *tekil* (İ.particular) olarak isimlendirir. Bir şeyin öne sürülmesinin yani bir önerme oluşturulması için tümel veya tekil olduğunun tespit edilmesi ve bildirilmesi zorunluluktur.¹⁰⁹

Önermeler nicelik ve nitelik bakımından dört gruba ayrılırlar. Bunlar;

Sembol	Nicelik	Nitelik
A	Tümel	Olumlu
E	Tümel	Olumsuz
I	Tikel	Olumlu
O	Tikel	Olumsuz

Tablo (2.1.)

¹⁰⁴ Aristoteles, **De Interpretatione**, I, 7

¹⁰⁵ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17a38; **Analytica Priora**, 43a25-32; Ross D.W., **a.g.e.**, s.46

¹⁰⁶ Ross, W.D., **a.g.e.**, s.47

¹⁰⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**, 26a28-33

¹⁰⁸ Ross, W.D., **a.g.e.**, s.47

¹⁰⁹ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17a37-17b3

Kategorik önermelerde birbirlerini kapsamaları yahut kapsamamaları bakımından *dağıtma* (İ.distribution) denilen bir durum söz konusudur, bu durum özne ile yüklem birbirlerini kuşatması, içermesi anlamındadır¹¹⁰. Aristoteles bu durumdan kapalı bir şekilde bahsetmiş, ancak tanımını herhangi bir yerde vermemiştir.¹¹¹

“Çünkü ‘her’ kelimesi, konuya tümel bir anlam kazandırmaz, fakat onun konu olarak dağıtıldığını gösterir. Bu, aşağıdaki –önerme- çiftlerinden açıklık kazanmaktadır: ‘insan sağlığı sever’ – ‘insan sağlığı sevmez’; ‘insan-değil sağlığı sever’ – ‘insan-değil sağlığı sevmez’. Bu önermeler, öncekinden, belirsiz olup tümel özellikte olmamasıyla ayrılmaktadır. Şu halde ‘her’ ile ‘hiçbir’ sıfatlarının, ister olumlu isterse olumsuz cümlede dağıtılmış olsun, konunun dışında ilave bir anlamı bulunmaz. (...) Çünkü ‘her hayvan adildir’ önermesinin zıttı, ‘hiçbir hayvan adil değildir’ – ifadesidir. Aynı zamanda yahut aynı konuya delalet ederek bu ikisinin, asla doğru olmayacakları açıktır.”¹¹²

Tümel olumlu bir önerme de terimlerden biri diğerini tam olarak kapsıyorsa, kapsanan terim kapsayana göre tam olarak dağıtılmıştır. Örneğin: “bütün serçeler kuştur” önermesinde, “serçe” öznesi, “kuş” yüklemine göre tam olarak dağıtılmıştır. Ancak “kuş” özne olarak alınırda, “serçe” yüklem olarak alınırda “kuş” öznesinin “serçe” öznesine dağıtılması doğru değildir. Yani, “bütün kuşlar serçe değildir.”

Tümel olumsuz bir önermede ikisi de birbirine göre tam olarak dağıtılmıştır. “hiçbir insan uçmaz” diyebildiğimiz gibi, “hiçbir uçan insan değildir” de denilebilir.

Tikel olumlu bir önermede ikisi de birbirine göre dağıtılmamıştır. Özne yüklem bir kısmını kapsadığından, özne yükleme dağıtılmamış olmaktadır. “Bazı hayvanlar dört ayaklıdır” önermesinde “hayvan” teriminin kapsamı “dört ayaklı” teriminin kapsamından geniştir. Diğer taraftan bu önermede yüklemde özneye göre dağıtılmamıştır.

---

¹¹⁰ Taylan, N., *Anahatlarıyla Mantık*, s.180

¹¹¹ Türker, S., *Aristoteles Gazzâli ile Leibniz’de Yargı Mantığı*, s.184 ; Aristoteles, *De Interpretatione*, 17b13, 18a1, 19b32

¹¹² Aristoteles, *De Interpretatione*, 20a9-20 ; Türker, S., *a.g.e.*, s.185

Tikel olumsuz bir önermede özne yükleme göre dağıtılmamışken, yüklem özneye göre dağıtılmıştır. “Bazı insanlar filozof değildir” önermesinde, “filozof olmama” özelliği bazı kimselere ait olduğundan, özne dağıtılmamıştır. Buna karşın, yüklem öznenin bütünü “bazı insanlar” için bir özelliği belirttiğinden, özneye göre tam olarak dağıtılmıştır.

Bu dört formun dışında dağıtılmışlık konusunda öznesi tekil olan önermeler vardır ki, “Sokrates ölümlüdür” gibi. Bu önermede “ölümlü” olmak yüklemi öznenin “Sokrates” tamamı için ifade edildiğinden, özneye tam dağıtılmıştır. Onun öznesi tümel önerme olan bu tür önermeler tümel önerme olarak ele alınır. Bu ilişkiler şu şekilde gösterilebilir:

	Özne	Yüklem
A	dağıtılmış	dağıtılmamış
E	dağıtılmış	dağıtılmış
I	dağıtılmamış	dağıtılmamış
O	dağıtılmamış	dağıtılmış

Tablo (2.2.)

Aristoteles’te tümel bir kavram bir mahiyet ve illet olarak ferdi objenin kendinde vardır. Aristoteles’e göre nesnelere ferdi tarafları zorunlu olmayan tamamen tesadüfi ve arızî olan taraflarını oluşturur. O halde Aristoteles’te bir nesneyi bilmenin yolu önce onu bir sınıfa dâhil edip onun içinde bulunduğu cinsi doğru olarak tayin etmektir. Bu aynı zamanda onun ve o mahiyeti belirleyen sebebin ne olduğunu arayıp öğrenmek demektir.¹¹³

Bir nesne hakkında bir şey söylenirse, bu nesne tekil bir nesnedir. Bu nesne hakkında tümel bir ifade de bulunabilmesi, o nesnenin cevheri hakkında konuşmak, o nesneye tümel bir ifadeye kazandırmaktır. Devamında diğer kategoriler hakkında

¹¹³ Von Astler, E., **Bilgi Teorisi ve Mantık**, s.162

konusularak devam edilir. Bu nedenle diğer kategoriler cevherlere göre değer kazanırlar.¹¹⁴

Önermeler nicelik yönünden aynı nitelik yönünden farklı olanlar *karşıt* (İ.contrary), nicelik yönünden farklı nitelik yönünden aynı olanlar *altık* (İ.subaltern), nicelik ve nitelik yönünden farklı olanlara *çelişik* (İ.contradictory) önermeler denir. Bu dört önermenin mantık bakımından ilişkileri *karşıtlık karesi* (İ.square of opposition) veya Aristoteles karesi olarak adlandırılır.

Tümelin bir tümelde olduğu yahut olmadığı öne sürülürse önermeler karşıt önermeler olur. Örnek olarak: “Her insan aktır” ve “hiçbir insan ak değildir” önermelerini verir. Bu önermeler karşıt önermelerdir.¹¹⁵ Buna rağmen, tümele ilişkin ancak tümel olmayanlar öne sürülürse karşıt gibi görünebilirler ancak karşıt olmazlar. Örnek olarak, “insan aktır” ve “insan ak değildir” önermelerini verir. Burada ‘insan’ tümel olarak alınmasına rağmen, önermede bütünsel kaplamıyla alınmamıştır. Çünkü her tümeli değil, bütünsel olarak alınmayı imler. Bütünsel kaplamıyla alınmış bir tümeli, bütünsel kaplamıyla alınmış bir tümele yüklemek doğru değildir. Böyle bir tasdikinin mümkün olmayacağını belirten Aristoteles, “her insan her hayvandır” örneğini verir.¹¹⁶

Bir önerme bir nesneyi bütünsel kaplamıyla imleyen bir tasdike, o nesneyi bütünsel kaplamıyla almayan bir inkâr *alt-karşıtı* (İ.subcontrary) olacaktır.¹¹⁷

Bütünsel kapsamıyla alınmış tümel veya tekil karşıt önermelerin aynı anda doğru veya aynı anda yanlış olmaları mümkün değildir. Bunlardan biri doğru iken diğeri yanlış olmak zorundadır, yani çelişiktirler. Fakat bütünsel kapsamıyla alınmamış tümel önermelerde bu böyle değildir.¹¹⁸

Karşıt önermelerin (A ve E) özelliği beraber yanlış olabilmeleri fakat beraber doğru olamamalarıdır.

A : “Bütün insanlar ölümlüdür”

---

¹¹⁴ Bolay, S.H., **a.g.e.**, s. 32

¹¹⁵ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17b3-17b6

¹¹⁶ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17b3-17b16

¹¹⁷ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17b17-17b20

¹¹⁸ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17b27-17b37, **Metaphysica**, IV, 8

E : “Hiçbir insan ölümlü değildir”

Görüldüğü üzere tümel olumlu (A) önermesi doğru olduğu durumda bunun tümel olumsuzu (E) olan önerme yanlış olacaktır.

A : “Bütün hayvanlar dört ayaklıdır”

E : “Hiçbir hayvan dört ayaklı değildir”

Burada da görüldüğü üzere tümel olumlu (A) önermesi doğru olduğu durumda tümel olumsuzu olan (E) olan önerme hakkında bir şey söylenemez. Çünkü

I : “Bazı hayvanlar dört ayaklıdır”

Tikel olumlu önermesinin doğruluk değerine göre ancak konuşulabilir. Eğer tikel olumlu (I) doğru ise yani dört ayaklı en az bir tane hayvan bulunursa bu durumda tümel olumlu (A) yanlış ve tümel olumsuz (E) yanlış olacaktır. Fakat tikel olumlu (I) yanlış ise yani dört ayaklı bir tane dahi hayvan yoksa bu durumda tümel olumlu (A) yanlış, tümel olumsuz (E) doğru olacaktır. Ancak tek başına tümel olumlu (A) nın yanlış olmasıyla tümel olumsuz (E) nin doğruluk değerini belirleyemeyiz ve tümel olumsuz (E) belirsizdir deriz.

E : “Hiçbir insan uçamaz”

A : “Bütün insanlar uçar”

Görüldüğü üzere tümel olumsuz (E) önermesi doğru olduğunda bunun tümel olumlu (A) önermesi yanlış olmaktadır.

E : “Hiçbir taş yuvarlanmaz”

A : “Bütün taşlar yuvarlanır”

Burada görüldüğü üzere tümel olumsuz (E) önermesi yanlış olduğunda bunun tümel olumlu (A) önermesi hakkında bir şey söylenmez. Çünkü

I : “Bazı taşlar yuvarlanır”

Tikel olumlu (I) önermesinin doğru olması durumunda yine tümel olumlu (A) önermesi için bir şey söylenemez. Çünkü

O : “Bazı taşlar yuvarlanamaz”

Tikel olumsuz (O) önermesine bakarsak, tikel olumsuz (O) önermesi doğru ise bu durumda tümel olumlu (A) önermesi yanlış, tikel olumsuz (O) önermesi yanlış ise tümel olumlu (A) önermesi doğru olacaktır.

Fakat tikel olumlu (I) önermesi yanlış ise tümel olumlu (A) önermesi de yanlış olacaktır. Yani, yuvarlanabilecek en az bir taş bulursak diğer taşlar hakkında bir şey söylemesek tümel olumlu (A) önermesi hakkında konuşamayız ancak tikel olumlu (I) önermesi doğru olur. Bir tanesi hariç diğer bütün taşlar yuvarlansa dahi tümel olumlu (A) yanlış olacaktır. İstisnasız bütün taşlar yuvarlansa Tümel olumlu (A) önermesi ve tikel olumlu (I) önermesi doğru olacaktır. O halde tümel olumsuz (E) önermesinin yanlış olduğu durumlarda, tümel olumsuz (E) önermesi hakkında bir şey söyleyebilmemiz için tikel olumlu (I) önermesinin ve tikel olumsuz (O) önermesinin doğruluk değerlerini bilmeliyiz.

Alt-karşıt önermelerin özelliği (I ve O) beraberce doğru olabilmeleri fakat beraberce yanlış olamamalarıdır.

I : “Bazı insanlar dört ayaklıdır”

O : “Bazı insanlar dört ayaklı değildir”

Tikel olumlu (I) önermesi yanlış ise tikel olumsuz (O) önermesi doğru olmak zorundadır. Çünkü tikel olumlu (I) önermesini doğru yapacak olan en az bir tane dört ayaklı insan bulunamamıştır. Bu da bize, dört ayaklı insan olmadığını bunlardan bir tanesini bile gösteremeyeceğimizi söyler. O halde tikel olumsuz (O) önermesi doğru olmak zorundadır.

I : “Bazı insanlar filozoftur”

O : “Bazı insanlar filozof değildir”

Tikel olumlu (I) önermesi doğru ise tikel olumsuz (O) önermesinin doğruluğu hakkında kesin bir şey söylenemez. Eğer bir tane bile filozof olmayan insan bulunursa tikel olumsuz (O) önermesi doğru olur. Fakat bir tane dahi filozof olmayan insan bulunamazsa tikel olumsuz (O) önermesi yanlış olur. Filozof olan bir insanın bulunup bulunmaması ise tikel olumlu (I) önermesinin doğruluğunu etkilemez. Çünkü tikel olumlu (I) önermesini doğru kabul ettiğimizde en az bir tane filozof

insanın varlığını da kabul etmiş oluyoruz. Daha sonraki aramalarımız, bir filozof bulup bulmamak tikel olumlu (I) önermesinin doğruluğunu etkilemeyecektir.

I : “Bazı insanlar nefes alır”

O : “Bazı insanlar nefes almaz”

Tikel olumsuz (O) önermesi yanlış ise tikel olumlu (I) önermesi da doğru olmak zorundadır. Çünkü tikel olumsuz (O) önermesini doğru yapacak olan en az bir tane nefes almayan insan bulunamamıştır. Bu da bize bazı insanların nefes aldığını, nefes alan bir tane bile olsa insan gösterebileceğimizi söyler. O halde tikel olumlu (I) önermesi doğru olmak zorundadır.

O : “Bazı insanlar iki ayaklı değildir”

I : “Bazı insanlar iki ayaklıdır”

Tikel olumsuz (O) önermesi doğru ise tikel olumlu (I) önermesi hakkında bir şey söylenemez. Eğer bir tane dahi olsa iki ayaklı insan bulunursa tikel olumlu (I) önermesi doğru olur. Fakat bir tane dahi iki ayaklı insan bulunamazsa tikel olumlu (I) önermesi yanlış olacaktır. İki ayaklı bir insanın bulunması ise tikel olumsuz (O) önermesinin doğruluğundan bağımsızdır. Çünkü tikel olumsuz (O) önermesi bir tane dahi olsa iki ayaklı olmayan bir insanın bulunması ile doğru olmuştur. Diğer insanların durumu tikel olumsuz (O) önermesini etkilemez.

Çelişik önermelerin özelliği (A ve O) , (E ve I) birisi doğru iken diğerinin mutlaka yanlış olmasıdır.

A : “Bütün insanlar canlıdır”

O : “Bazı insanlar canlı değildir”

Tümel olumlu (A) önermesi doğru ise bütün insanların canlı olduğu, canlı olmayan bir tek insanın dahi bulunamayacağını söyleriz. Bu durumda, canlı olmayan bir tek insan dahi bulunamadığından tikel olumsuz (O) önermesi yanlıştır.

A : “Bütün insanlar uçar”

O : “Bazı insanlar uçmaz”

Tümel olumlu (A) önermesi yanlış ise bütün insanların uçmadığını, en az bir uçamayan insanın bulunabileceğini söylemiş oluruz. Bu durumda en az bir uçamayan insan bulunabildiğine göre tikel olumsuz (O) önermesi doğru olur.

O : “Bazı hayvanlar koşmaz”

A : “Bütün hayvanlar koşar”

Tikel olumsuz (O) önermesi doğru ise en az bir koşmayan hayvan vardır. Bu durumda tümel olumlu (A) önermesi yanlış olur.

O : “Bazı hayvanlar canlı değildir”

A: “Bütün hayvanlar canlıdır”

Tikel olumsuz (O) önermesi yanlış ise en az bir canlı olmayan hayvan bulunamamış demektir. Bu durumda alınan bütün hayvanlar canlı olmalıdır. Bu durumda tümel olumlu (A) önermesi doğru olur.

E : “Hiçbir insan canlı değildir”

I : “Bazı insanlar canlıdır”

Tümel olumsuz (E) önermesi doğru ise hiçbir insanın canlı olmadığı, canlı olan bir tek insanın dahi bulunamayacağını söyleriz. Bu durumda, canlı olan bir tek insan dahi bulunamadığından tikel olumlu (I) önermesi yanlıştır.

E : “Hiçbir insan uçmaz”

I : “Bazı insanlar uçar”

Tümel olumsuz (E) önermesi yanlış ise en az bir uçan insanın bulunabileceğini söylemiş oluruz. Bu durumda en az bir uçan insan bulunabildiğine göre tikel olumlu (I) önermesi doğru olur.

I : “Bazı hayvanlar koşar”

E : “Hiçbir hayvan koşmaz”

Tikel olumlu (I) önermesi doğru ise en az bir koşan hayvan vardır. Bu durumda tümel olumsuz (E) önermesi yanlış olur.

I : “Bazı hayvanlar canlıdır”

E: “Hiçbir hayvan canlı değildir”

Tikel olumlu (I) önermesi yanlış ise en az bir canlı olan hayvan bulunamamış demektir. Bu durumda alınan hiçbir hayvan canlı olmamalıdır. Bu durumda tümel olumsuz (E) önermesi doğru olur.

Önermelerin bu birbirlerine göre durumları ise aşağıdaki tablo ile gösterilebilir:

	A	E	I	O
A doğru ise	-	Y	D	Y
A yanlış ise	-	B	B	D
E doğru ise	Y	-	Y	D
E yanlış ise	B	-	D	B
I doğru ise	B	Y	-	B
I yanlış ise	Y	D	-	D
O doğru ise	Y	B	B	-
O yanlış ise	D	Y	D	-

(D: Doğru , Y: Yanlış , B: Belirsiz anlamındadır)

Tablo (2.3.)

İster tümel, ister tekil olsun, her tasdikın bir inkârı olacaktır.¹¹⁹ Tek bir şeyi ister bütünsel kaplamıyla alınan tümel yahut bütünsel kaplamıyla alınmayan tümel olsun, bunu tek bir şeye göre tasdik eden yahut inkâr eden bir tek tasdiki yahut inkârı mevcuttur. Fakat birden fazla şeyi imleyen yani, iki şeye bir tek isim verilerek

¹¹⁹ Aristoteles, **De Interpretatione**, 17b38-18a7

oluşturulan önermelerin tasdikleri tam bir tasdik değildir. Örneğin ‘insan’ ve ‘at’a ‘pelerin’ denilse, ‘pelerin aktır’ önermesinin tam bir tasdiki ve tam bir inkârı olmaz. Çünkü ‘pelerin’ ifadesinin yerine ‘insan ve at’ ifadesi verilerek oluşturulacak önerme ‘insan ve at aktır’ olacaktır ki bu önerme ilkiyle aynıdır. Bu önermede ‘insan aktır ve at aktır’ demekten başka bir şey değildir. İki önerme olur ki bu iki önerme olmasa idi, ilk önermeden ‘at adam’ gibi bir isim ortaya çıkacaktı, buda bir şey tanımlamaz.¹²⁰

2.1.2. ÖNERMELERİN ZAMANA GÖRE ALINMASI VE ZORUNLULUK

Önermelerin kipleri sorununu felsefeye sokan Aristoteles olmuştur. Aristoteles’ten öncekiler için böyle bir sorun mevcut olsa bile mantığın problemi değildir.¹²¹ Bir şeyin olması yada olmaması, gelecekte yaşanacak bir aralık için doğrudur. Aristoteles bu durumu kipli ifadelerle açıklığa kavuşturmaya çalışır.¹²²

Olmuş olanlar ve olanlar üzerine açıklama yapan Aristoteles *De Interpretatione*’ın dokuzuncu bölümünde olacak olan tekiller üzerinde durur. Bunların durumlarında farklılık gözlemlendiğini belirten Aristoteles’e göre, her tasdik ve inkârın doğru yahut yanlış olması, her şeyin ya olmasını ya da olmamasını zorunlu kılacaktır. Söyleneyecek olan her tasdikleme doğru yahut yanlış olması zorunluluk olacağından, bir şeyin olacağı veya olmayacağı hakkında söylenecek olan önermelerin biri doğru, diğeri yanlış olacaktır, ikisi aynı anda doğru olmayacaktır. Örneğin, ‘aktır’ yahut ‘ak değildir’ demek doğru ise, ‘ak olması yahut ak olmaması’ zorunlu olacaktır. O halde tasdiklemenin veya inkârın doğru olması bir zorunluluk olacaktır. Çünkü hiçbir şey gelişigüzel değildir, tersine her şeyin olması yahut olmaması zorunludur.¹²³

---

¹²⁰ Aristoteles, *De Interpretatione*, 18a18-18a27

¹²¹ Atademir H.R., *a.g.e.*, s.110

¹²² Hintikka J., *a.g.e.*, s.148

¹²³ Aristoteles, *De Interpretatione*, 18a28-18b9

Zaman ezeli ve ebedidir. Öncesi ve sonrası zaman kavramından bağımsız olarak ele alınamazlar. Şu halde zaman başlamamıştır ve son bulmayacaktır.¹²⁴ Bir şey zamanda ise, zaman olduğu sırada vardır yahut zamanın bir parçasıdır yahut zaman yoluyla ölçülebiliyordur. Zaman olduğu sırada var olmak, hareket yahut mekân ile var olmasıdır. Olaylar ise zaman yoluyla ölçülebilir. Ayrıca cismin mekânı kapladığı gibi olaylarda zamanı kaplayacaktır. Ancak her zaman olan şeyler zaman tarafından ne kapsanabilir nede ölçülebilir.¹²⁵ Aristoteles'e göre zorunlu olanlar zamanda değildirler.

Şu anda olmuş olan bir şeyin olacağını geçmişte biliyor olsaydık, o zaman olacak olan bir şeyin olacağını söylemek doğru olacaktı. Olacağı doğru ise, olmayacağı imkânsız olacaktır. Olmayacağı imkânsız olursa, olacağı zorunlu olur. O halde rastgele yahut belirsiz değildir, eğer rastgele olsaydı, zorunlu olmazdı.¹²⁶ Bir şeyin olması doğru ise, o şeyin olması tüm zamanlarda doğru ise olacağı da zorunlu olarak doğru olacaktır, yanlış ise olacağı imkânsızdır.¹²⁷ Olan her şey zorunlu olarak olmaktadır. Şu halde Aristoteles'in problemi gelecekteki doğrudan ziyade, tüm zamanlarda geçerli olan yahut geçmişte kesinleşmiş sonsuza kadar değişmez doğruyu aramaktır. Aristoteles geçmiş zamanın sonsuza dek değişmez olduğuna inanır.¹²⁸

Aristoteles, geçmişteki bir olay ile şimdiki zamanda olacak bir olay arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını belirtir. Bu zamanlarda olan olayların oluş şekillerini çizgi üzerindeki noktalara benzeterek, bunların bölünemez olduğunu söyler. Bu sebeple de geçmişteki bir olay ile şimdiki zamanda olan bir olay bitişik olmayacaktır. Süreçlerin bölünebilir olması, olayların bölünebilir olması anlamına gelmeyecektir. Şimdiki zamanda olan bir olayın sürecinin, geçmiş bir olayla olan ilişkisi, çizginin noktayla olan ilişkisi gibidir. Bu benzetmeyle süreç kesintisiz geçmiş olayı da ihtiva eder.¹²⁹

Buna rağmen bir şeyin olacağını yahut olmayacağını söylemek doğru olmaz. Çünkü tasdikleme yanlış iken inkârın doğru olmadığı, inkârın yanlış iken tasdik

¹²⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 1071b3-10; **Physica**, 251b19-26

¹²⁵ Ross, D.W., **a.g.e.**, s.112-115

¹²⁶ Aristoteles, **De Interpretatione**, 18b10-18b16

¹²⁷ Aristoteles, **Physica**, 196b10

¹²⁸ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.152

¹²⁹ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 95b4-10

doğru olmadığı oluyor. Ancak, iki durumdan birinin yani tasdik veya inkârdan birinin doğru olması zorunludur. Aristoteles, örnek olarak ‘gelecekte bir deniz savaşının olması yahut olmaması’ önermesini verir ve bu önerme zorunludur¹³⁰. Üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi sayesinde gelecekte olacak olayların ifadeleri bizi önceden belirlenmiş olayların ışığında kaçınılmaz sona inandırmaya yönlendirir.¹³¹

Aristoteles, olayların zamanları dilimleri arasında bir bağlantı kurmamış, bu eğilimi düşünceler arasında da göstermiştir. Her ne kadar, önermelerde zaman belirtilmiş olsa da, bu önermenin içerisinde gerçekleştiği bir zaman değildir.¹³²

Bütünsel tümel ve tekil önermelerde inkârlardan biri doğru diğeri yanlış olması zorunlu ise (yani belirsizlik söz konusu değilse), tutarsız sonuçlara varılır öyle ki, bir şeyin olacağını yahut olmayacağını her ikisinin de söylenmesine engel yoktur, hatta her iki şekilde doğru olabilir. Bunlar söylendikleri zaman için doğrudurlar. Olmuş olan şeyin ise olacağını söylemek zorunlu olarak doğrudur.¹³³

Bir şeyin olmasının yahut olmamasının o zamanda olması yahut olmaması zorunludur, burada her olanın olmasının zorunlu olduğu çıkmaz. Şayet, bir şeyin olacağı söylenmiş ve o şey doğrulanmış ise bu şey olacağı söylendiği anda doğrudur. Şimdiki zamanda bunun doğruluğu belirginleşmiştir. Birisi onu doğruladığı için meydana gelmemiştir, bu şeyin doğru olmasının nedeni şeyin kendinde böyle olmasıdır. Bu zorunluluk, hiçbir şey söylenmese bile şeylerin kendinde bulunacaktır. Bu ise imkânsızdır. Çünkü böyle durumda her şey zorunlu olarak var olacak veya olmayacaktır. Hâlbuki tesadüfî ve rastgele olan şeylerde vardır ve bu durum imkânsızdır.¹³⁴ Her şeyin olduğu zaman olması yahut olmadığı zaman olmamasının zorunlu olması ile kendisinden dolayı zorunlu olması aynı şeyler değildir.¹³⁵ *Tesadüf*

---

¹³⁰ Aristoteles, **De Interpretatione**, 18b17-18b25

¹³¹ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.149

¹³² Johnson, W.E., **Logic**, s.235-236 ; Türker S., **a.g.e.**, s.182

¹³³ Aristoteles, **De Interpretatione**, 18b25-19a5

¹³⁴ İbn Sinâ, **Kitâbü’ş-Şifa**, s.65-66

¹³⁵ Aristoteles, **De Interpretatione**, 19a25

(İ.chance, fortuitous)¹³⁶, hiçbir şeyin böyle olmaktan çok şöyle olmadığı yahut olmayacağıdır.

Aristoteles'e göre, gelecekte bir şeyi meydana getirecek bir güç varsa, o şey meydana gelecektir. Eğer o şeyi oluşturacak sebep meydana gelmemişse, o şeyde meydana gelmeyecektir.¹³⁷ Şu halde Aristoteles'in gelecekle ilgili olayların meydana gelmesi yahut gelmemesini kuvve ile fiil ayırımına dayandırdığını görürüz.

Bir şey ya olacaktır ya da olmayacaktır. Bunun olması yahut olmaması zorunlu bir şeydir. Şu halde bir şeyin olacağıнын söylenmesinin doğru veya yanlış olması zorunludur. Bu şeyin olması zorunlu olduğunda olmaması yanlış olacağından ve olmaması doğru olduğunda olması yanlış olacağından karşıt önermelerin doğru ve yanlış olması zorunlu olacaktır.¹³⁸

Bir şeyin olmasının yahut olmamasının doğru olması, doğru olmasının mümkün olmasıdır. Yani, bir şey olmasından yahut olmamasından önce, olma yahut olmama kuvvesine sahiptir. Şu halde, olması da mümkündür, olmaması da mümkündür. Hiçbiri de, olmasının yahut olmamasının biri diğerinden daha doğru olmayacaktır. Bu da belirsizliği getirir.¹³⁹ Gelecekte olacak bir şey hakkında aşağıdaki durumları ifade ederiz;

- a. 'Bir şeyin olacağı yahut olmayacağı' doğru olması zorunlu.
- b. 'Bir şeyin olacağı', 'Bir şeyin olmayacağı' zorunlu değil.
- c. 'Bir şeyin olacağı', 'Bir şeyin olmayacağı' doğru olması mümkündür.
- d. 'Bir şeyin olacağı', 'Bir şeyin olmayacağı' yanlış olması mümkündür.

Aristoteles, bazen açıkça bazense örtülü bir şekilde, muhtemel olanın ara ara olan doğrular için, zorunlu olanın tüm zamanlarda doğru olanlar için olduğunu

---

¹³⁶ D. W. Ross editörlüğünde çevirisi E.M. Edghill tarafından yapılan **De Interpretatione**'da "fortuitous" olarak kullanılmış, J. Barnes editörlüğünde çevirisi J.Ackrill tarafından "chance" olarak kullanılmıştır.

¹³⁷ Aristoteles, **Rhetorica**, 1392b15-1393a8

¹³⁸ Sorabji, R., **Necessity, Cause and Blame**, s.94

¹³⁹ Aristoteles, **De Interpretatione**, 19a5-19a22

belirtir.¹⁴⁰ Şu halde zaman açısından Aristoteles'te dört çeşit zorunlulukla karşılaşırız.¹⁴¹ Bunlar;

1. İki karşıt önermeden birinin doğruluğunun zorunluluğu
2. Olmuş bir olayın olmuş olmasının zorunluluğu
3. Olacak bir olayın olmadan önce olmasının zorunluluğu
4. Tüm zamanlarda olmasının doğru olacağı zorunluluk

2.1.3. ÖNERMELERİN KIPLİKLERİ VE BİRBİRLERİNE GÖRE DURUMLARI

De Interpretatione'nun on ikinci bölümünde Aristoteles *muhtemel* (Y.ἐνδεχόμενον, İ.contingency), *mümkün* (Y.δυνατόν, İ.possible), *imkânsız* (Y.ἀδύνατον, İ.impossible) ve *zorunlu* (Y.ἀναγκαῖον, İ.necessary) önermelerin, tasdik ve inkâr ilişkilerine bakmanın gerekliliğini belirtir. Aristoteles burada önermeleri dört kipli yapıya ayırmasına rağmen Analytica Priora' in birinci kitabı ikinci bölümünde iki kipli yapıya indirger.¹⁴²

Aristoteles'e göre, yanlış ile imkânsız aynı değildir.¹⁴³ Sözgelisi, “karenin, köşegeninin kenarıyla ölçülebilir olması” sadece yanlış değil, imkânsız olarak yanlıştır. Fakat “bir kimsenin oturuyor olması” yanlışsa, bu imkânsız olarak yanlış olması anlamına gelmez; çünkü doğru da olabilir. Yanlış bir önerme ile imkânsız bir önerme arasındaki fark, birincisinden doğru bir sonuç elde edilebileceği halde diğerinden daima imkânsız bir sonuç elde edilir.¹⁴⁴ İmkânsız diye karşıtı zorunlu olan şeyi kast eder, çünkü “karenin köşegeninin kenarıyla ölçülebilir olması”nın imkânsız olması “karenin kenarıyla ölçülemez olması”nın zorunlu olarak doğru olmasından kaynaklanmaktadır. İmkânsız olanın zıddına ise mümkün olan şeyi kast eder, “bir kimsenin oturuyor olması” mümkün olarak doğrudur, çünkü onun oturmuyor olması imkânsız olarak yanlış değildir. Mümkün bir anlamda doğru olabilen, bir başka

¹⁴⁰ Hintikka, J., a.g.e., s.151

¹⁴¹ Sorabji, R., a.g.e., s.91

¹⁴² Owen O.F., *The Organon, Or Logical Treatises Of Aristotle*, s.69

¹⁴³ Aristoteles, *Methaphysica*, 1047b12; De Caelo, 281b4

¹⁴⁴ Aristoteles, *De Caelo*, 281b10-15; Türker S., a.g.e., s.177

anlamda doğru olmayabilendir.¹⁴⁵ Ayakta durmak ve oturmak gibi karşıt eylemler için ikisinin de aynı zamanda aynı insan da bulunması mümkündür, ancak aynı zamanda aynı insanda gerçekleşmesi imkânsızdır.¹⁴⁶ Burada bilkuvve ve bilfiil arasındaki geçişe dikkat çekmek isteyen Aristoteles, aynı zamanda birbirine karşıt durumların bilkuvve halinde aynı nesne de bulunmasının imkân dâhilinde olduğunu yani, aynı zamanda insanda oturma ve ayakta durma kuvvelerinin mevcut olduğunu, ancak iki durumunda aynı anda bu insanda fiil haline geçemeyeceğini belirtir. Bu durumlardan aynı anda aynı nesnede sadece biri fiil halinde bulunacaktır. Bu durum Aristoteles'in imkân çerçevesini sınırlandırmasına, zorunlu olana geçişini sağlamasına yarayacaktır. Fiil haline geçen kuvve zorunlu olarak var olacaktır.

Aristoteles bir şeyin mümkün olmasından bahsederken mümkün olan çevrenin en yüksek tutulacağını, bu sayede daha küçük parçaları içinde bu imkânın geçerli olacağını söyler. Örneğin; 100Kg. kaldıracı bir kişi için 2Kg. kaldırabilmesi de mümkündür. İmkân en yüksek olanla belirlenir, daha yükseğine ulaşamaz. Örneğin; 1000Kg. kaldıramayan bir kişi için 1001Kg. kaldırması da mümkün değildir.¹⁴⁷

Nesnelerin var olma yahut var olmama durumları bir zaman aralığında belirlenmek zorundadır. Bu zaman aralığı en yüksek olarak tespit edilmelidir. Eğer bir şey bir aralıkta olması imkân durumunda ise daha dar bir aralıkta da olması mümkün olacak, olması imkân durumunda değilse bu aralıktan daha geniş bir aralıkta da olması mümkün olmayacaktır. Şayet böyle bir zaman olmasaydı, bu şey sonsuz bir zamanda olabilecek ve olmayabilecektir ki, bu imkânsızdır.¹⁴⁸

Aristoteles, imkânsız hiçbir zaman var olmayan bir şeye yahut bağıntıya, zorunlu olanı her zaman var olana, mümkün olanı ise zamana ve mekâna göre var olabilen yahut olmayabilene işaret etmek için kullanır.¹⁴⁹

Aristoteles'in imkân tartışmasında anahtar kısım,

---

¹⁴⁵ Aristoteles, *Methaphysica*, 1019b23-32

¹⁴⁶ Aristoteles, *De Caelo*, 281b17

¹⁴⁷ Aristoteles, *De Caelo*, 281a5-15

¹⁴⁸ Aristoteles, *De Caelo*, 281a30-281b2

¹⁴⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 29b29-35

“ ‘Olması mümkün’ ile ‘mümkün olan’ diye söylediğim, zorunlu olmayan, bulunduğu öne sürülen, öne sürülmesiyle imkânsız hiçbir şey çıkmayacak olandır. Zorunlu olanın mümkün olan olduğunu eşanlamlı olarak söyleriz.”¹⁵⁰

pasajıdır. Burada bir ayrıma gitmeye mecburuzdur. Hintikka, Aristoteles’in imkân terimini imkânsız olmayanlar için kullanırken, muhtemel olarak zorunlu olmayan ve imkânsız olmayan için kullanılacağını söyler.¹⁵¹ Aristoteles zorunluluk ile mümkün olmayı birbirine karıştırır, mümkün tanımının içine zorunluluğu da dâhil eder.

Hintikka buradan iki önemli sonuca ulaşır:

- a. *Analytica Priora*’daki imkân kavramı muhtemel olana tekabül eder.
- b. Aristoteles imkân kavramının içinde mümkün ve muhtemel olarak tanımladığı kavramların mevcut olduğunun farkındadır ve eşanlamlı olarak, bilerek kullanır.¹⁵²

Ayrıca, pasajın devamında:

“Mümkün olanın böyle olduğu tasdikleri ve çelişik inkârlarından dolayı açıktır: ‘Olması mümkün olmayan’, ‘olması imkânsız’, ‘olmaması zorunlu’ aynı şeylerdir ve birbirlerine uyumludurlar, dolayısıyla çelişikleri de, ‘bulunması mümkün’, ‘olması imkânsız değil’, ‘olması zorunlu değil’ aynı şeylerdir ve birbirlerine uyumludurlar; çünkü tasdiki veya inkârı her nesneye ilişkin geçerlidir. O halde mümkün olan zorunlu olmayacak, zorunlu olmayan da mümkün olacaktır.”¹⁵³

Şeklinde belirterek bize muhtemel kavramı ile mümkün kavramı arasında ayırım yapılması gerektiği sonucuna ulaşmamızı sağlar. Bu kısım bazı Aristoteles

---

¹⁵⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32a18-20; Ayrıca bkz. 33b23, 33b28, 34b27, 37a27-28

¹⁵¹ Dumitriu A., *History of Logic*, s.164 ; Hintikka, J., *a.g.e.*, s.30

¹⁵² Hintikka, J., *a.g.e.*, s.31

¹⁵³ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32a21-30

yorumcuları tarafından eleştirilere tabi tutulmuştur.¹⁵⁴ Ancak bu tartışmalar Aristoteles'in üslubundan kaynaklanmaktadır.¹⁵⁵

Bu pasajda, Aristoteles'in mümkün tanımı ile onayladığı ve reddettiği şeyler muhtemel bağlamında değildir. Bu tanımı yargılamak için Aristoteles abese irca yöntemini kullanır. Buradan da anlaşılacağı üzere Aristoteles'in iki çeşit imkân tanımı vardır. Bu da Hintikka'nın yorumunu karşılamaktadır.¹⁵⁶

Aristoteles'e göre "imkânsız olmayan" bazen "ne zorunlu nede imkânsız" anlamına geliyorsa, bu vazifeyi görüyorsa, bu durumda "olması zorunlu olmayan" anlamına da gelir.¹⁵⁷ İşte burada Aristoteles mümkün kavramına farklı bir anlam kazandırma çabasıdır. Daha sonra buradan zorunlu olanı ayırarak muhtemel kavramının da mümkün kavramının altında olduğunu belirleriz.

Analytica Priora üzerine yapılan yorumlarda bütün mümkün önermeler, muhtemel olan üzerine yapılmıştır.¹⁵⁸ Bu durum Aristoteles'in genellikle olan ve doğal olan diye mümkünü tanımlamasından elde edilmiştir.¹⁵⁹

Aristoteles dört önerme grubunu çelişik olma, karşıtlık, inkârları ve birbirlerini gerektirmelerine göre aşağıdaki tabloya ayırır ve akla uygun olanın bu tablo olduğunu söyler. De Interpretatione'nin on üçüncü bölümünde bu tabloyu açıklamaya girişir. Aristoteles buradaki tabloda iki tür imkânın varlığından bahsederek bunları ve ilişkilerini açıklar.¹⁶⁰

---

¹⁵⁴ Bkz. Suriyeli Georgius, Alexander, Sir David W. Ross, v.d.

¹⁵⁵ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.31-32

¹⁵⁶ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.33

¹⁵⁷ Aristoteles, **De interpretatione**, 22b14-16; 22a16

¹⁵⁸ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.35

¹⁵⁹ Aristoteles'in **Analytica Priora**'da 25b14, 32b4 ve 32a18-20 nin tanımlarının bağlantılı olması da bu durumu sağlamıştır.

¹⁶⁰ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.41

I Olması mümkün Olması muhtemel Olması imkânsız değil Olması zorunlu değil	II Olması mümkün değil Olması muhtemel değil Olması imkânsız Olmaması zorunlu
III Olmaması mümkün Olmaması muhtemel Olmaması imkânsız değil Olmaması zorunlu değil	IV Olmaması mümkün değil Olmaması muhtemel değil Olmaması imkânsız Olması zorunlu

Tablo (2.4.)

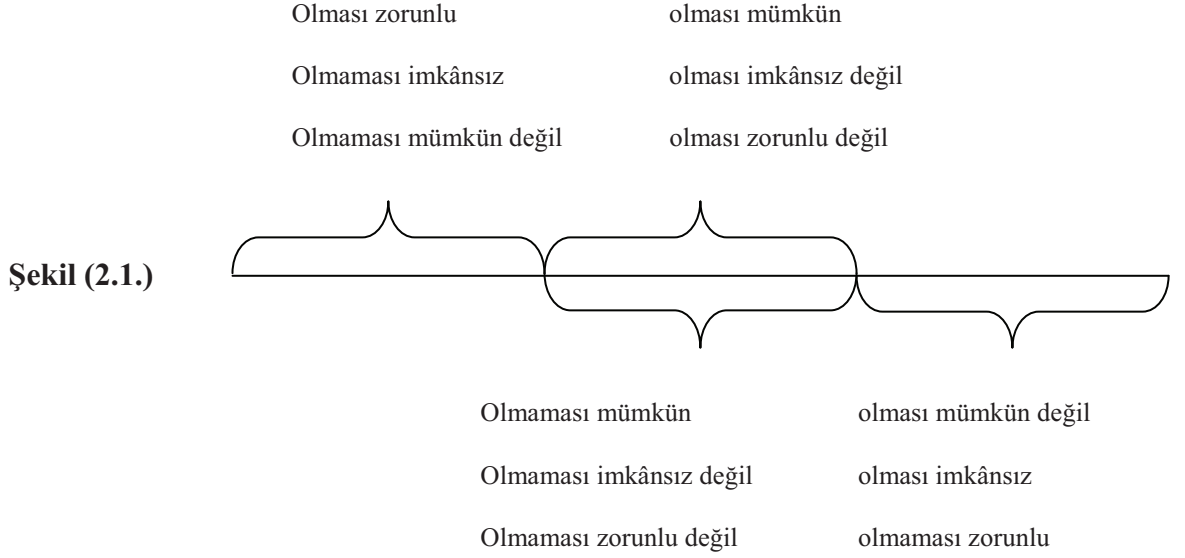
I ve II grup önermeler çelişik, III ve IV grup önermeler de çelişiktir. Aynı gruptaki önermeler birbirlerini gerektirirler. Yani, I grup önermelerden “olması mümkün” önermesi “olması muhtemel”, “olması imkânsız değil” ve “olması zorunlu değil” önermelerini gerektirecektir.¹⁶¹

Hintikka bu gruptaki ifadelerin uyumlu ikililer olarak yahut hepsinin bir arada alınmasının tablonun çıkarımlarının bir sonucu olarak değil de, eşitliklerin bir ifadesi olduğunu söyler.¹⁶² Bu şekilde alınması uygundur, yoksa bu ifadeler birbirlerini gerektirmezler. Aristoteles bu ifadelerin birbirleri yerine kullanılamayacağını kullanılırsa yanlışlık yapılacağını söyler. Buradaki yanlışlık mantıksal bir yanlışlık değil, ifadede bir yanlışlık olacağını dürüst bir ifade tarzı olmayacağını, böyle bir ifade de bulunan kişinin yalancılıkla suçlanabileceğini

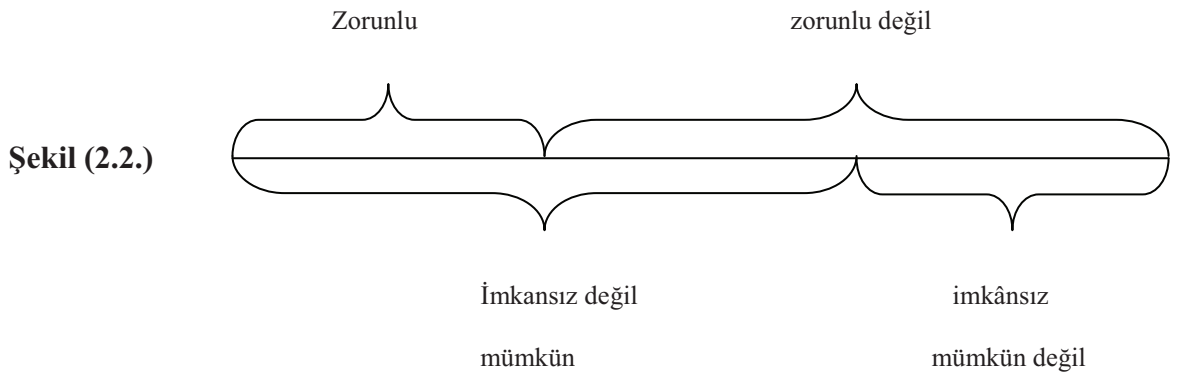
¹⁶¹ Aristoteles, *De interpretatione*, 22a25-23a25

¹⁶² Hintikka J., *a.g.e.*, s.46

söyler.¹⁶³ Buradan Hintikka'nın aşağıdaki diyagramına bakılarak De Interpretatione onüçüncü bölümdeki tabloyu şu şekilde gösterebiliriz¹⁶⁴;

Bu diyagramdan görüleceği gibi Aristoteles Tablo (2.4.) deki I ve III ü birbirlerine eşitlemiştir. Ancak zorunluluk ve mümkün tanımlarını De Interpretatione'nin on ikinci bölümdeki tanımlara uygun olarak uygularsak aşağıdaki diyagramı elde ederiz;

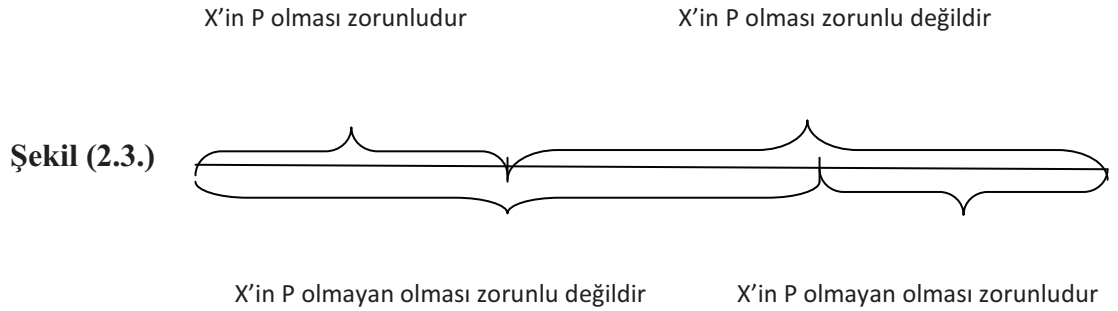

¹⁶³ Aristoteles, *Topica*, 112b5

¹⁶⁴ Hintikka J., *a.g.e.*, s.48

Bu durumda karşımıza daha farklı bir şekil çıkar. İki şekilde birbirlerini yanlışlamaz. Sadece uyumsuzdurlar. Örneğin, şekil (2.1.) de zorunluluk ile mümkün birbirlerine eşitlenirken, Şekil (2.2.) de birbirlerinden ayrılırlar. İşte bunu çözmek için Aristoteles'in mümkün kavramını ikiye ayırması gerekmektedir. Bu iki farklı mümkün tanımlarında birisi zorunlu olanı kapsarken, diğeri de zorunlu olanı dışlamaktadır.¹⁶⁵

Zorunluluk, imkân ve ihtimal ile ilgili ilişkileri Hintikka'nın aşağıdaki şeması ile gösterebiliriz¹⁶⁶,

Zorunlu ya karşıt olanın imkânsız ile aynı olduğunu belirtir Aristoteles. Bu kavramlar için aşağıdaki şekilde bir denklik gösterilebilir¹⁶⁷,

Bir şeyin olması zorunlu $\leftrightarrow$ bir şeyin olmaması imkânsız

Bir şeyin olmaması zorunlu $\leftrightarrow$ bir şeyin olması imkânsız

Bir şeyin olmayan olması zorunlu değil $\leftrightarrow$ bir şeyin olması imkânsız değil

Bir şeyin olmayan olması zorunlu $\leftrightarrow$ bir şeyin olması imkânsız

Şu halde zorunlu önermeler için verdiğimiz şekil (2.3.) şeklini imkânsız önermeler için aşağıdaki şekilde yeniden düzenleyebiliriz¹⁶⁸,

¹⁶⁵ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.48-49

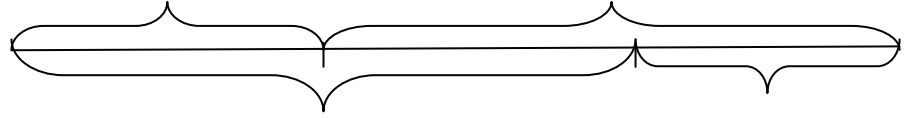
¹⁶⁶ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.27

¹⁶⁷ Aristoteles, **De interpretatione**, 22b10-22b17

¹⁶⁸ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.28

X'in P olması zorunludur	X'in P olması zorunlu değildir
= X'in P olmaması imkânsızdır	=X'in P olmayan olması imkânsızdır

Şekil (2.4.)

X'in P olmayan olması zorunlu değildir	X'in P olmayan olması zorunludur
=X'in P olması imkânsız değildir	=X'in P olması imkânsızdır

İmkân için zorunluluk kavramı ile aşağıda belirtilen şekilde bir denklik kurulabilir¹⁶⁹,

Bir şeyin olması zorunlu ↔ bir şeyin olmayan olması mümkün değil

Bir şeyin olması zorunlu değil ↔ bir şeyin olmayan olması mümkün

Bir şeyin olmayan olması zorunlu değil ↔ bir şeyin olması mümkün

Bir şeyin olmayan olması zorunlu ↔ bir şeyin olması mümkün değil

Zorunluluk ve imkân arasındaki bu ilişkiden faydalanılarak, imkânsız ve imkân kavramaları ile de kurulursa aşağıdaki denklikler elde edilir,

Bir şeyin olmaması imkânsız ↔ bir şeyin olmayan olması mümkün değil

Bir şeyin olmayan olması imkânsız ↔ bir şeyin olmayan olması mümkün

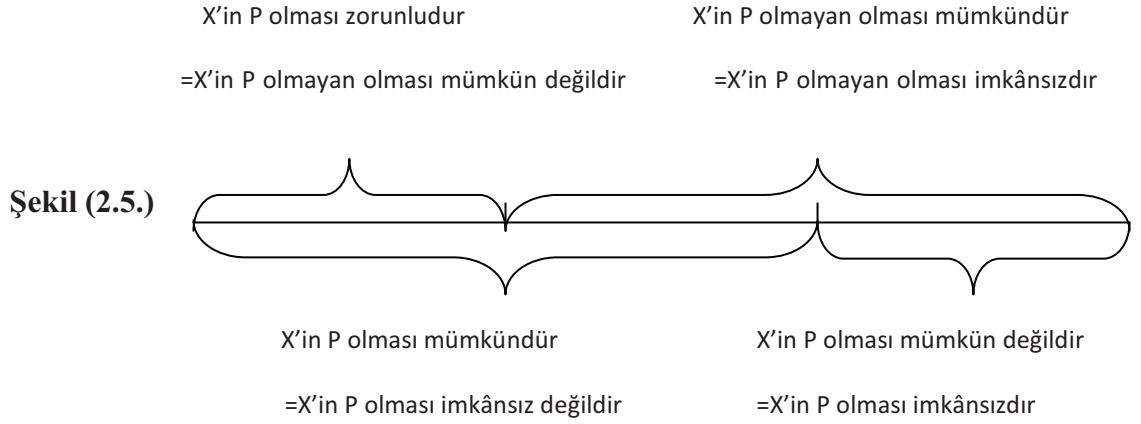
Bir şeyin olması imkânsız değil ↔ bir şeyin olması mümkün

Bir şeyin olması imkânsız ↔ bir şeyin olması mümkün değil

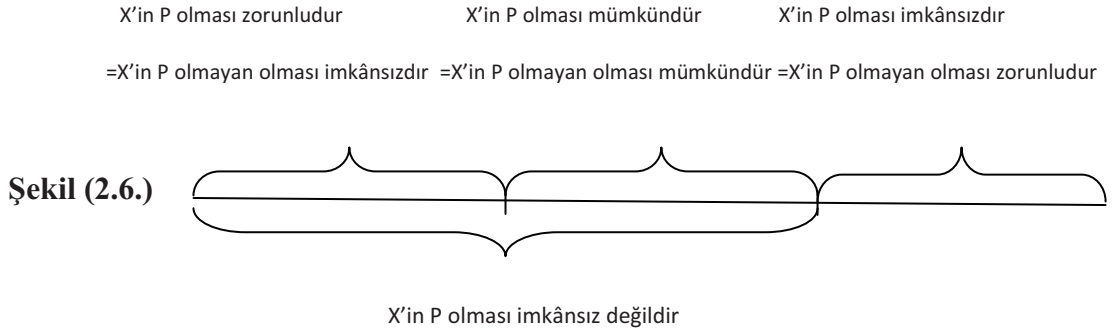
Şu halde şekil (2.3.) ve şekil (2.4.) den faydalanırsak imkân hakkında aşağıdaki şekli düzenleyebiliriz¹⁷⁰,

¹⁶⁹ Aristoteles, **De interpretatione**, 22a16-18; Lukasiewicz J., **Aristotle's Syllogistic**, s.34-35

¹⁷⁰ Hintikka, J., **a.g.e.**, s.28, Aristoteles, **Analytica Priora**, 32b4-32b10

Şekil (2.5.) de durum her zaman geçerli değildir. Aristoteles, “bir şeyin olması mümkün ise, olmaması da mümkündür¹⁷¹” şeklinde ifade eder. Bu duruma bağlı olarak şekli yeniden düzenlersek¹⁷²,

Şekil (2.5.) ve şekil (2.6.) ye baktığımızda, şekil (2.5.) de imkân kavramı her hali içermekte iken, şekil (2.6.) de bu mümkün görünmemektedir. Hintikka, şekil (2.5.) ve şekil (2.6.) de meydana gelen bu uyumsuzluğun De Interpretatione’de Aristoteles’in dikkatinden kaçtığını söyler.¹⁷³ Aslında Aristoteles, imkân ve zorunluluğun şekil (2.5.) ve şekil (2.6.) deki karışmalarına yönelik bir ayrıma gitmiş, imkânın her iki şemaya uygun düşen anlamları arasında ayrım yapmıştır. Bu

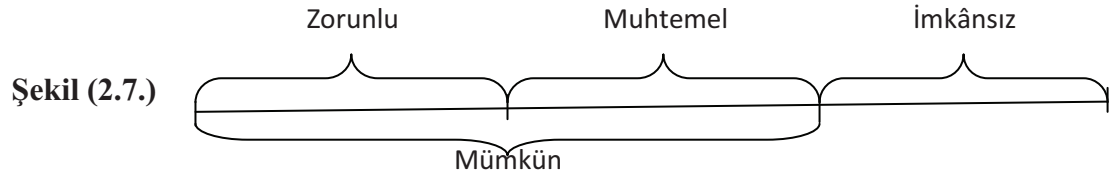
¹⁷¹ Aristotle, *De interpretatione*, 22b20; 22a14; *Topica*, 112b1

¹⁷² Hintikka, J., *a.g.e.*, s.28

¹⁷³ Hintikka, J., *a.g.e.*, s.28-29

bağlamda *mümkün* (İ.possibility, Y.δυνατόν) kavramı ile *muhtemel* (İ.Contingency, Y.ένδεχόμενον) kavramlarını ayırmıştır. Aristoteles'te zaman bu kavramlardan eşanlı olarak ifade etmesine rağmen aralarındaki ayrımı da belirleyebiliriz, bu ayrıma Abelardus tarafından dikkat çekilmiştir.¹⁷⁴ Burada mümkün kavramı imkânsızın karşıtı olarak ifade edilebilir, muhtemel kavramı ise hem zorunlunun karşıtı olarak hem de imkânsızın karşıtı olarak karşımıza çıkar.¹⁷⁵

O halde aşağıdaki şekli, bu kavramlara göre şöyle düzenleriz¹⁷⁶,

Aristoteles, zorunlu olmayan olarak kullandığı muhtemel kavramını eşanlı olarak mümkün olarak eserlerinde kullanmaktadır.¹⁷⁷ Ancak burada, muhtemel olan zorunlu olmayan, zorunlu olanda muhtemel olmayan olacaktır. Mümkün olan ise hem zorunlu hem de muhtemel olan olacaktır. Mümkün olan imkânsız olmayan, imkânsız olan ise mümkün olmayan olacaktır.¹⁷⁸ Aristoteles'in temel imkân olarak belirlediği kavram ise muhtemel olan şeydir.¹⁷⁹ Aristoteles, mümkün olan kavramının iki anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Bunları doğal olarak olan ve belirsiz olarak olan şeklinde niteler. İnsanın var olması her zaman mümkün olmadığı için zorunlu olarak olmayı içermez, ancak insan var olduğu sürece zorunlu olarak veya çoğu kez kendisinde var olanlar belirir. Böyle bir olma doğal bir var olmadır. Ancak insanın yürümesi, yürürken deprem olması gibi belirsiz olarak oluşan durumlarda doğal var oluşu niteler.¹⁸⁰ Bu ayırım muhtemel olan ile mümkün arasında yeni bir tanımlama getirmez. Bu iki durumda zorunlu olanları kapsamamaktadır. Bu

¹⁷⁴ McCall, S., *Aristotle's Modal Syllogisms*, s.3

¹⁷⁵ Hintikka, J., *a.g.e.*, s.29

¹⁷⁶ Hintikka, J., *a.g.e.*, s.29-30

¹⁷⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32a18-21; 33b23; 38b28; 34b27; 37a27-37b8

¹⁷⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32a29-30

¹⁷⁹ Hintikka, J., *a.g.e.*, s.31 ; Kaya, C., *a.g.e.*, s.40

¹⁸⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32b5-23

ayrım muhtemel olanı açıklamak, ayrımlarına gitmekten öte bir yaklaşım değildir. Aristoteles burada, mümkün kavramını iki farklı kavrama ayırmak derdinde değildir, amacı mümkün kavramının uygulandığı iki farklı alandan bahsetmektedir.¹⁸¹

Şu halde “olması mümkün” önermeler “olmaması zorunlu değil” şeklinde ifade edilebilecek. Buradan da, “olması zorunlu” önermeler “olması mümkün değil” şeklinde ifade edilebilecektir. “olması muhtemel” olan önermeler ise “olması zorunlu değil ve olmaması da zorunlu değil” şeklinde ifade edilecektir.

Kipli yahut bilgi kuramsal bir deyim, bütün önerme yahut cümleyi yönetiyorsa *De dicto*, cümlede sözü geçen belli bir şeye yahut belli bir özelliğe bilgi kuramsal yahut kipli bir ayırt edici özellik yüklüyorsa *De re* şeklinde olur.¹⁸²

Bu ayrıma göre inanmak, istemek, bilmek gibi eylemler ayrımlıdır. Örneğin: “Bir kitap okumak istiyorum” dediğimizde özel olarak okumak istediğimiz bir kitap olabileceği gibi, herhangi bir kitap seçmeden genel bir okuma isteği ifade edilmiş olabilir. Birinci durum nesneye yönelik olduğu için *De re* durumunda, ikinci durum ise “bir kitap okumak istiyorum” önermesini doğru kılmaya yönelik olacağı için *De dicto* şeklindedir. İnanmak eyleminde de her zaman ayırım yapabiliriz. Örneğin: “Hoca sınıfın en akıllı öğrencisinin en yüksek notu alacağına inanıyor” önermesinde, hocanın aklında sınıfın en akıllı öğrencisi olarak bilinen belli bir öğrenci olabilir veya olmayabilir. Eğer belli bir öğrenci hakkında fikre sahip ise *De re*, bir öğrenciye yönelik değil de genel bir fikir ise *De dicto* şeklindedir.¹⁸³

Bu ayırım özellikle kipli önermelerde farklılıklar ortaya çıkaracaktır. *De dicto* durumunda önerme zorunlu olarak doğru kılacaktır, *De re* durumunda ise bir nesne, özneye zorunlu olarak yüklenecektir. Bu zorunluluklar kıyasta hatalı sonuçların elde edilmesine yol açabilir. Örneğin;¹⁸⁴

Dokuz’un tek olması zorunludur

Gezegen sayısı dokuzdur

¹⁸¹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 33b30-34a3 ; 34b27-32 ; 35b32-36a4 ; 36b33-37a4 ; 39a11-13 ; Hintikka, J., a.g.e., s.34-35

¹⁸² Grünberg T., v.d., *Mantık Terimleri Sözlüğü*, s.30-31

¹⁸³ İnan, İ., “Aynıların Ayırdedilemezliği”, *Felsefe Tartışmaları*, 26, s. 15-19

¹⁸⁴ Quine, W.V.O., *From a Logical Point of View*, s.143

O halde, Gezegen sayısının tek olması zorunludur

Bu kıyasta birinci öncül De dicto olarak yorumlanırsa, “dokuz tektir” önermesinin zorunlu olarak doğruluğu belirtilmiş olunur. De re olarak yorumlanırsa, dokuz sayısının zorunlu olarak tek olması gerektiği söylenmiş olur. Bu önerme iki durumda da doğrudur, ancak her iki durumda da doğru çıkarım elde edilemez. De dicto durumunda “Gezegen sayısı tektir” önermesi zorunlu olarak doğrudur. De re durumunda, gezegen sayısının zorunlu olarak tek olma özelliği vardır ki bu da yanlış olacaktır. De dicto ve De re durumlarında elde edilecek çıkarımların doğruluk değerleri eşdeğer değildirler.¹⁸⁵

Bazı filozoflar De dicto / De re kiplerinin mantıksal bir bütünlük oluşturacak şekilde ifade etmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır. Aristoteles’in kipli yapıları üzerine yapılan mantık çalışmaları yapan yazarlar, kipli yapıların mantık içerisinde tutarsızlıklarla dolu olduğunu belirtmiş ve bu açıdan ümit kesici bulmuşlardır.¹⁸⁶ R. Smith bu duruma çözüm bulmanın boş bir çaba olduğunu belirterek, Aristoteles çalışmalarından en zorunun bu alan olduğunu belirtir.¹⁸⁷ Aynı şekilde G. Striker’da bu yapının tutarsız olduğunu belirtir.¹⁸⁸

2.1.4. ÖNERMELERİN İNKÂRI

İsim ve eylemler birleştirilerek oluşturulan önermelerde ad ve eylemlerden oluştuğuna göre bu önermelerde, ad ve tanımsız ad olmak üzere iki adet ayrıca eylem ve eylemsizlik olmak üzere iki adet toplamda dört önerme şekli oluşturarak, tasdikleri ve inkârları ile iki tane daha önerme oluşturursak toplamda sekiz adet önerme olarak çıkar karşımıza. Buna örnek olarak Aristoteles şu tabloları verir,

---

¹⁸⁵ Becker, A., *Die Aristotelische Theorie der Möglichkeitsschlüsse*, s.31

¹⁸⁶ Rini A., *Aristotle’s Modal Proofs*, s.32-33

¹⁸⁷ Smith, R., “Logic” *The Cambridge Companion to Aristotle*, s.45

¹⁸⁸ Striker, G., *Aristotle: Prior Analytics, Book I*, s.115

Tasdik	Ad	Tanımsız ad
Eylem	insan adildir	insan-olmayan adildir
Eylemsizlik	insan adil olmayandır	insan-olmayan adil olmayandır

Tablo (2.5.)

İnkâr	Ad	Tanımsız ad
Eylem	insan adil değildir	insan-olmayan adil değildir
Eylemsizlik	insan adil olmayan değildir	insan-olmayan adil olmayan değildir

Tablo (2.6.)

Eğer, bu önermelere, niceliklerine göre tümel veya tekil olma durumlarını da eklersek önerme sayımız yirmi dört adet olacaktır.¹⁸⁹

Aristoteles, bir önermenin inkârı alınırken, öznenin değil, eylemin inkâr edilmesi gerektiğini belirtir. Örnek olarak “insan olmak” önermesini ele alır. Bu önermenin öznesi inkâr edilirse “insan-olmayan olmak” şeklinde olur fakat eylemi inkâr edilirse “insan olmamak” olur. Bu önermenin inkârı “insan-olmayan olmak” değil, “insan olmamak” tır. Bir başka örnek ise, “insan yürüyor” un inkârı “insan-olmayan yürüyor” değil, “insan yürümüyor” dur¹⁹⁰. Yukarıdaki iki tabloda, tablo (2.5.), tablo (2.6.) nin inkârıdır.

“Bu olmak” ve “bu-olmayan olmak” ayrı şeylerdir. Olumsuzlarda da aynı şekilde “bu olmamak” ile “bu-olmayan olmamak” ayrı şeyler olacaktır. A “bu olmak” B “bu olmamak” C “bu-olmayan olmak” D “bu-olmayan olmamak” olarak alınsın ve C, B nin altında ve D, A nın altında olsun. Şu halde bir şey ya A da ya da

¹⁸⁹ Aristoteles, **De Interpretatione**, X-XI.

¹⁹⁰ Aristoteles, **De Interpretatione**, 21a34-21b9, 51b8-51b11

B de bulunacak ancak aynı anda bulunmayacaklardır ve bir şey ya C de ya da D de bulunacak ancak aynı anda bulunmayacaklardır. A için geçerli olan D için de geçerli olacak, fakat D için geçerli olan her zaman A için geçerli olmayacaktır. Aynı durum B ve C arasındaki ilişki içinde vardır yani, B için geçerli olan C için geçerli olurken, C için geçerli olan B için her zaman geçerli olmayacaktır. O halde A için geçerli olanın C için geçerli olması mümkün değil, B için geçerli olanın ise D için geçerli olması mümkün olacaktır¹⁹¹. Olumlu ve olumsuz öncüllerde bu durum aynen geçerlidir.¹⁹²

Mümkün önermelere gelince ise, imkân önermenin eyleminin kendisi değildir. O halde “olması mümkün” in inkârı “olmaması mümkün” değil, “olması mümkün değil” şeklinde olacaktır.¹⁹³ “Olmaması mümkün” in inkârı ise “olmaması mümkün değil” olacaktır.¹⁹⁴

Muhtemel önermelerde de aynı akıl yürütme geçerli olacaktır, buna göre “olması muhtemel” in inkârı “olması muhtemel değil” dir. “olmaması muhtemel” in inkârı “olmaması muhtemel değil” olacaktır.¹⁹⁵

İmkânsız önermelerde ise, “olması imkânsız” in inkârı “olması imkânsız değil” dir. “olmaması imkânsız” in inkârı ise “olmaması imkânsız değil” olacaktır.¹⁹⁶

Zorunlu önermelere bakarsak, “olması zorunlu” in inkârı “olması zorunlu değil” dir. “olmaması zorunlu” in inkârı ise “olmaması zorunlu değil” olacaktır.¹⁹⁷

---

¹⁹¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,51b36-52a12

¹⁹² Aristoteles, **Analytica Priora**,52a15

¹⁹³ Aristoteles, **De Interpretatione**, 21b19-21b24

¹⁹⁴ Aristoteles, **De Interpretatione**, 21b34-21b36

¹⁹⁵ Aristoteles, **De Interpretatione**, 21b24-21b30

¹⁹⁶ Aristoteles, **De Interpretatione**, 21b34-22a3

¹⁹⁷ Aristoteles, **De Interpretatione**, 22a4-22a7

2.1.5. ÖNERMELERİN DÖNDÜRÜLMESİ

Aristoteles, bir önermenin niteliği aynı kalmak şartıyla, önermenin yüklemi ile öznesinin yer değiştirmesini *döndürme* (İ.conversion) şeklinde isimlendirir. Yalnız bu şekilde yapılan tüm döndürmelerin doğruluğu geçerli bir sonuç vermeyecektir. Bu döndürmenin yapılabileceği önermeleri Aristoteles açıklar. Tümel olumsuz bir önerme yine tümel olumsuz bir önermeye döndürülecektir, bu duruma Aristoteles örnek olarak “hiçbir haz iyi değildir” önermesinin döndürülerek “hiçbir iyi haz değildir” önermesinin elde edilmesini gösterir.¹⁹⁸ Tümel olumlu bir önerme ise tümel olumlu olarak döndürülemez, tikel olumlu olarak döndürülmesi gerekir¹⁹⁹. Tikel olumlu bir önerme ise tikel olumlu olarak döndürülür, örnek olarak “kimi haz iyidir” önermesi döndürülerek “kimi iyi hazdır” verilir.²⁰⁰ Tikel olumsuz önermelerin döndürmesi mevcut değildir, buna Aristoteles örnek olarak “kimi canlı insan değildir” önermesinin “kimi insan canlı değildir” önermesine döndürülemeyeceğini verir.²⁰¹

Zorunlu öncüllerde de aynı tarzın geçerli olacağını belirttikten sonra, açıklama yapar, Buna göre tümel olumsuz tümel olumsuz olarak, olumlu önermeler ise tikel olarak döndürülür. Tikel olumsuz önermenin döndürmesi yoktur.²⁰²

Aristoteles, mümkün kavramının iki farklı anlamından bahsetmektedir. Her iki durumda da önermeler çelişğine döndürülebilir. Burada sorun ise muhtemel kavramının ‘genellikle olan ancak zorunlu olmayan’ olarak alınmasında döndürülemeyeceğidir. Eğer bir şey genellikle oluyorsa, genellikle olmaması hata gibi görünür. Bu ise tutarsız bir durumdur. Burada Aristoteles’in demek istediği aslında muhtemel olan her bir farklı olayda böyle bir dönüşüme sahip olacağımızdır. Bunun sebebi muhtemel kavramının farklı manalarının değil farklı uygulamalarının baz alınmasıdır.²⁰³

¹⁹⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,25a14-17

¹⁹⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,25a17-19

²⁰⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,25a20-22

²⁰¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,25a22-25a27, Rini, A., a.g.e., s.17

²⁰² Aristoteles, *Analytica Priora*,25a26-25b6

²⁰³ Hintikka,J., a.g.e., s.34-35

İhtimal bildiren tüm önermeler birbirlerine döndürülebilirler. Bir şeyin olması muhtemel ise olmaması da muhtemeldir. Burada tümel olumlu bir önermenin olması muhtemel ise tümel olumsuz önermesinin de olması muhtemel olacaktır, bu durumu *QA – döndürmesi* ile göstereceğiz. Tikel olumlu bir önermenin olması muhtemel ise tikel olumsuz önermesinin de olması muhtemel olacaktır, bu durumu *QI – döndürmesi* ile göstereceğiz.²⁰⁴

2.2. KIYAS

Aristoteles kıyası, öyle bir akıl yürütmedir ki onda belirli şeyler alındığında bunlardan başka şeye gerek kalmadan, sadece onların doğrularından zorunlu olarak ortaya çıkandır şeklinde tarif eder.²⁰⁵

Aristoteles'e göre felsefe, bilim ve sanatta önermelerin doğruluğunu ispatlamak için geçerli tek yol kıyastır.²⁰⁶

Aristoteles'in kıyas hakkındaki terminolojisi geometriye dayanır. *Şekil* (Y.Skhema), önerme için *uzaklık* (Y.Diastema), terim için *sınır* (Y.Horos) gibi terimleri kullanır. D.W. Ross bu terimleri kullanmasına rağmen terminolojisini geometriden değil, orantı kuramından aldığını söyler. Bu kurama uygun kullanmış olduğu *terim (uç)* (Y.Akron) ve *orta* (Y.Meson) terimlerini örnek olarak gösterir.²⁰⁷

Aristoteles'e göre kıyas, konu hakkındaki bir yüklemi, orta terim vasıtasıyla ispat eden sözdür²⁰⁸. Verilen öncüllerden zorunlu olarak sonuç çıkan ve bu öncüllerden başka şey ifade eden söze çıkarım der.²⁰⁹ Bir kıyası oluşturmak için öncüllerden başka hiçbir şey gerekmez.²¹⁰

Aristoteles kıyası mükemmel ve mükemmel olmayan olmak üzere ikiye ayırır.²¹¹ Öncüllerden zorunlu olarak elde edilen, başka bir şeye muhtaç olmayan

---

²⁰⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,32a30-40

²⁰⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*, 24b18-22; *Topica*, 100a25-27; Ross, D.W., *a.g.e.*, s.50

²⁰⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,46a2

²⁰⁷ Ross, D.W., *a.g.e.*, s.50-51

²⁰⁸ Türker, S., *a.g.e.*, s.200; Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 91a14-15

²⁰⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 24b19-21

²¹⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,24b20

²¹¹ Lukasiwicz, J., *a.g.e.*, s.43

kıyası *mükemmel* (İ. Perfect, Complete) kıyas, öncüllerde açıkça verilmeyen zorunlu olarak ifadeden çıkartılan bir veya birden çok şeye muhtaç olan kıyasa ise mükemmel olmayan kıyas olarak isimlendirir. Aristoteles, mükemmel kıyası elde etmeyi amaç edinir.²¹²

Her şeyde bir şeyde bulunur, zorunlu olarak bulunur veya bulunması muhtemeldir. Bunlardan kimileri tasdik edici ve inkâr edicidir, bunlardan da kimileri tümel ve tikeldir, kimileride belirsizdir.²¹³

Aristoteles, tüm doğru önermelerin gösterilemeyeceğini bazı şartların sağlanması gerektiğini belirtir.²¹⁴ Eğer bir şeyin başka bir şeyde bulunduğunu göstermek istiyorsak bir orta terime ihtiyacımız vardır. Aristoteles, Orta terimi kendisi başkasında bulunan, başkasını kendisinde bulunduran ve bulunduğu yer açısından orta da bulunan terime orta terim der, kendisi başkasında bulunan terim küçük terim, kendisinde bulunduran terime ise büyük terim der.²¹⁵

Aristoteles'in imkân kavramında görülen çeşitlilik kıyaslarında da gözlenir. Sıkça kullandığı muhtemel kavramı yerine mümkün olanı imkânsız olmayan olarak aldığında çıkarımları geçerli olacaktır. Şu halde Aristoteles'in çıkarımlarını hangi tür imkân kavramı üzerinden değerlendirdiğini belirlemek zorundayızdır.²¹⁶

Önermeleri gösterirken, kategorik önermeler “X” olarak, zorunlu önermeler “L” olarak, mümkün önermeler “M” olarak, muhtemel önermeler “Q” olarak gösterilirler.

2.2.1. KATEGORİK ÖNERMELERDE KIYAS

Aristoteles, döndürmeler hakkında bilgiler verdikten sonra kıyasların nerede ve ne zaman oluştuğunu açıklamaya girer. Bu bölümde açıklayacağı kıyaslar kategorik önermelerin kıyaslarıdır.

²¹² Aristoteles, *Analytica Priora*,24b23-27

²¹³ Aristoteles, *Analytica Priora*,25a 1-12

²¹⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 72b18

²¹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,25b35

²¹⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,33b30-34a; 34b27-32; 36b33-37a4; 39a11-13

Kıyaslar tümele ilişkin olan olduğundan ilk olarak kıyasın ne olduğunu açıklamaya girişir. Çünkü her kıyasın bir ispatlama ama her ispatlamanın bir kıyas olmadığını belirtir.²¹⁷

Aristoteles'e göre kıyas şekilleri orta terimin konumuna, kıyasın formları ise önermelerin nicelik ve niteliklerine bağlıdır.²¹⁸ İlk şekildeki kıyasta orta terim, büyük öncülün konusu, küçük öncülün yüklemi konumundadır. İkinci şekildeki kıyasta orta terim, her iki öncülünde yüklemidir. Üçüncü şekildeki kıyasta orta terim, her iki öncülünde konusudur.²¹⁹

Birinci şekle ait kıyaslar; iki tümel olumlu önermeden çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir önerme olan Barbara²²⁰ formu, Birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak alınmasıyla çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir önerme olan Celarent²²¹ formu, birinci önermenin tümel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir önerme olan Darii²²² formu, birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Ferio²²³ formlarıdır. Şu halde kategorik önermelerin ilk şeklinde dört tane kıyas türü mükemmel kıyas oluşturur.²²⁴ İlk şekilde bu formların dışında oluşacak formlarda geçerli kıyas elde edilemeyeceğini²²⁵ belirten Aristoteles, bu formları örnekler vererek geçerliliklerini göstermeye çalışır.²²⁶

İkinci şekildeki kıyaslar mükemmel olmayacaklardır. İkinci şekle ait kıyaslar; birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir önerme olan Cesare²²⁷ formu, birinci önermenin tümel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumsuz

---

²¹⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,25b 25-30

²¹⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,47b14

²¹⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,47b1-5

²²⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,25b37-40

²²¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,25b40-26a2

²²² Aristoteles, *Analytica Priora*,25a23-25

²²³ Aristoteles, *Analytica Priora*,26a25-7

²²⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,29b29

²²⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,26a7

²²⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,26a8-25

²²⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,27a5-9

önerme olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir önerme olan Camestres²²⁸ formu, birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Festino²²⁹ formu, birinci önermenin tümel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumsuz önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Baroco²³⁰ formlarıdır.

Aristoteles, bu şekilde oluşacak kıyas formlarını belirttikten sonra bunların geçerli birer kıyas olduklarını indirgeme yöntemiyle sorgular. Buna göre, Cesare ve Camestres formundaki kıyaslar birinci şekildeki Celarent formuna, Festino formundaki kıyaslar birinci şekildeki Ferio formuna, Baroco formundaki kıyaslar ise birinci şekildeki Barbara formuna indirgenebilir. Birinci şekildeki mükemmel kıyas formlarına indirgenebildiğine göre, bu kıyas formlarının geçerli olduğunu elde etmiş olur.

Cesare formundaki birinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek ikinci şekildeki Celarent formuna indirgenebilir²³¹.

Camestres formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülür, birinci öncül ile ikinci öncülün yeri değiştirilirse birinci şekildeki Celarent formuna indirgenebilir. Elde edilen sonuçlar farklı olacaktır. Celarent formundan elde edilen tümel olumsuz sonuçta döndürülür ise Camestres sonucundan elde edilen sonuçla aynı olacaktır.²³²

Festino formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Ferio formuna indirgenebilir.²³³

Baroco formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, doğrudan birinci şekildeki Barbara formuna indirgenemez. Çünkü kıyastaki tikel olumsuz önermeler için döndürme söz konusu olamamaktadır. Bu sebeple abese irca yöntemini kullanmamız gerekecektir. Kıyasın sonucun inkârını alır ve sonuca ikinci öncül

---

²²⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,27a9-15

²²⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,27a32-36

²³⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,27a36-27b3

²³¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b10-15

²³² Aristoteles, *Analytica Priora*,50b20-25

²³³ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b25-30

yazılırsa sonucun çelişmemesi için ikinci öncülün çelişğine çevrilmesi gerekir.²³⁴ Burada Tümel olumlu ve tümel olumsuz için geçerli olanın tikel olumlu ve tikel olumsuz için de geçerli olması ilkesine dayanır.²³⁵

Üçüncü şekilde hiçbir kıyas mükemmel olmayacak, tümel bağlansın yahut bağlanmasın kıyasın oluşması muhtemel olacaktır.²³⁶ Bu şekilde oluşan kıyas formları; birinci önermenin tümel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir önerme olan Darapti²³⁷ formu, birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Felapton²³⁸ formu, birinci önermenin tümel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir önerme olan Datisi²³⁹ formu, birinci önermenin tikel olumlu önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir önerme olan Disamis²⁴⁰ formu, birinci önermenin tümel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tikel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Ferison²⁴¹ formu, birinci önermenin tikel olumsuz önerme olarak, ikinci önermenin tümel olumlu önerme olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir önerme olan Bocardo²⁴² formlarıdır.

Aristoteles, bu şekilde oluşacak kıyas formlarını belirttikten sonra bunların geçerli birer kıyas olduklarını indirgeme yöntemiyle sorgular. Buna göre, Darapti, Disamis ve Datisi formundaki kıyaslar birinci şekildeki Darii formuna, Felapton ve Ferison formundaki kıyaslar birinci şekildeki Ferio formuna, Bocardo formundaki kıyaslar ise birinci şekildeki Barbara formuna indirgenebilir. Birinci şekildeki mükemmel kıyas formlarına indirgenebildiğine göre, bu kıyas formlarının geçerli olduğunu elde etmiş olur.

---

²³⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b30-32

²³⁵ Ural, Ş., *Temel Mantık*, s.92

²³⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,28a10-15

²³⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,28a17-26

²³⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,28a26-30

²³⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,28b7-11

²⁴⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,28b11-15

²⁴¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,28b33-28a5

²⁴² Aristoteles, *Analytica Priora*,28b17-21

Üçüncü şekildeki kıyasları birinci şekle indirgemek için, küçük ucu içeren öncülü döndürmek gereklidir.²⁴³

Darapti formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Darii formuna indirgenebilir.²⁴⁴

Datisi formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Darii formuna indirgenebilir.²⁴⁵

Disamis formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, öncüllerin yeri değiştirilir ve tikel olumlu olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Darii formuna indirgenebilir.²⁴⁶

Felapton formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Ferio formuna indirgenebilir.²⁴⁷

Ferison formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tikel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki Ferio formuna indirgenebilir.²⁴⁸

Bocardo formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, doğrudan birinci şekildeki Barbara formuna indirgenemez. Çünkü Baroco formunun indirgenmesindeki gibi kıyastaki tekil olumsuz önermeler için döndürme söz konusu olamamaktadır. Bu sebeple abese irca yöntemini kullanmamız gerekecektir.

Kıyasın sonucun inkârını alır ve sonuca ikinci öncül yazılırsa sonucun çelişmemesi için ikinci öncülün çelişğine çevrilmesi gerekir. Bu ikinci öncül çelişğine döndürülür ve sonuçta çelişğine döndürülürse, elde edilen kıyas Barbara formuna indirgenmiş olmaktadır.²⁴⁹

Aristoteles, birinci şekildeki olumsuz sonuçlu kıyasların ikinci şekle²⁵⁰, iki şekildeki tümel sonuçlu kıyasların birinci şekle, ikinci şekildeki tikel sonuçlu

---

²⁴³ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a23-25

²⁴⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b35-40

²⁴⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a1-10

²⁴⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a10-15

²⁴⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a16-20

²⁴⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a35-40

²⁴⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a25-30

²⁵⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b5-6

kıyaslardan ise yalnızca birinin birinci şekle²⁵¹, üçüncü şekildeki kıyasların hepsinin birinci şekle²⁵², üçüncü şekildeki kıyaslardan ise sadece birinin birinci şekle²⁵³ indirgenebileceğini söyler.

Aristoteles, *Analytica Priora*'nın birinci kitabının dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerinde birinci, ikinci ve üçüncü şekli açıkladıktan ve hangi hallerde kıyas oluşacağını, hangi hallerde kıyas oluşmayacağını da belirttikten sonra yedinci bölümde kıyas oluşmadığı zaman terimlerin her ikisi de olumlu veya olumsuz olursa genel olarak hiçbir zorunlu sonuç oluşmayacağını, ama biri olumlu öteki olumsuzsa, olumsuz olanı tümel alındığında küçük ucu büyüğe bağlayan bir kıyasın her zaman oluşacağını belirtir.²⁵⁴

Açıktır ki, mükemmel olmayan kıyaslar birinci şekil sayesinde mükemmel hale getirilebilir²⁵⁵. Bu kıyaslar doğrudan ispatlamalı olarak döndürme yöntemiyle birinci şekle getirilir veya abese irca yöntemiyle yanlış öncülün kabulü alınarak birinci şekle dönüştürülürler.²⁵⁶

O halde, orta şekilde ki bütün kıyaslar birinci şekildeki tümel sonuçlu kıyaslara, birinci şekildeki tikel sonuçlu kıyaslar da ikinci şekil kıyaslara indirgenebilirler. Buradan da birinci şekil tikel sonuçlu kıyaslar ikinci şekildeki kıyaslar üzerinden yine birinci şekildeki tümel kıyaslara indirgenebilirler. Üçüncü şekildeki kıyaslar ise terimleri tümel olduğunda doğrudan doğruya bu kıyaslarla, bir terim tikel alındığında birinci şekildeki tikel sonuçlu kıyaslarla tamlanırlar; bunlar da birinci şekildeki tümel sonuçlulara indirgenmişlerdir; dolayısıyla üçüncü şekildeki tikel sonuçlular da onlara indirgenebilirler. Sonuç olarak; bütün kıyasların birinci şekildeki tümel sonuçlu kıyaslara indirgenebilir.²⁵⁷

---

²⁵¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,50b17-18

²⁵² Aristoteles, *Analytica Priora*,50b33

²⁵³ Aristoteles, *Analytica Priora*,51a1

²⁵⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,29a19-29

²⁵⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,29a30

²⁵⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,29a30-29b12

²⁵⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,29b15-25

2.2.2. DOĞRU VE YANLIŞ ÖNCÜLLERİN KIYASLARIN SONUÇLARINA ETKİSİ

Aristoteles, kıyasta öncüllerin doğru yahut yanlış olmasına göre sonucunda doğruluğunun değiştiğini belirtir. Doğru öncüllerden yanlış bir sonuç elde edilemeyeceğini, ancak yanlış öncüllerden doğru bir sonuç çıkarılabileceğini ifade eder.²⁵⁸

Birinci şekilde, A'nın var olması B'nin de var olmasını gerektiriyorsa, B'nin var olmaması da A'nın var olmamasını zorunlu kılacaktır. Şu halde, A doğru ise B'nin de doğru olması zorunlu olacaktır. Aksi takdirde bir şeyin hem var olması hem de var olmaması muhtemel olur ki bu imkânsızdır. Aynı durum olumsuz öncüller öne sürüldüğünde de geçerli olacaktır.

Terimlerden bulunduğu öznenin hiçbirinde bulunmaz ve öteki terimde bulunmadığı öznenin hepsinde bulunur olarak kabul edilirse iki yanlış öncülden bir doğru sonuç elde edilir.²⁵⁹

Aristoteles, doğru olanın karşıtına tamamen yanlış ismini verir. Bu duruma bağlı olarak tüm şekillerdeki durumlardan öncüllerin doğruluk yahut yanlışlığına göre sonuçları inceler. Eğer tümel öncüller alınır ve öncüllerin ikisi de tamamen yanlış kabul edilirse doğru bir sonuç ortaya çıkar.²⁶⁰

Ele aldığı tümel öncüllerden birinci öncülün tamamen yanlış ve ikinci öncülün doğru olması durumunda doğru bir sonucun çıkmayacağını söyler.²⁶¹ Ancak birinci öncül tamamen yanlış değil de yanlış olarak ele alınırsa doğru bir sonuç çıkabilir.²⁶² Birinci öncül yanlış, ikinci öncül doğru olarak alınırsa doğru bir sonuç ortaya çıkar.²⁶³ Birinci öncül doğru, ikinci öncül ise tamamen yanlış olarak ele

---

²⁵⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,53b5-10

²⁵⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,53b11-30

²⁶⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,53b30-54a1

²⁶¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,54a2-18

²⁶² Aristoteles, *Analytica Priora*,54a1-2

²⁶³ Aristoteles, *Analytica Priora*, 54a18-28

alınırsa doğru bir sonuç ortaya çıkar.²⁶⁴ Birinci öncül doğru, ikinci öncül ise yanlış olarak ele alınırsa doğru bir sonuç ortaya çıkar.²⁶⁵

Öncüllerde tikel olanlarda ele alınırsa birinci şekilde yanlış öncüllerden doğru sonuçlar çıkabilir. Birinci şekilde geçerli olan kıyaslarda birinci öncülün tümel ve ikinci öncülün tikel olduğuna dikkat edilerek gidilirse, birinci öncül tamamen yanlış, ikinci öncül ise doğru olarak ele alınırsa doğru bir sonuç elde edilir.²⁶⁶ Eğer, birinci öncül yanlış, ikinci öncül ise doğru olarak ele alınırsa da doğru bir sonuç elde edilir.²⁶⁷ Birinci öncül doğru, ikinci öncül ise tamamen yanlış olarak ele alınırsa doğru bir sonuç elde edilir.²⁶⁸ Birinci öncül yanlış, ikinci öncül ise tamamen yanlış olarak ele alınırsa doğru bir sonuç elde edilir.²⁶⁹ Birinci önerme ve ikinci önermeler tamamen yanlış olarak ele alınırsa, sonuç doğru olarak çıkar.²⁷⁰

İkinci şekilde tümel öncüllü önermelerde birinci öncül ve ikinci öncül tamamen yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru çıkar.²⁷¹ Birinci öncül doğru ikinci öncül ise tamamen yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷² Birinci öncül ve ikinci öncül yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷³ Birinci öncül doğru, ikinci öncül yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷⁴ Birinci öncül tamamen yanlış, ikinci öncül ise yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru çıkar.²⁷⁵

İkinci şekilde tikel öncüllü önermelerde birinci öncül ve ikinci öncül tamamen yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru çıkar.²⁷⁶ Birinci öncül doğru ikinci öncül ise tamamen yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷⁷ Birinci

---

²⁶⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,54a28-54b2

²⁶⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,54b2-16

²⁶⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,54b21-35

²⁶⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,54b35-54a4

²⁶⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,54a4-19

²⁶⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,54a19-28

²⁷⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,54a28-55b2

²⁷¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,55b5-15

²⁷² Aristoteles, *Analytica Priora*,55b16-23

²⁷³ Aristoteles, *Analytica Priora*,55b26-30

²⁷⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,55b30-35

²⁷⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,55b22-25

²⁷⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,56a32-40

²⁷⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,56a10-20

öncül ve ikinci öncül yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷⁸ Birinci öncül doğru, ikinci öncül yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak çıkar.²⁷⁹ Birinci öncül tamamen yanlış, ikinci öncül ise yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru çıkar.²⁸⁰

Üçüncü şekilde tümel öncüllü önermelerden elde edilen kıyasın sonucunda, eğer öncüller tamamen yanlış olarak ele alınırsa sonuçta doğru olarak elde edilecektir.²⁸¹ İki öncülde yanlış olarak ele alınırsa sonuç doğru olarak elde edilir.²⁸² Öncüllerden biri doğru olarak, diğeri de tamamen yanlış olarak ele alınırsa elde edilen sonuç doğru olacaktır.²⁸³ Öncüllerden biri doğru olarak, diğeri de yanlış olarak ele alınırsa elde edilen sonuç doğru olacaktır.²⁸⁴

Üçüncü şekilde, tikel öncüllü önermelerde, tümel öncüllü önermelerde geçerli durumların tamamı oluşur.²⁸⁵

Şu halde, sonuç yanlış olursa öncüllerin hepsinin yahut birinin yanlış olması zorunludur. Sonuç doğru olduğunda ise öncüllerin hepsinin yahut birinin doğru olması zorunlu değildir. Yanlış öncüllerden, doğru öncüllerden yahut bir yanlış bir doğru öncüllerden doğru bir sonuç elde edilebilir. Çünkü alınacak iki şeyden birinin var olması, diğerrinin de var olmasını gerektirecek şekilde bağlanırsa, ötekinin var olmadığında ilkinin var olmaması da zorunlu olacaktır. Ama diğerrinin var olması ilkinin var olmasını gerektirmez.²⁸⁶

Bilgi elde edilmek isteniyorsa kıyasta, öncüller doğru olmak zorundadır. Öncüller doğru olmadan da kıyas elde edilebilecek ancak bir ispatlama olmayacaktır ve sonucu da bilgi vermeyecektir.²⁸⁷

---

²⁷⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,56a32-40

²⁷⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,56a20-30

²⁸⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,56a32-40

²⁸¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,56b9-20

²⁸² Aristoteles, **Analytica Priora**,56b20-33

²⁸³ Aristoteles, **Analytica Priora**,56b33-57a9

²⁸⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,57a9-28

²⁸⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,57a29-35

²⁸⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,57a35-57b5

²⁸⁷ Aristoteles, **Analytica Posteriora**,71b20-30

2. 2. 3. ZORUNLU ÖNERMELERDE KIYAS

Analytica Priora'nın sekizinci bölümünde Aristoteles, kategorik olarak bulunma, zorunlu olarak bulunma ve mümkün bulunmanın bazen benzerlikler göstermesine rağmen, farklı olduklarını söyler. Zorunlu ile kategorik genellikle benzerdirler, durumlarının ispatlamaları da kategorik durumda yapıldığı gibi çoğunlukla döndürme yöntemiyle yapılır.²⁸⁸

Zorunlu önermeler için oluşturulacak kıyas formlarını inceleyen Aristoteles, birinci şekilde her iki öncülünde zorunlu olarak ele alınması durumunda elde edilecek çıkarımların zorunlu olması gerektiğini belirtir ve bu şekilde oluşacak kıyasları; birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir zorunlu önerme olan LLL – Barbara formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Celarent formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LLL – Darii formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Ferio formlarını verir.

Birinci öncülün zorunlu, ikinci öncülün kategorik olarak ele alınması durumunda oluşacak kıyaslarda sonucun zorunlu olması gerekir ve bu kıyas formlarını; birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir zorunlu önerme olan LXL – Barbara²⁸⁹ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Celarent²⁹⁰ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LXL – Darii²⁹¹ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak

²⁸⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,29b30-30a14

²⁸⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,30a17-20

²⁹⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,30a21-23

²⁹¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,30a34-b2

çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Ferio²⁹² formlarını verir.

Şekildeki önermelerin kategorik önermeler gibi hareket ettiğini, aynı formda mükemmel kıyas oluşturduklarını belirtir.²⁹³

Ancak, kategorik öncül birinci öncül olarak, zorunlu öncül ikinci öncül olarak ele alındığında bu formlarda kıyas oluşmayacaktır. Aristoteles bunları bir örnekle gösterir.

Her hayvan hareket edendir [D]

Her insan zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde her insan zorunlu olarak hareket edendir [Y]

Bu durumda XLL-Barbara formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.²⁹⁴

Her hayvan hareket eden değildir [D]

Her insan zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde her insan zorunlu olarak hareket eden değildir [Y]

Bu durumda XLL-Celarent formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.²⁹⁵

Her hayvan hareket edendir [D]

Bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde azı beyaz şeyler zorunlu olarak hareket edendir [Y]

Bu durumda XLL-Darii formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.²⁹⁶

Hiçbir hayvan hareket etmeyendir [D]

Bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hayvandır [D]

---

²⁹² Aristoteles, *Analytica Priora*,30a34-b2

²⁹³ Aristoteles, *Analytica Priora*,29b35-30a15

²⁹⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,30a28

²⁹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,30a32

²⁹⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*, 30b2

O halde bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hareket eden değildir [Y]

Bu durumda XLL-Ferio formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.²⁹⁷

İkinci şekilde, iki öncülde zorunlu olarak ele alınırsa oluşacak kıyas formları kategorik önermelerin ikinci şeklinde oluşan formların aynısı olacaktır. Bu şekilden elde edilecek çıkarımlar zorunlu olacaktır. Bu formlar; Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Cesare formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Camestres formu, Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Festino formu, Birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Baroco formlarıdır. Bu formlar aynı kategorik önermelerde olduğu gibi birinci şekildeki önermelere indirgenerek ispatlanırlar.

LLL – Cesare formundaki birinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek ikinci şekildeki Celarent formuna indirgenebilir. LLL – Camestres formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülür, birinci öncül ile ikinci öncülün yeri değiştirilirse birinci şekildeki LLL – Celarent formuna indirgenebilir. Elde edilen sonuçlar farklı olacaktır. LLL – Celarent formundan elde edilen tümel olumsuz sonuçta döndürülür ise LLL – Camestres sonucundan elde edilen sonuçla aynı olacaktır. LLL – Festino formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL – Ferio formuna indirgenebilir.

LLL – Baroco formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, doğrudan birinci şekildeki Barbara formuna indirgenemez. Abese irca yöntemini de kullanamıyoruz. Bu ispatı yapabilmek için Ekthesis (Y. έκθεσις) denilen bir yöntemi kullanmak

---

²⁹⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,30b5

zorundayız.²⁹⁸ Döndürmek ve abese irca yöntemlerinin, mükemmel olmayan kıyasları mükemmel kıyaslara indirgenmesinin ispatı için yeterlidir, ancak Aristoteles, bu yöntem üzerine değinerek bazı ispatlar için bu yöntemi kullanır.²⁹⁹ Bunun için, birinci ve ikinci öncülü olduğu gibi alalım. Küçük öncül ve orta terimi kullanarak yeni bir orta terimle iki farklı önerme elde ederiz. Yani; P büyük terim, S küçük terim ve M orta terim olsun. LLL – Baroco formunda birinci öncülü bütün M ler zorunlu olarak P ye yüklenmiş ve ikinci öncülü bazı M ler zorunlu olarak S ye yüklenmemiş olarak alırsak ikinci öncülde bir N orta terimi alarak, bütün S ler N ye yüklenmiş, hiçbir M ler N ye zorunlu olarak yüklenmemiş şeklinde iki önerme alınsın. Aldığımız ikinci önerme ile birinci öncülümüzü LLL – Cesare formunda ele alırsak hiçbir N ler P ye zorunlu olarak yüklenmemiş olarak buluruz. Bu önerme döndürülür ve elde etmiş olduğumuz birinci önerme ile LXL – Ferio formunda uygularsak bazı S ler P ye zorunlu olarak yüklenmemiştir buluruz ki buda ispatımızı tamamlar.³⁰⁰

İkinci şekilde birinci öncül zorunlu, ikinci öncül kategorik olarak alınırsa elde edilecek formlardan yapılacak çıkarımlar zorunlu olacaktır. Bu formlar; Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Cesare formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Camestres formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Festino formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Baroco formlarıdır. Ancak bu formda LXL – Cesare ve LXL – Festino formları geçerli kıyas oluşturacaktır. LXL – Camestres ve LXL – Baroco formunda ise geçerli kıyas oluşturmayacaktır.

LXL – Cesare formundaki birinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek ikinci şekildeki LXL – Celarent formuna

---

²⁹⁸ Patterson, R., *Aristotle's Modal Logic Essence and Entailment in The Organon*, s. 72-73

²⁹⁹ Lukasiewicz, J., *a.g.e.*, s.59

³⁰⁰ Rini, A., *a.g.e.*, s.81

indirgenebilir.³⁰¹ LXL – Festino formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LXL – Ferio formuna indirgenebilir.³⁰²

LXL-Camestres formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumsuz olan birinci öncülü döndürülür, birinci öncül ile ikinci öncülün yeri değiştirilirse birinci şekildeki XLL-Celarent formuna indirgenebilir. Elde edilen sonuçlar farklı olacaktır. XLL-Celarent formundan elde edilen tümel olumsuz sonuçta döndürülür ise LXL-Camestres sonucundan elde edilen sonuçla aynı olacaktır, bu durum geçerli bir kıyas olmadığından LXL-Camestres formu geçerli bir kıyas vermeyecektir.³⁰³ Ayrıca,

Her insan zorunlu olarak hayvandır [D]

Bazı beyaz şeyler hayvan değildir [D]

O halde bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hayvan değildir [Y]

örneği XLL – Baroco formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyeceğini gösterir.³⁰⁴

Eğer ikinci şekilde birinci öncül kategorik olarak, ikinci öncül zorunlu olarak alınırsa elde edilen çıkarımlar zorunlu olacaktır. Bu formlar; Birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Cesare formu, birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Camestres, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Festino formu, birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Baroco formlarıdır.

---

³⁰¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,30b9-13

³⁰² Aristoteles, *Analytica Priora*,31a5-10

³⁰³ Aristoteles, *Analytica Priora*,30b18

³⁰⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,31a10-15

Bu oluşan formlardan sadece XLL – Camestres formu geçerli bir kıyas oluşturacaktır. Diğer formlarda ise geçerli bir kıyas oluşmayacaktır.

XLL – Camestres formundaki ikinci şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan birinci öncülü döndürülür, birinci öncül ile ikinci öncülün yeri değiştirilirse birinci şekildeki LXL – Celarent formuna indirgenebilir. Elde edilen sonuçlar farklı olacaktır. LXL – Celarent formundan elde edilen tümel olumsuz sonuçta döndürülür ise XLL – Camestres sonucundan elde edilen sonuçla aynı olacaktır. Örnek olarak,

Her beyaz şey hayvan değildir [D]

Her insan zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde hiçbir insan zorunlu olarak beyaz değildir [Y]

Bu durumda XLL-Cesare formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³⁰⁵

Her insan hayvandır [D]

Bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hayvan değildir [D]

O halde bazı beyaz şeyler zorunlu olarak hayvan değildir [Y]

Bu durumda XLL-Baroco formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir³⁰⁶.

Bazı atlar uyanıktır [D]

Her at zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde bazı hayvanlar zorunlu olarak uyanıktır [Y]

Bu durumda XLL-Disamis formunda oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³⁰⁷

Aristoteles, XLL-Festino formu için açıklamaya gitmemektedir, ancak bu formda geçerli bir kıyas oluşmayacaktır.³⁰⁸

---

³⁰⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,30b20-40

³⁰⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,31a15-17

³⁰⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,31b4-10

³⁰⁸ McCall, S., *Aristotle's Modal Syllogisms*, s.9

Üçüncü şekilde birinci ve ikinci öncülün her ikisi de zorunlu olarak ele alınırsa yine kategorik önermede olduğu gibi aşağıdaki şekiller oluşacak ve bu formların tamamında geçerli kıyas oluşacaktır. Elde edilen çıkarımlar zorunlu olacaklardır. Bu formlar; Birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LLL – Darapti formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Felapton formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LLL – Datisi formu, birinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LLL – Disamis formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Ferison formu, birinci zorunlu önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LLL – Bocardo formlarıdır. Bu formların ispatlamaları birinci şekildeki LLL formundaki formlara indirgenerek yapılır.

LLL - Darapti formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL - Darii formuna indirgenebilir. LLL - Datisi formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tikel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL - Darii formuna indirgenebilir. LLL - Disamis formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, öncüllerin yeri değiştirilir ve tikel olumlu olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL - Darii formuna indirgenebilir. LLL - Felapton formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL - Ferio formuna indirgenebilir. LLL - Ferison formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tikel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LLL - Ferio formuna indirgenebilir.

Üçüncü şekilde birinci öncül zorunlu olarak ve ikinci öncül kategorik olarak ele alınırsa elde edilecek formlardan yapılan çıkarımlar zorunlu olacaklardır. Bu

formlar; Birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LXL – Darapti formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Felapton formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LXL – Datisi formu, birinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan LXL – Disamis formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Ferison formu, birinci zorunlu önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan LXL – Bocardo formlarıdır. LXL – Darapti, LXL – Felapton, LXL – Datisi ve LXL – Ferison formlarından geçerli bir kıyas elde edilirken, LXL – Disamis ve LXL – Bocardo formlarından geçerli bir kıyas elde edilemeyecektir. Aristoteles, Geçerli kıyasların ispatlamaları birinci şekilde oluşan LXL formlarına indirgenerek bulur. Geçerli olmayan formları ise birer örnek vererek çürütür.

LXL – Darapti formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LXL – Darii formuna indirgenebilir.³⁰⁹ LXL – Datisi formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LXL – Darii formuna indirgenebilir.³¹⁰ LXL – Felapton formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LXL – Ferio formuna indirgenebilir.³¹¹ LXL – Ferison formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tikel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki LXL – Ferio formuna indirgenebilir.³¹²

---

³⁰⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,31a24-30

³¹⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,31b19-20

³¹¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,31a33-37

³¹² Aristoteles, *Analytica Priora*,31b33-37

Eğer birinci öncül kategorik olarak, ikinci öncül de zorunlu olarak ele alınırsa elde edilecek formlardan yapılan çıkarımlar zorunlu olacaktır. Bu şekilde oluşan formlar; Birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan XLL – Darapti formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Felapton formu, birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan XLL – Datisi formu, Birinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir zorunlu önerme olan XLL – Disamis formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Ferison formu, birinci kategorik önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir zorunlu önerme olan XLL – Bocardo formlarıdır.

XLL – Darapti ve XLL – Disamis formları geçerli bir kıyas verirken diğer formlar geçerli bir kıyas vermeyecektir. Bu şekilde oluşacak geçerli formlar, birinci şekildeki LXL formundaki kıyaslara indirgenerek ispatlanırlar. Aristoteles, geçerli çıkarım elde edilemeyen formları ise birer örnek vererek çürütür.

XLL – Darapti formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, tümel olumlu olan ikinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki XLL – Darii formuna indirgenebilir. XLL – Disamis formundaki üçüncü şekilde bulunan bir kıyas, öncüllerin yeri değiştirilir ve tikel olumlu olan birinci öncülü döndürülerek birinci şekildeki XLL – Darii formuna indirgenebilir. Örnek olarak,

Her at uyanıktır [D]

Her at zorunlu olarak hayvandır [D]

O halde bazı hayvanlar zorunlu olarak uyanık değildir [Y]

Bu durumda XLL-Ferio formundaki oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³¹³

Her hayvan uyanıktır [D]

Bazı hayvanlar zorunlu olarak iki ayaklıdır [D]

Bazı iki ayaklılar zorunlu olarak uyanıktır [Y]

Bu durumda XLL-Datise formundaki oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³¹⁴

Bazı insanlar uyanık değildir [D]

Her insan zorunlu olarak hayvandır [D]

Bazı hayvanlar zorunlu olarak uyanık değildir [Y]

Bu durumda XLL-Bocardo formundaki oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³¹⁵

Her hayvan uyanık değildir [D]

Bazı hayvanlar zorunlu olarak beyazdır [D]

Bazı beyaz şeyler zorunlu olarak uyanıktır [Y]

Bu durumda XLL-Ferison formundaki oluşacak kıyaslar geçerli bir sonuç vermeyecektir.³¹⁶

2.2.4. MÜMKÜN ÖNERMELERDE KIYAS

Bir şeyde zorunlu olarak bulunma ile mümkün olarak bulunma farklıdır ve her biri farklı kıyaslar ifade eder. Zorunlu çıkarımlar zorunlu öncüllerden, mümkün çıkarımlar mümkün öncüllerden bulunur.³¹⁷

---

³¹³ Aristoteles, *Analytica Priora*,31a37-31b10

³¹⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,31b20-31

³¹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,31b40-32a1

³¹⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,32a1-4

³¹⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,29b29-35

Aristoteles, mümkün olandan kasıtlı, bulunduğu öne sürülen, öne sürülmesi ile imkânsız hiçbir şey çıkmayacak olandır diye tanımlar. Zorunlu olan aynı zamanda mümkün olarak kullanır.³¹⁸

Aristoteles, mümkün önermelerden doğrudan çıkarım yapmayı sağlayacak bazı varsayımlar öne sürmüştür;³¹⁹

- i. İki karşıttan yahut benzerden birisi için mümkün olan durum, öbürü için de öyledir.
- ii. Bir şeyin başlangıcı öyleyse sonu da öyledir.
- iii. Dizide yer alan bir şeyin sonrası varsa, öncesi de vardır.
- iv. Bütünün mümkün olduğu yerde parçalar da mümkündür.
- v. Parçaların mümkün olduğu yerde bütün de mümkündür.
- vi. Beraber var olan şeylerden biri mümkünse, diğeri de mümkündür.³²⁰

Eğer öncüller birinci şekilde her iki öncülde mümkün şeklinde alınarak oluşturulursa elde edilecek kıyaslardan yapılan çıkarımların mümkün şeklinde olacağını ifade eder. Bu formlar; Birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir mümkün önerme olan MMM – Barbara formu, birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Celarent formu, birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan MMM – Darii formu, birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Ferio formlarıdır.

Bununla birlikte zorunlu önermelerde meydana gelen kıyaslarda olduğu gibi, MXM ve XMM türünde kıyaslarda oluşturulur ve bunlardan elde edilecek geçerli kıyaslar ve bu kıyasların ispatları aynen zorunlu önermelerde meydana gelen kıyaslar gibi olacaktır. Bu nedenle bu kıyasların ispatlamaları aşikârdır.

³¹⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*, 32a17-32a20

³¹⁹ Türker, S., *a.g.e.*, s.179-180

³²⁰ Aristoteles, *Rhetorica*, 1392a7-1392b8

Eğer öncüller ikinci şekilde, her iki öncülde mümkün şeklinde alınarak oluşturulursa elde edilecek kıyaslardan yapılan çıkarımların mümkün şeklinde olacağını ifade eder. Bu formlar; Birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Cesare formu, birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Camestres formu, birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Festino formu, Birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Baroco formlarıdır.

Burada MXM ve XMM türünde aynı formlar geçerli olup. Kıyasların ispatlamaları zorunlu öncüllerde olduğu gibi indirgenerek bulunur.

Eğer öncüller üçüncü şekilde her iki öncülde mümkün şeklinde alınarak oluşturulursa elde edilecek kıyaslardan yapılan çıkarımların mümkün şeklinde olacağını ifade eder. Bu formlar; Birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan MMM – Darapti formu, birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Felapton formu, birinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan MMM – Datisi formu, birinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan MMM – Disamis formu, Birinci mümkün önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Ferison formu, birinci mümkün önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci mümkün önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan MMM – Bocardo formlarıdır.

Burada MXM ve XMM türünde aynı formlar geçerli olup. Kıyasların ispatlamaları zorunlu öncüllerde olduğu gibi indirgenerek bulunur.

2.2.5. MUHTEMEL ÖNERMELERDE KIYAS

Birinci şekilde iki öncülde muhtemel olarak seçilirse elde edilen formlardan yapılan çıkarımlar muhtemel sonuçlu olacaklardır. Bu formlar: Birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir muhtemel önerme olan QQQ – Barbara³²¹ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir muhtemel önerme olan QQQ – Celarent³²² formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QQQ – Darii³²³ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QQQ – Ferio³²⁴ formlarıdır.

Bu kıyaslar mükemmel kıyasları oluşturacaklardır. Bu formlardan muhtemel önermelerin QA – Döndürmesi ve QI – Döndürmesi özelliklerinden dolayı yeni formlarda elde edilebilir.

Burada, QQQ – Barbara formuna QA – Döndürmesini uygularsak, AEA³²⁵ ve EEA³²⁶ elde edilmiş olur. Bu ifadelerin dışında Aristoteles'in belirtmediği AAE, EAA, AEE, EEE formları da elde edilebilmektedir.³²⁷ Aynı formlar QQQ – Celarent formundan da elde edilebilir.

---

³²¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,32b38-33a1

³²² Aristoteles, *Analytica Priora*,33a1-5

³²³ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a23-25

³²⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a25-27

³²⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a5

³²⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a13

³²⁷ McCall, S.,*a.g.e.*, s.79

Benzer şekilde, QQQ – Darii ve QQQ – Ferio formlarında QI – Döndürmesi kullanılarak, AOI³²⁸ ve EOO³²⁹ elde edilecektir. Bu ifadelerin dışında Aristoteles’in belirtmediği AIO, EII, EOI, AOO formları da elde edilebilmektedir.

Eğer ilk öncül veya öncüllerden ikisi de tikel olarak öne sürülürse kıyas oluşması yahut oluşmaması belirsizdir. Çünkü kıyas döndürmelerle elde edilir.³³⁰

Öncüllerden biri kategorik diğeri de muhtemel olarak ele alınırsa birinci öncül muhtemel olarak alınırsa kıyaslar mükemmel ve muhtemel sonuçlu olacaktır. Bu formlar; Birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir muhtemel önerme olan QXQ – Barbara formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir muhtemel önerme olan QXQ – Celarent formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QXQ – Darii formu, Birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QXQ – Ferio formlarıdır.

Diğer taraftan, birinci öncül kategorik ve ikinci öncül muhtemel olarak ele alınırsa, mükemmel bir kıyas elde edilemez ve olumsuz sonuçlu olanlardan mümkün sonuçlu bir çıkarım elde edilecektir³³¹. Bu formlar; Birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir mümkün önerme olan XQM – Barbara³³² formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan XQM – Celarent³³³ formu, birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme

---

³²⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a27-34

³²⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a21-23

³³⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,33a15-20

³³¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,33b25-30

³³² Aristoteles, *Analytica Priora*,34a34-34b2

³³³ Aristoteles, *Analytica Priora*,34b19-35a2

olan XQM – Darii³³⁴ formu, Birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan XQM – Ferio³³⁵ formlarıdır.

XQM – Barbara formunda muhtemel olan ikinci öncül QA – Döndürmesi yapılarak, AEA³³⁶ elde edilir. XQM – Celarent formunda muhtemel olan ikinci öncül QA – Döndürmesi yapılarak, EEE³³⁷ elde edilir. XQM – Darii formunda muhtemel olan ikinci öncül QI – Döndürmesi yapılarak, AOI³³⁸ elde edilir. XQM – Ferio formunda muhtemel olan ikinci öncül QI – Döndürmesi yapılarak, EOO³³⁹ elde edilir.

Aristoteles, öncüller zorunlu ve muhtemel olarak ele alınırsa sonuç olarak elde edilebilecek kıyaslar sınırlı olacaktır. Bu kıyasları verecek olursak, şu şekilde elde etmektedir: Birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir mümkün önerme olan LQM - Barbara³⁴⁰ formu için bunun ispatlamasını Aristoteles, abese irca yöntemi ile yapar, sonucun tikel olumsuz zorunlu bir önerme olarak alınırsa, ikinci önerme ile LXX – Bocardo formundan elde edilen sonuç zorunlu olan birinci önerme ile çelişir. Şu halde LQM – Barbara formu geçerlidir.³⁴¹

Burada LQM – Barbara formunda QA – döndürmesi ikinci öncül için uygulanırsa AEA formu elde edilebilir.³⁴²

Birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan LQM – Darii³⁴³ formu vardır ve LQM – Darii formunda QI – Döndürmesi ikinci öncüle uygulanırsa AOI formu elde edilebilir.³⁴⁴

---

³³⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,35a35-35b1

³³⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,35a35-35b1

³³⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,35a3-11

³³⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,35a11-20

³³⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,35b2-8

³³⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,35b2-8

³⁴⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,35b36-36a2

³⁴¹ Rini, A., **a.g.e.**, s.170

³⁴² Aristoteles, **Analytica Priora**,36a25-27

³⁴³ Aristoteles, **Analytica Priora**,36a40-36b2

³⁴⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,35b28-30

Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan LQX – Celarent³⁴⁵ formu vardır ve bu formu ispatlamak için Aristoteles, birinci öncülü döndürme yaparak abese irca yöntemi kullanılır. LXL – Ferio formuna indirgenir. Buradan sonuç ikinci öncül ile çelişir, buradan sonucu geçerli kılar.³⁴⁶

Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan LQX – Ferio formu vardır. Bu formu ispatlamak için Aristoteles yine abese irca yöntemini kullanır. Sonucun çelişği doğru olsun. Birinci öncülü döndürmeye tabi tutarsak, LXQ – Ferio olur ki buda ikinci öncül ile çelişir o halde baştaki kabulümüz yanlış olur ve sonucu geçerli kılar³⁴⁷.

Birinci öncül muhtemel ve ikinci öncül zorunlu olarak ele alınırsa elde edilecek formlarda geçerli kıyas olacak ve bu kıyaslardan yapılan çıkarımlar muhtemel sonuçlu olacaklardır. Bu formlar; Birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumlu bir muhtemel önerme olan QLQ – Barbara³⁴⁸ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir muhtemel önerme olan QLQ – Celarent³⁴⁹ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QLQ – Darii³⁵⁰ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QLQ – Ferio³⁵¹ formlarıdır. Bu QLQ formlarındaki kıyaslar mükemmel kıyaslardır.

---

³⁴⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a7-17

³⁴⁶ Rini A., *a.g.e.*, s.172

³⁴⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a34-39

³⁴⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a2-7

³⁴⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a17-25

³⁵⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,35b23-28

³⁵¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a39-36b2

Aristoteles, ikinci şekilde ise öncüllerden ikisi de muhtemel olarak ele alınırsa herhangi bir kıyasın elde edilemeyeceğini söyler.³⁵² Bunu ispatlamak için birinci muhtemel öncülü tümel olumsuz ve ikinci muhtemel öncülü tümel olumlu ele alarak, gerek abese irca yöntemi ile gerekse indirgeme yöntemi ile bir sonucun ispatlanamayacağını, böyle öncüllerle bir çıkarımın olmadığını ancak örnek vererek çürütüleceğini belirtir,

Her insanın beyaz olmaması muhtemeldir [D]

Her atın beyaz olması muhtemeldir [D]

O halde her atın insan olmaması muhtemeldir [Y]

Elde edilir ki, bu durumda kıyas elde edilemeyecektir. Bu sonuç yanlış ise, ne muhtemel, ne mümkün, ne zorunlu, ne de yalın olarak geçerli bir sonuç elde edilemez.³⁵³ Öncüller tümel, tikel ve olumlu, olumsuz ayrımı olmadan muhtemel olarak alındığında örnekler vererek kıyas elde edilemeyeceği gösterilebilir³⁵⁴

İkinci şekilde öncüllerden biri yalın diğeri muhtemel olarak alındığında, sonuçlar mümkün şeklinde elde edilir. Bu formlar; birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan XQM - Cesare³⁵⁵ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir mümkün önerme olan QXM -Camestres³⁵⁶ formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan XQM -Festino³⁵⁷ formlarıdır.

XQM – Cesare formunun ispatlaması için, birinci öncüle tümel olumsuz döndürmesi uygulanırsa, XQM – Celarent formuna indirgenerek ispatlanır. QXM – Camestres formunun ispatlamasının da, birinci öncüle tümel olumsuz döndürmesi uygulanırsa ve öncüllerin yerleri değiştirilirse XQM – Celarent elde edilir. Sonuca

³⁵² Aristoteles, *Analytica Priora*,37b16

³⁵³ Aristoteles, *Analytica Priora*,37b2-15

³⁵⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,36a40

³⁵⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,37b24-28

³⁵⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,37b29

³⁵⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,38a3-4

tümel olumsuz döndürmesi uygulanırsa ispat tamamlanmış olur. XQM – Festino formunu ispatlamak için, birinci öncüle tümel olumsuz döndürmesini uygularsak, XQM – Ferio formuna indirgenerek ispatlanır.

Bu formlarda muhtemel öncüllerde; XQM – Cesare formuna, ikinci öncülde QA – Döndürmesi uygulanırsa, EEE formu elde edilebilir.³⁵⁸ QXM – Camestres formuna, birinci öncülde QA – Döndürmesi uygulanırsa, EEE formu elde edilebilir.³⁵⁹ XQM – Festino formuna, ikinci öncülde QI – Döndürmesi uygulanırsa, EOO formu elde edilebilir.³⁶⁰

Öncüllerden birisi muhtemel olarak diğeri de zorunlu olarak alınırsa elde edilebilecek formlar kategorik sonuçlu olacaktır. Bu formlar; Birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir kategorik önerme olan LQX - Cesare³⁶¹ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak çıkarılan ve sonucu tümel olumsuz bir kategorik önerme olan QLX -Camestres³⁶² formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir kategorik önerme olan LQX – Festino³⁶³ formlarıdır.

LQX – Cesare formunu ispatlamak için, birinci öncülü döndürürsek, LQX – Celarent formundan ispatlarız. QLX – Camestres formunu ispatlamak için ikinci öncüle döndürme uygular ve öncüllerin yerleri değiştirilirse, LQX – Celarent elde edilir ki, burada ki sonuca döndürme uygularsak sonucun doğruluğu bulunmuş olur. LQX – Festino formunu ispatlamak için, birinci öncülü döndürürsek LQX – Ferio bulunmuş olur.

Muhtemel öncüllere döndürmeler uygulanırsa; LQX – Cesare formuna ikinci öncülde QA – Döndürmesi uygulanırsa, EEE formu elde edilir.³⁶⁴ QLX – Camestres

---

³⁵⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,37b29-35

³⁵⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,37b29-35

³⁶⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,38a4-7

³⁶¹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 38a16-20

³⁶² Aristoteles, *Analytica Priora*,38a25-26

³⁶³ Aristoteles, *Analytica Priora*,38b24-27

³⁶⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,38b6-12

formuna birinci öncülde QA – Döndürmesi uygulanırsa, EEE formu elde edilir.³⁶⁵
LQX – Festino formuna ikinci öncülde QI – Döndürmesi uygulanırsa, EOO formu elde edilir.³⁶⁶

Muhtemel önermelerin üçüncü şeklinde öncüllerin ikisi de muhtemel olarak ele alınır tüm formlarda kıyas oluşur. Bu kıyaslardan elde edilecek çıkarımlar muhtemel sonuçlu olacaktır. Bu formlar; Birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QQQ – Darapti³⁶⁷ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QQQ – Felapton³⁶⁸ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QQQ – Datisi³⁶⁹ formu, birinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QQQ – Disamis³⁷⁰ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QQQ – Ferison³⁷¹ formu, birinci muhtemel önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QQQ – Bocardo³⁷² formlarıdır.

QQQ – Darapti formunda, tümel olan ikinci öncül tikel olana döndürülürse QQQ – Darii elde edilir. QQQ – Felapton formunda, tümel olan ikinci öncül tikel olana döndürülürse QQQ – Ferio elde edilir. QQQ – Datisi formunda ikinci öncül döndürülürse QQQ – Darii elde edilir. QQQ – Disamis formun da ikinci öncül döndürülürse QQQ – Darii elde edilir, buradan da sonuç QQQ – Ferison formunda ikinci öncül döndürülerek QQQ – Ferio formuna indirgenir. QQQ – Bocardo formu,

---

³⁶⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,38b6-12

³⁶⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,38b32-34

³⁶⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a14-19

³⁶⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a19-23

³⁶⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a31-35

³⁷⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a35-36

³⁷¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a36-38

³⁷² Aristoteles, **Analytica Priora**,39a36-38

QQQ – Disamis formunda ki birinci öncül ve sonuç QI – Döndürmesi ile elde ederek ispatlanır.

Aristoteles, QQQ – Darapti formunun birinci ve ikinci öncüllerine QA – döndürmesi uygulayarak EEA³⁷³, QQQ – Datisi formunun birinci öncülüne QA- Döndürmesi ve ikinci öncüllerine QI – döndürmesi uygulayarak EOI³⁷⁴, QQQ – Disamis formunun birinci öncülüne QI – Döndürmesi ve ikinci öncülüne QA – Döndürmesi uygulayarak OEI³⁷⁵ elde edilebileceğini söyler. Bununla birlikte, QQQ – Datisi ve QQQ – Ferison formlarından AOI, AIO, EII, AOO, EOO elde edilir. QQQ – Disamis ve QQQ – Bocardo formlarından IEI, IAO, OAI, OEO, IEO elde edilir. QQQ – Darapti ve QQQ – Felapton formlarından EEI, AEI, AAO, EAI, EEO, AEO elde eldir.³⁷⁶

Öncüllerden birinci öncül kategorik, ikinci öncül muhtemel olarak alınırsa sonuç mümkün şeklinde elde edilir. Bu formlar: Birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan XQM – Darapti³⁷⁷ formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan XQM – Felapton³⁷⁸ formu, birinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan XQM – Datisi³⁷⁹ formu, birinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan XQM – Disamis³⁸⁰ formu, birinci kategorik önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan XQM – Ferison³⁸¹ formlarıdır.

---

³⁷³ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a26-28

³⁷⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a38-39b2

³⁷⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,39a38-39b2

³⁷⁶ McCall, S., **a.g.e.**, s.87

³⁷⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b10-16

³⁷⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b17-22

³⁷⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b6-31

³⁸⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b26-31

³⁸¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b27-31

Birinci öncül muhtemel, ikinci öncül kategorik olarak alınırsa sonuç muhtemel olarak bulunacaktır. Ancak QXM – Bocardo formunda sonuç mümkün şeklinde elde edilir. Bu formlar; birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QXQ – Darapti³⁸² formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QXQ – Felapton³⁸³ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QXQ – Datisi³⁸⁴ formu, Birinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QXQ – Disamis³⁸⁵ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QXQ – Ferison³⁸⁶ formu, birinci muhtemel önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci kategorik önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir mümkün önerme olan QXM – Bocardo³⁸⁷ formlarıdır.

Birinci öncül zorunlu ve ikinci öncül muhtemel olarak seçilirse elde edilecek kıyaslar; birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan LQM – Darapti³⁸⁸ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir kategorik önerme olan LQX – Felapton³⁸⁹ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan LQM – Datisi³⁹⁰ formu, Birinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak

---

³⁸² Aristoteles, **Analytica Priora**,39b17

³⁸³ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b17-22

³⁸⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b26-31

³⁸⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a39-40b2

³⁸⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b27-31

³⁸⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,39b33-39

³⁸⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a11-16

³⁸⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a25-32

³⁹⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a39-40b3

çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir mümkün önerme olan LQM – Disamis³⁹¹ formu, birinci zorunlu önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir kategorik önerme olan LQX – Ferison³⁹² formu, Birinci zorunlu önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir kategorik önerme olan LQX – Bocardo³⁹³ formlarıdır.

Birinci öncül muhtemel ve ikinci öncül zorunlu olarak seçilirse elde edilecek kıyaslar; birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QLQ – Darapti³⁹⁴ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QLQ – Felapton³⁹⁵ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QLQ – Datisi³⁹⁶ formu, birinci muhtemel önermenin tikel olumlu olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumlu bir muhtemel önerme olan QLQ – Disamis³⁹⁷ formu, birinci muhtemel önermenin tümel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tikel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QLQ – Ferison³⁹⁸ formu, Birinci muhtemel önermenin tikel olumsuz olarak, ikinci zorunlu önermenin tümel olumlu olarak çıkarılan ve sonucu tikel olumsuz bir muhtemel önerme olan QLQ – Bocardo³⁹⁹ formlarıdır.

Aristoteles'in zorunlu ve kategorik önermeler ile oluşturduğu 333 tane form meydana gelmektedir. Tamamını belirtmemesine rağmen muhtemel önermeler, zorunlu ve kategorik önermeler ile beraber 464 tane form elde edilmektedir. Toplamda Aristoteles'in 797 adet formu geçerli bir kıyas oluşturmaktadır. Aristoteles

---

³⁹¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a39-40b3

³⁹² Aristoteles, **Analytica Priora**,40b3-8

³⁹³ Aristoteles, **Analytica Priora**,40b3-8

³⁹⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a16-18

³⁹⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a18-25

³⁹⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,40a39-40b3

³⁹⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**, 40a39-40b3

³⁹⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,40b2-3

³⁹⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,40b2-3

Analytica Priora'da bu formların tamamını belirtmemişse de tamamının farkındadır.⁴⁰⁰

2.3. İSPATLAMA

Aristoteles, *ispatlamayı* bilgi veren kıyas olarak tarif eder. Bilgi veren ise ona göre bilgi edinmeyi sağlayan kıyastır.⁴⁰¹ Kıyas konusu asıl olarak ispatlama konusunun altında alınmalıdır, ancak zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramları çerçevesinde kıyasın incelenmesi sistematik olarak ayrı ele almış bulunmaktayız. Aristoteles, her kıyası ispatlama olarak kabul etmez, bu sebeple kıyasın nasıl bilgi veren bir ispatlama olduğunu *tümdengeliş* (İ. deduction) başlığı altında ayrıca ele alıyoruz.

Aristoteles, kıyastan başka bir yöntem olarak *cinslere bölme* yönteminden bahseder. Cinslere bölme zayıf bir kıyasa benzer.⁴⁰² İspatlamada doğruluğu göstermek gerektiğinde, orta terimin az sayıda bulunması ve uçların ilkinden daha tümel olmaması gerekir. Cinslere bölmede ise bunu tersi bir durum söz konusudur. Tümel olan orta terim olarak ele alınır.

Her A ya B ya da C dir

Şeklinde kabulle yola çıkılır. A'nın D ye ilişkin olarak alınması ile

Her D ya B ya da C dir olması zorunludur

Şeklinde elde edilir. Ayrı ayrı ele alınırsa D'nin B olması zorunlu değildir, D'nin C olması da zorunlu değildir.⁴⁰³ Cinslere bölme yönteminde ne bir şey doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir. Bir şeyin arazları, özellikleri veya cinsi hakkında bir sonuç çıkarılamaz. Bir şeyin şu veya bu şekilde olup olmadığı konusunda da bir şey söylenemez.⁴⁰⁴

---

⁴⁰⁰ McCall, S., **a.g.e.**, s.95

⁴⁰¹ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 71b17-18

⁴⁰² Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 46a31

⁴⁰³ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 46b1-20

⁴⁰⁴ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 46b25-30

Cinslere bölme yöntemiyle bir çıkarım yapılamayacağını belirten Aristoteles, tümevarışda olduğu gibi ispatlama olmayacağını, belli şeylerin olmasıyla bütün için geçerli çıkarımların elde edilemeyeceğini belirtir. Dolayısıyla cinslere bölmeyle bir ispatlama yapılsa bile, bir kıyas olmayacaktır.⁴⁰⁵

Aristoteles, cinslere bölme yönteminin değerini ve sağladığı yararları inkâr etmez. Bu yöntemde bulunduğu kusur, orta terimin içeriğinin ve rolünün anlaşılabilmesidir.⁴⁰⁶

Aristoteles'te tüm yöntemler kıyas vasıtasıyla yahut kıyas hakkında olmasından dolayı, tümdengelişin altında yer verilebilir, ancak burada verilmek istenen yöntemlerin kendisi olduğu için, Aristoteles'in ispat yöntemleri ayrı ayrı ele alınacaktır. Kıyasın, tümdengelişle ayrı başlıklar altında alınması da zorunluluk, imkân ve ihtimal kavramlarının incelenmesini kolaylaştırması bakımından rahat bir bakış kazandıracaktır.

2.3.1. TÜMDENGELİŞ

Aristoteles'te kıyasın mükemmel ve mükemmel olmayan şeklinde ikiye ayrıldığını belirtmiştik. Şimdi mükemmel kıyası yeniden gözden geçirmemiz gerekirse, mükemmel kıyas gösterilmeye ihtiyaç duymayan, başka bir şeye ihtiyacı olmayan aşikâr durumlar olarak tanımlanabilir. Bu tarzdaki tümdengeliş içinde gösterilmeyen durumlar aksiyomlar olarak adlandırılır. Şu halde mükemmel kıyaslar, kıyasların aksiyomları olacaktır.⁴⁰⁷

Yüklem bir üçüncü terime, bir orta terime gereksinme duymadan konunun tamamını veriyorsa bu *vasitasız ispatlamadır*. Zorunlu olarak konuya ait olmakla beraber, bir orta terimin ve bir önermenin yardımıyla ifade edilen kıyas *vasıtalı ispatlamadır*.⁴⁰⁸ Vasıtalı ispatlamanın yolu kıyastır.

---

⁴⁰⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 91a20-92a5

⁴⁰⁶ Atademir, H.R., *a.g.e.*, s.114

⁴⁰⁷ Lukasiewicz, J., *a.g.e.*, s.43

⁴⁰⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76b3, Atademir, H.R., *a.g.e.*, s.115; Lukasiewicz, J., *a.g.e.*, s.43-44

İspatlamanın zorunlu bir şey olmasının nedeni, asıl anlamında bir ispatlamanın söz konusu olduğu durumda, sonucun olduğundan başka türlü olmasının imkânsız olmasıdır. Bu zorunluluğun nedenleri ilk öncüllerdir. Yani kıyasın kendisinden çıktığı önermelerin olduklarından başka türlü olamamalarıdır.⁴⁰⁹

İki terim ilişkilendirilmek isteniyorsa her terim, kategoriler yoluyla ayrı ayrı ilişkilendirilmiş bir orta terim yoksa bu terimler ilişkilendirilemez.⁴¹⁰

Her ispatlamanın üç şekilden oluşması zorunludur ve her kıyas ilk şekildeki mükemmel kıyaslara indirgenebilir.⁴¹¹ Birinci şekilde meydana gelen kıyaslar mükemmel kıyaslardır, diğer kıyaslar ise mükemmel olmayan kıyaslardır. Bu indirgeme doğrudan indirgeme, öncüllerin yerlerini değiştirme ve döndürme yoluyla sağlanır. Dolaylı indirgenemeyenler (Baroco ve Bocardo) abese irca yöntemiyle indirgenmesi yapılarak ispatlanır (Barbara'ya).⁴¹²

Her kıyasta, terimlerden biri olumlu ve tümel olması gereklidir.⁴¹³ Tümel öncül olmazsa kıyas oluşmayacak veya ilk öncülle ilgili bir çıkarıma varılamayacaktır.⁴¹⁴

Tümel sonuçlu bir kıyasa bütün öncüller tümel olduğunda gerçekleşir. Tikel bir sonuç ise öncüller tümel iken ve öncüllerden biri tümel, biri de tikel iken ulaşılır.⁴¹⁵

Her kıyas yalnız üç terimle oluşur.⁴¹⁶ Bu ise her kıyasın iki öncülden oluşmasını gerektirir.⁴¹⁷

Zincirleme kıyas meydana gelirken terimler öncüllerden bir fazla ele alınarak elde edilecek kıyastır. Sonuçlarda öncüllerin yarısı kadar olacaktır.⁴¹⁸

---

⁴⁰⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1015b5-8

⁴¹⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 40b30-41a12

⁴¹¹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 41b1-5

⁴¹² Ural Ş., *a.g.e.*, s.87-89

⁴¹³ Aristoteles, *Analytica Priora*, 41b5-6

⁴¹⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*, 41b6-7

⁴¹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*, 41b23-25

⁴¹⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*, 41b35-38

⁴¹⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*, 42a32-35

⁴¹⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*, 42a35-42b15

Tümel olumlu önermeler birinci şekilde bir formda ispatlanırlar. Tümel olumsuz önermeler birinci şekilde bir formda ve ikinci şekilde iki formda ispatlanırlar. Tikel olumlu önermeler birinci şekilde bir formda, üçüncü şekilde üç formda ispatlanırlar. Tikel olumsuz önermeler birinci şekilde bir formda, ikinci şekilde iki formda, üçüncü şekilde üç formda ispatlanırlar.⁴¹⁹

Aristoteles, önermelerin doğrulanması ve yanlışlanmasının da kipler ve kanunları itibariyle oluşabilecek zorlukları açıklar. Tümel önermelerin yanlışlanması veya doğrulanması tikellerden daha kolaydır. Tümel önermeler en zor doğrulanıp, en kolay yanlışlananlardır. Tikel önermeler en kolay doğrulanıp, en zor yanlışlananlardır. Açıktır ki, tümeler tikellerle, tikeller tümelerle yanlışlanırlar. Ancak tikeller tümelerle doğrulanabilirken, tümeler tikellerle doğrulanmazlar. Şu halde yanlışlamak, doğrulamaktan daha kolaydır.⁴²⁰

Aristoteles, kıyasların oluşumunu incelemenin, nasıl olduklarını bilmenin yeterli olmadığını, kıyasları oluşturabilmenin asıl olduğunu belirtir.⁴²¹

Bazı varlıklar özne olarak kullanılmalıklarına rağmen, başka bir özneye yüklenemezler. Örneğin; “Kallias”, “canlı” ya yüklenemez ancak “canlı”, “Kallias” a yüklenenebilir. Bu varlıklar doğaları gereği böyledirler. Duyulur nesnelere neredeyse tamamı hiçbir şeye yüklenemezler. Aristoteles, burada bu varlıkların arızî olarak yüklenenebileceklerini belirtir ve buna “şu beyaz nesne Sokrates’tir” veya “gelen Kallias’tır” gibi örnekleri verir. Bu tarz yüklemeler sanı açısından değilse ispatlanamazlar. Bu varlıkların, başka varlıklara yüklenmesi ispatlanabilir.⁴²²

Öncüllerin seçiminde yüklenmelerle ilgili olarak, öncelikle yüklenenecek varlığın konusu, tanımı ve özellikleri belirlenir. Daha sonra, Varlığın yüklenedikleri, yüklenmesi muhtemel olmayanlar belirlenir. Yüklenmesi muhtemel olmayanlar seçilmez. Çünkü olumsuz önermeler çevrilebildiği için, bahsi

---

⁴¹⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,42b33-43a4

⁴²⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,43a4-15

⁴²¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,43a23

⁴²² Aristoteles, *Analytica Priora*,43a30-40

geçen varlıkla yüklemelenenin aynı şey olması mümkün olacaktır. Bu belirlemeler ispatlamayı kolaylaştıracak ve daha güçlü bir ispatlama olacaktır.⁴²³

Aristoteles, öncüllerin seçiminde, tümel olanı seçmek gereklidir der. Çünkü her kıyas tümel öncüllerden oluşur. Eğer nesne yüklemelenmek istenenden farklı bir şey tarafından içerliyorsa tümellik arz etmesi gerekli değildir. Her türün yüklemelenenleri birbirinden farklı olacaktır. Türe özgü yükleneler cinsin dışında kalacaktır. O halde içerilen bir şeyin yüklemeni tümel olarak seçmek gerekmez. Örneğin: Canlı bakımından insanın yüklemelenemez çünkü canlı insanla uyuşuyorsa, insanın yüklemlediklerinin hepsiyle uyuşması zorunludur.⁴²⁴

Tümel olumlu bir önerme oluşturabilmek için, varlığa yüklemelenenlere ve yüklemelenenlere yüklenmesi gerekenlere bakılır. Çünkü bunlar aynı ise her birinin varlıkta bulunması gerekir. Tikel olumlu bir önerme oluşturabilmek için, varlığa yüklemelenenlerin her birinin yüklemlediklerine veya varlığa her bir yüklemelenenin yüklemlediklerine bakmak gerekir. Bunların varlığın kiminde bulunması gerekir. Tümel olumsuz bir önerme oluşturabilmek için, öznenin yüklemelenenlerinde bulunması muhtemel olmayanlara yahut yüklemelenmesi muhtemel olmayanların yüklemlediklerine bakılmalıdır. Tikel olumsuz bir önerme oluşturabilmek için, öznenin yüklemlediklerinin yüklemelenmediklerine veya yüklemelenmediklerinin yüklemlediklerine bakmak gerekir.⁴²⁵

Kıyas oluşturulurken ilk olarak iki öncülü almak gerekir, aldığımız öncülleri terimlerine ayırmalı, öncüllerden her ikisinde de söyleneni orta terim olarak kabul etmeliyiz. Orta terimin bulunması zorunludur. Bundan sonra öncüllerimizin şekillere oturup oturmadığına bakmalıyız. Şekillere oturmayan, kıyas gibi görünen, ancak zorunlu sonuçlar veren ifadeler kıyas değildirler. Yani, her zorunlu sonuç elde edilen ifadeler kıyas olmaz, ancak her kıyas zorunlu olarak sonuç vermelidir.⁴²⁶ Örneğin: İnsan varlığı canlının varlığını, canlının varlığı da cevherin varlığını zorunlu kılsın.

---

⁴²³ Aristoteles, *Analytica Priora*,43b1-10

⁴²⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,43b14-37

⁴²⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,43b38-44a10

⁴²⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,47a31-40

Bu durumda, insanın varlığı cevherin varlığını zorunlu kılsa da, bu bir çıkarım değildir.⁴²⁷

Her problem her şekilde sonuçlanmaz. Bu sebeple öncelikle elde edilmek istenen sonuca göre, öncüllere bakılarak hangi şeklin kullanılması gerektiğine karar verilir.⁴²⁸ Kıyas oluşturulurken eldeki öncüllere ve elde edilmek istenen çıkarıma bakarak, özellikle orta terimin yeriyle kıyasın şeklini belirleyeceğiz.⁴²⁹ Orta terim uçlara yükleniyor ve yükleniliyorsa veya başkası bundan ayrılıyorsa ilk şekil oluşur. Orta terim hem yükleniyor hem başkasından ayrılıyorsa ikinci şekil oluşur. Uçlar orta terime yükleniliyorsa veya biri yüklenip öteki ayrılıyorsa üçüncü şekil oluşur.⁴³⁰

Terimlerin yerlerinin benzerliği bizi kıyas yapmakta meydana gelebilecek yanlışlıklara da götürebilir. Mesela, A, B ye, B de C ye ilişkin olursa, bir kıyas olduğu zannedilebilir. Bu durumda ne zorunlu bir sonuç ortaya çıkar ne de kıyas oluşur. Aristoteles, burada klasik mantıkta dördüncü şekil olarak isimlendirilen şekilden bahsetmektedir.⁴³¹ Buna rağmen, D.W. Ross gibi bazı yorumcular Aristoteles'in dördüncü şekilde oluşabilecek formların farkında olduğunu üstü kapalı olarak bunu belirttiğini ifade eder.⁴³² Hemen hemen bütün mantık ve mantık tarihi kitaplarında Galenian şekli olarak anılan dördüncü şeklin kâşifinin Romada yaşamış fizikçi Galen (M.S. 2.y.y.) olduğu kabul edilir.⁴³³ Galen'in günümüze ulaşmış eserlerinde ve dönemin yorumcularının eserlerinde böyle bir şekle ve bu şeklin Galen tarafından açıklandığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Ueberweg, Heinrich Scholz, Jan Lukasiewicz v.d. gibi bazı yorumcular ise Galen'in dördüncü şekille hiçbir bağının olamayabileceğini söylerler⁴³⁴. Maximilian Wallies tarafından 1899 yılında Ammonius fragmanlarında Galen'in dördüncü şeklinden bahsedilmekte olduğunu ancak bu şeklin zincirleme kıyaslarda meydana gelen bir şekil olarak bahsedildiğini

---

⁴²⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,47a25-30

⁴²⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,50a8-10

⁴²⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,47b12-14

⁴³⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 47b1-5

⁴³¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,47b18-20 ; Ural Ş., *a.g.e.*, s.82.

⁴³² Ross, D.W., *a.g.e.*, sf.53; Bkz. Aristoteles, *Analytica Priora*, 29a19-26 ve 53a3-12

⁴³³ Reid T.,*Analysis of Aristotle logic with Remarks*, s.57

⁴³⁴ Bkz. Ueberweg, *System Der Logik* , s.341; Scholz, H., *Geschichte der Logik*, s.36; Lukasiewicz, J., *a.g.e.*, s.39

görmekteyiz. Yani basit kıyaslardaki dördüncü şekilden bahsedilmemektedir. Lukasiwicz bu şeklin Galen tarafından değil de tahmini olarak M.S. 6.y.y. dan sonra isimsiz birisi tarafından keşfedilmiş olabileceğini söyler.⁴³⁵

Kıyaslar oluşturulurken, öncüllerin belirlenmesinde sıklıkla yanlışlıklar yapılır. Karşıtların aynı özneye yüklenmesi muhtemel olmasına rağmen, karşıtların birbirlerine yüklenmesi muhtemel değildir.⁴³⁶

Kıyaslar oluşturulurken, terimleri aynı adla belirtmemelidir.⁴³⁷ Mesela: A ‘iki dik açı’, B ‘üçgen’, C ‘ikizkenar üçgen’ olsun. A, B sayesinde C de bulunacaktır. A ile B nin orta terimi bulunmaz, bu sebeple de bu ifade bir kıyas oluşturmaz.⁴³⁸

Önermeler oluşturulurken, özne ve yüklem kategorilere göre aldığı anlamlarına dikkat edilir. Çünkü özne yahut yüklem farklı bağlamlarla farklı anlamlara gelebilir. Örneğin “haz iyidir” ile “haz belirli bir iyidir” farklı önermelerdedir. Eğer, “belirli bir iyidir” sonuçlu çıkarım elde edilmek isteniyorsa, öncüller “belirli bir iyidir” olarak öne sürülmelidir, “iyidir” olarak öne sürülmez.⁴³⁹ Kıyas bir tariften elde edilmek isteniyorsa, tarifin tamamı değil, elde edilmek istenen terimler kullanılır. Bu terimlerden çıkarılmak istenen sonuca göre öncüller oluşturulur. Terim kalabalığı elde edilmek istenen sonuçlardan farklı çıkarımlara varmamızı sağlar.⁴⁴⁰

2.3.2. ÇEVİRİMLİ (CIRCULAR) İSPATLAMA

Birinci şekilde tümel olumlu sonuçlu önermeyi ele alırsak Barbara formunda elde edilen tümel olumlu önerme ispatlanmıştır. Burada birinci öncülü ispatlamak istersek sonuç alınır ve ikinci öncül çevrilerek birinci şekilde yine Barbara formunda ispatlanabilir. İkinci öncülü ispatlamak istersek sonuç alınır ve birinci öncül çevrilirse birinci şekilden ispatlanabilir.⁴⁴¹

⁴³⁵ Lukasiwicz J., **a.g.e.**, s.38-42

⁴³⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,48a20-22

⁴³⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**, 48a29

⁴³⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,48a 33-36

⁴³⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,49b10-12

⁴⁴⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,50a10-15

⁴⁴¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,57b20-32

Terimleri çevrilemeyen kıyaslarda, kıyas ispatlanmamış öncüllerden oluşur. Orta terimin üçüncüde, birinci terimin orta terimde bulunduğu durumlar ispatlanamaz. Terimleri çevrilebilen kıyaslarda ise öncüller ispatlanabilir.⁴⁴²

Tümel olumlu ve tümel olumsuz öncüller alınarak tümel olumsuz sonucun ispatlandığı Celarent formunda, birinci öncül ispatlanmak istenirse, sonuç ele alınır ve ikinci öncül çevrilerek birinci şekilde yine Celarent formundan ispatlanabilir. İkinci öncül ispatlanmak istenirse sonuç ve birinci öncül alınarak, birinci öncül ilk terimin bulunmadığının hepsinde, orta terim ise bulunacak şekilde çevrilirse Barbara formunda ispatlanabilir.⁴⁴³

Tikel sonuçlu kıyaslarda ise tümel öncüller tümel olanlarla ispatlanabileceğinden dolayı ispatlanamazlar. Buna rağmen tikel öncüller ispatlanabilir. Kıyas olumlu sonuçlu olarak ele alınırsa Darii formunda ikinci öncül ispatlanabilir. Bunun için birinci öncül çevrilir ve sonuçla birlikte birinci şekil oluşturulursa tikel olumlu olan ikinci öncül yine Darii formundan ispatlanabilir.⁴⁴⁴

Kıyas olumsuz sonuçlu olarak ele alınırsa Ferio formunda ikinci öncül ispatlanabilir. Bunun için birinci öncül ele alınır ve çevrilir, sonuç ise ilk terimin bulunmadığının bazısında son terim bulunacak şekilde alınırsa Ferison formunda ikinci öncül ispatlanmış olur.⁴⁴⁵

İkinci şekilde olumlu öncüller bu yöntemle ispatlanamazlar, ancak olumsuz öncüller ispatlanabilir. Çünkü ikinci şekilde olumlu bir sonuç elde edilen kıyas bulunmaz. Öncüller olumlu olmalı ki olumlu sonuç bulunan bir kıyas elde edilsin. Şu halde olumlu öncülün ispatlaması yapılamaz. Tümel olumsuz sonuçlu Camestres formu için birinci öncül çevrilir, sonuçta ikinci şekilde ikinci öncülün ispatı da yapılabilir.⁴⁴⁶

Benzer şekilde tümel olumsuz sonuçlu Cesare formu ele alınırsa birinci öncül, ikinci öncül çevrilir ve sonuçla birlikte birinci şekilde ispatlanabilir.⁴⁴⁷

---

⁴⁴² Aristoteles, *Analytica Priora*,57b35-58a20

⁴⁴³ Aristoteles, *Analytica Priora*,58a21-35

⁴⁴⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,58a36-58b5

⁴⁴⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,58a5-10

⁴⁴⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,58b11-20

⁴⁴⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,58b21-25

Tikel sonuçlu kıyaslarda ise tümel öncül daha önceden belirtildiği gibi ispatlanamaz. Çünkü tümel sonuç için tümel öncüllerin alınması gerekli idi. Fakat tikel sonuçlu kıyaslarda sonuç öncüle alındığında tümel bir çıkarımda bulunulması muhtemel olmayacaktır. Bununla birlikte tikel öncül ise ancak tümel öncül olanı olumlu olduğunda ispatlanabilir. Baroco formunda birinci öncül çevrilir, sonuçla beraber ele alınırsa ikinci şekilde ikinci öncül ispatlanabilir.⁴⁴⁸ Bu yöntemle tikel sonuçlu tümel öncülü olumsuz olan çıkarımlarda ise ispatlama yapılamaz.⁴⁴⁹

Üçüncü şekilde her iki öncülde tümel olarak ele alınırsa bu yöntemle ispatlama yapılamaz⁴⁵⁰, çünkü üçüncü şekilde iki öncülde tümel olarak ele alındığında tikel sonuçlar verir. Tikel sonucu öncül olarak ele aldığımızda tümel bir sonuç elde edemeyeceğimizden her iki öncülde tümel olduğundan bu öncüller ispatlanamaz. Tümel olumsuz alınan öncüllerle meydana gelen kıyaslarda da bu yöntemle bu şekilde ispatlama yapılamaz.⁴⁵¹

Birinci öncül tümel olumlu ve ikinci öncül tikel olumlu olarak ele alındığında üçüncü şekilde Datisi formundan birinci öncül ve sonuç çevrilerek üçüncü şekilde kıyas oluşturulursa yine Datisi formunda ikinci öncül ispatlanır.⁴⁵²

Benzer şekilde, Disamis formu kullanılarak yine ikinci öncül çevrilir ve sonuç ele alınırsa, yine Disamis formunda birinci öncül ispatlanır.⁴⁵³

Tikel olumlu ve tümel olumlu alınarak alınacak öncüllerden üçüncü şekilde Bocardo formunda sonuç ve ikinci öncül çevrilerek ele alınırsa birinci öncül yine Bocardo formundan ispatlanabilir.⁴⁵⁴

Şu halde, bu yöntemle birinci şekilde; sonuç olumlu ise ispatlama birinci şekilden, sonuç olumsuz ise ispatlama üçüncü şekilden yapılır. İkinci şekilde; sonuç

---

⁴⁴⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,58b30-35

⁴⁴⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**,58b35-38

⁴⁵⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,58b40

⁴⁵¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,59a30

⁴⁵² Aristoteles, **Analytica Priora**,59a5-15

⁴⁵³ Aristoteles, **Analytica Priora**,59a16-20

⁴⁵⁴ Aristoteles, **Analytica Priora**,59a26-29

tümel ise ispatlama ikinci ve birinci formdan, sonuç tikel ise ikinci ve üçüncü formdan yapılır. Üçüncü şekilde; ispatlama sadece yine üçüncü şekilde yapılır.⁴⁵⁵

2. 3. 3. KARŞILIKLI (RECIPROCAL) İSPATLAMA

Karşılıklı ispatlama sonucun değiştirilerek ilk terimin orta terimde veya orta terimin sonuncu terimde bulunmadığı çıkarımını veren kıyasın elde edilmesidir. Sonucun çelişğine veya karşıtına çevrilerek, öncüllerden birini olduğu gibi bırakarak yapılan kıyasta diğer öncül çürütülmüş olacaktır.⁴⁵⁶

Birinci şekilde iki öncül tümel olumlu Barbara formunu ele alırsak. Sonuç karşıtına çevrilirse ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Camestres formuna indirgenmiş olunur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç karşıtına çevrilir ve ikinci öncül ele alınırsa üçüncü şekilde Felapton formuna indirgenmiş olunur ki, burada da birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁵⁷

Birinci öncül tümel olumsuz ve ikinci öncül tümel olumlu olarak, Celarent formu alınsın. Sonuç karşıtına çevrilirse ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Cesare formu bulunur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç karşıtına çevrilir ve ikinci öncül ele alınırsa üçüncü şekilde Darapti formu bulunur ki, burada da birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁵⁸

Yukarıdaki tümel sonuçlu kıyas formlarında dönüştürme yapılırken sonuç karşıtına değil de çelişğine çevrilseydi yine bu yöntemle çürütme yapılabilirdi. Tekrar Barbara formunu ele alırsak, sonuç çelişğine çevrilir ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Baroco bulunur ki, burada da birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁵⁹

Celarent formunu tekrar ele alırsak, sonuç çelişğine çevrilir ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Festino formu bulunur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur.

---

⁴⁵⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,59a31-40

⁴⁵⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,56b1-3

⁴⁵⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,59b11-15

⁴⁵⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,59b20-25

⁴⁵⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,59b25-29

Eğer sonuç çelişğine çevrilmiş ve ikinci öncül alınmış olsaydı üçüncü şekilde Disamis formu bulunur ki, burada da birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶⁰

Tikel sonuçlu kıyaslarda ise sonuç çelişğine çevrildiğinde öncüllerin ikisi de çürütülebilir. Ancak sonuç karışına çevrilirse çürütme gerçekleştirilemez.⁴⁶¹

Tümel olumlu ve tikel olumlu öncüllerden oluşan Darii formunu alalım. Sonuç çelişğine çevrilir ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Camestres formu bulunur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilden Ferison formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶²

Tümel olumsuz ve tikel olumlu öncüller birinci şekilde ki Ferio formunu ele alırsak, sonuç çelişğine çevrilir ve birinci öncül ele alınırsa ikinci şekilde Cesare formu bulunur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilde Datisi formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶³

İkinci şekilde birinci öncül sadece çelişği ile çürütülür. Çünkü bu durumda üçüncü şekil oluşur ve bu şekilde tümel sonuçlu bir kıyas çıkarılamaz.⁴⁶⁴

Tümel olumlu ve tümel olumsuz öncüllerden oluşan ikinci şekilde ki Camestres formundaki kıyası alırsak, sonuç karışına çevrilir, birinci öncül alınırsa birinci şekilde Barbara formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilde, Felapton formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶⁵

Tümel olumsuz ve tümel olumlu öncüllerden oluşan ikinci şekildeki Cesare formundaki kıyası alırsak, sonuç karışına çevrilir, birinci öncül alınırsa birinci şekilde Celarent formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine

---

⁴⁶⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,59b30-35

⁴⁶¹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 59b40

⁴⁶² Aristoteles, *Analytica Priora*,60a1-5

⁴⁶³ Aristoteles, *Analytica Priora*,60a6-11

⁴⁶⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,60a15-18

⁴⁶⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,60a20-30

çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilde Datisi formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶⁶

Tikel sonuçlu kıyaslarda sonuç çelişğine çevrilmeli. Karşıtına çevrildiğinde öncüller çürütülemez.⁴⁶⁷

Tümel olumsuz ve tikel olumlu öncüllerden oluşan ikinci şekilde ki Festino formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa birinci şekilde Celarent formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilde Disamis formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶⁸

Tümel olumlu ve tikel olumsuz öncüllerden oluşan ikinci şekilde ki Baroco formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa birinci şekilde Barbara formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa üçüncü şekilde Bocardo formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁶⁹

Üçüncü şekilde öncülleri çürütmek için sonuç çelişğine çevrilmelidir.⁴⁷⁰

Tümel olumlu ve tümel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekildeki Darapti formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Cesare formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Celarent formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷¹

Tümel olumlu ve tümel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekildeki Felapton formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Cesare formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Barbara formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷²

---

⁴⁶⁶ Aristoteles, **Analytica Priora**,60a30-32

⁴⁶⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,60a33

⁴⁶⁸ Aristoteles, **Analytica Priora**,60a34-60b2

⁴⁶⁹ Aristoteles bu formun ispatını eserlerinde vermemiştir.

⁴⁷⁰ Aristoteles, **Analytica Priora**,60b5

⁴⁷¹ Aristoteles, **Analytica Priora**,60b9-15

⁴⁷² Aristoteles, **Analytica Priora**,60b16-20

Tümel olumlu ve tikel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekilde bulunan Datisi formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Cesare formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Ferio formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷³

Tikel olumlu ve tümel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekildeki Disamis formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Festino formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Celarent formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷⁴

Tümel olumsuz ve tikel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekildeki Ferison formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Camestres formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Darii formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷⁵

Tikel olumsuz ve tümel olumlu öncüllerden oluşan üçüncü şekilde ki Bocardo formundaki kıyası alırsak, sonuç çelişğine çevrilir, birinci öncül alınırsa ikinci şekilde Baroco formu olur ki, ikinci öncül çürütülmüş olur. Eğer, sonuç çelişğine çevrilir ve ikinci öncül alınırsa birinci şekilde Barbara formu bulunur ki, birinci öncül çürütülmüş olur.⁴⁷⁶

Şu halde, bu yöntemle birinci şekildeki kıyaslarda ikinci öncül ikinci şekilde, birinci öncül üçüncü şekilde çürütülür. İkinci şekildeki kıyaslarda ikinci öncül birinci şekilde, birinci öncül üçüncü şekilde çürütülür. Üçüncü şekildeki kıyaslarda ise ikinci öncül ikinci şekilde, birinci öncül birinci şekilde çürütülür.⁴⁷⁷

---

⁴⁷³ Aristoteles, **Analytica Priora**,60b21-25

⁴⁷⁴ Aristoteles bu formun ispatını eserlerinde vermemiştir.

⁴⁷⁵ Aristoteles, **Analytica Priora**,60b30-35

⁴⁷⁶ Aristoteles bu formun ispatını eserlerinde vermemiştir.

⁴⁷⁷ Aristoteles, **Analytica Priora**,61a5-15

2.3.4. ABESE İRCA YÖNTEMİYLE İSPATLAMA

Abese irca (İ.proof by contradiction) yöntemi sonucun çelişğine dönüştürülmüş halinin öncül olarak alınıp, bununla birlikte başka bir öncülle oluşturulan kıyastan elde edilen çıkarımın yanlış olması neticesinde, ele aldığımız sonucun doğruluğunun gösterilmesidir.⁴⁷⁸

Karşılıklı ispatlama yöntemiyle abese irca yöntemi birbirlerine çok benzerlik gösterirler. İki yöntemde de terimler benzer bağlanırlar ve öncüller aynı tarzda ele alınırlar. Ancak karşılıklı ispatlama yönteminde kıyas oluştuktan ve öncüller kabul edildikten sonra çevirme yapılır. Abese irca yönteminde yöntemin de ise ispatlanacak öncülün çelişği kabul edilerek kıyas yapılır.⁴⁷⁹

Abese irca yönteminde çevrilme çelişğine yapılmalıdır. Karşıtına yapılırsa herhangi bir sonuç elde edilemeyecektir.⁴⁸⁰

Birinci şekilde tümel olumlu bir önerme abese irca yöntemiyle ispatlanamaz. Diğer önermeler ise birinci şekilde ispatlanabilir. Önce, tikel olumlu bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu veya tikel olumlu bir öncülü almalıyız. Birinci şekilde oluşturulacak kıyas Celarent veya Ferio formlarından elde edilen çıkarımların yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸¹

Tümel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu veya tümel olumsuz bir öncülü almalıyız. Birinci şekilde oluşturulacak kıyas Darii veya Ferio formlarından elde edilen çıkarımların yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu veya tikel olumsuz

---

⁴⁷⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,61a20-22

⁴⁷⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,61a22-25

⁴⁸⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*,62a10-11

⁴⁸¹ Aristoteles, *Analytica Priora*,61b10-15

olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸²

Tikel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. Birinci şekilde oluşturulacak kıyas Barbara formundan elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonucun aslında tikel olumsuz olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸³

İkinci şekilde, tümel olumlu bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tikel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. İkinci şekilde oluşturulacak kıyas Baroco formundan elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tümel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁴

Tümel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. İkinci şekilde oluşturulacak kıyas Festino formundan elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁵

Tikel olumlu bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. İkinci şekilde oluşturulacak kıyas Camestres formundan elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tikel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki

---

⁴⁸² Aristoteles, *Analytica Priora*,61b20-25

⁴⁸³ Aristoteles, *Analytica Priora*,61b32-35

⁴⁸⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*,62a22-25

⁴⁸⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,62a37-40

varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁶

Tikel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumlu önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. İkinci şekilde oluşturulacak kıyas Cesare formundan elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tikel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumsuz önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁷

Üçüncü şekilde, tümel olumlu bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tikel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. Üçüncü şekilde oluşturulacak kıyas Bocardo formunda elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tümel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁸

Tümel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. Üçüncü şekilde oluşturulacak kıyas Disamis formunda elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumsuz olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁸⁹

Tikel olumlu bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumsuz önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu veya tikel olumlu bir öncülü almalıyız. Üçüncü şekilde oluşturulacak kıyas Ferison veya Felapton formlarında elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tümel olumlu olması

---

⁴⁸⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*,62a32-35

⁴⁸⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*,62b1-3

⁴⁸⁸ Aristoteles, *Analytica Priora*,62b5-8

⁴⁸⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*,62b13-15

gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumlu önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁹⁰

Tikel olumsuz bir önermeyi ispatlamak istersek, bunun çelişği olan tümel olumlu önermesinin doğru olduğunu varsaymamız gerekir. Bundan başka doğruluğu bilinen tümel olumlu bir öncülü almalıyız. Üçüncü şekilde oluşturulacak kıyas Felapton formunda elde edilen çıkarımın yanlış olduğu söylenirse ki mesela bu sonuçların aslında tikel olumlu olması gerektiği söylenirse, en baştaki varsayımımız yanlış olacaktır. Bunun çelişği olan tikel olumsuz önermesinin doğru olması zorunlu olur.⁴⁹¹

2.3.6. TÜMEVARIŞ

Aristoteles, *tümevarışı* (İ.indiction); tikelden tümele geçiş⁴⁹² ve bölümlenmişten, tümel olana veya bilinenden bilinmeyene geçiş olarak⁴⁹³ tarif eder. Yapısını ise, tümevarış bir ucun orta terimde olduğunu, öteki uç ile açıklamaktır⁴⁹⁴ şeklinde ifade eder. Yani; M, P ve S arasında orta terim olarak alınsın. S vasıtasıyla P'nin M'ye ait olduğu ispatlanacaktır. Örneğin;

P: “uzun yaşamak”

M: “safrasız olmak”

S: “uzun yaşayan fertler” = “insan, at ve katır”

P, S de olacak ve M de S de olacaktır. M'nin S de olmasını çevirerek, tümevarışlık kıyas;

İnsan, at ve katır uzun zaman yaşarlar

Safrasız hayvanlar insan, at ve katırdır

O halde, safrasız hayvanlar uzun zaman yaşarlar

⁴⁹⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 62b10-12

⁴⁹¹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 62b18-20

⁴⁹² Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*, 1139b26; *Topica*, 105a

⁴⁹³ Aristoteles, *Topica*, 156a

⁴⁹⁴ Aristoteles, *Analytica Priora*, 68b15

Barbara formunda tümel olumlu sonucun olduğunun S aracılığıyla ispatlanması tümevarıdır. Burada S, M ile çevrilip orta terim genişlemeze tümel olumlu sonuç zorunlu olarak var olur.⁴⁹⁵

İki yüklem bir konuya ait olursa ve terimlerden biri öbürüyle çevrilirse, öbür yüklemde çevrilen yüklem ait olacaktır. Burada C nin genel varlıklardan oluştuğunu kabul etmek gereklidir. Çünkü tümevarı var olanların hepsinin sayımıyla başlar. C tek tek öznelerden oluşur ve tümevarıda bütün tek tek öznelerden teşekkül eder.⁴⁹⁶

Bu şekildeki kıyas ilk ve vasıtasız öncülleri sağlar. Bunun nedeni orta terimin mevcut bulunduğu hallerde tümdengelişle (kıyas) ispatlamaya gidilir, Orta terim yoksa tümevarıyla ispatlamaya gidilir.⁴⁹⁷ Bu durum bize tümevarının, tümdengelişin zıttı olduğunu gösterir. Bilimsel bir araştırma tecrübelerden yola çıkarak ilkelere ve nedenlere giderek ve ilkelerden tecrübelerle dönülen bir çember şeklindedir. Bu dönüşte tecrübelerden ilkelere giden yolu tümevarıyla, ilkelerden tecrübeye dönüşü tümdengeliş yöntemiyle metotlaştırır.⁴⁹⁸

Kıyas; büyük terimin küçük terimde bulunduğunu orta terim aracılığıyla ispatlar. Tümevarı; büyük terimin orta terimde bulunduğunu küçük terim aracılığıyla ispatlar. Bu sebeple Tümdengelişle bilinen bilgi daha bilinir olacaktır. Tümevarıyla bilinen bilgi ise daha açıktır.⁴⁹⁹ Tümevarı, tümdengeliş için gerekli öncülleri teşkil eden ilkeleri sağlar.⁵⁰⁰

Şu halde, tümevarı yöntemi, tümdengeliş yönteminin yolunu takip eden tabiat düzeninin tersine yapılmış bir kıyası meydana getirir. Burada, büyük terim küçük terim, küçük terim orta terim, orta terimde küçük terim olmuştur. Orta terimin küçük terimle karşılanabilir olması, kaplamalarının aynı olmasını gerektirir.⁵⁰¹

Aristoteles'in yukarıda verdiği örnekte kıyasın büyük öncülünü teşkil eden önerme, "safrsız hayvanlar uzun yaşar" bir kanundur.⁵⁰² Burada sayılan hayvanlarda

---

⁴⁹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*, 68b16-25

⁴⁹⁶ Aristoteles, *Analytica Priora*, 68b29

⁴⁹⁷ Aristoteles, *Analytica Priora*, 69b30-32

⁴⁹⁸ Loose J., *A Historical Introduction to The Philosophy of Science*, s.5

⁴⁹⁹ Aristoteles, *Analytica Priora*, 68b35-36

⁵⁰⁰ Aristoteles, *Metaphysic*, 993a

⁵⁰¹ Atademir, H.R., *a.g.e.*, s.139

⁵⁰² Aristoteles, *De Partibus Animalium*, IV, 2077a

yegâne safrasız hayvanlardan ibaret değildir.⁵⁰³ Şu halde Aristoteles sayımın eşit olmasını değil, şekil bakımından eş olmasını amaçlamaktadır. Çünkü Aristoteles'e göre tümevarış duyuya daha yakın bir yöntem⁵⁰⁴ olduğunu hatta duyum olmadan tümevarışın imkânsız olduğunu⁵⁰⁵ belirtir. Bununla birlikte duyumun tümeli bildirmediğini⁵⁰⁶ söyleyen Aristoteles, tümel olana erişmek için cinslerin tek tek ele alınıp sayılamayacağını⁵⁰⁷ da söyler. O halde duyuya dayanan tümevarış zorunlu bilimin aleti olamaz, yani her bilginin dayanması gereken ilk ve vasıtasız ilkelerin koşulunu sağlamaz.

Ayrıca, ilkelerin bilgisi sonuçların bilgisinden daha önce gelmesi gerekliliğiyle ilgili bir takım sorunlar çıkar. Çünkü tümevarışta sonuç olarak ilkelerin bilgisi elde edilmek istenmektedir. Bu ise tümevarışın kapsamını oldukça daraltır.

Açıkça elde edilir ki, tümevarış bir şeyin nedenini ve ne olduğunu değil, o şeyin yüklemi olup olmadığını gösterir. Çünkü bir şeyin özü duyumla yahut sayılarak tasdik olunamaz.⁵⁰⁸

Tümevarışdaki bu eksikliklere rağmen Aristoteles, tümevarışla bilmenin zorunlu olduğunu ve duyumun işte bu şekilde bilgiye kaynak olacağını ifade eder.⁵⁰⁹ Şayet duyum yok ise buna karşılık gelen bilimde zorunlu olarak yok olacaktır.⁵¹⁰

Aristoteles'e göre tümel bilgiye ulaşmanın tek yolu tümevarışdır.⁵¹¹ Ayrıca, tekilin bilinebilmesi için tümelin bilinmesi gereklidir⁵¹² diyen Aristoteles, tümevarışı bilgi anlayışının merkezine oturtmaktadır.

---

⁵⁰³ Aristoteles, **Historia Animalium**, II, 15, 506a

⁵⁰⁴ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 78a

⁵⁰⁵ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 81b5

⁵⁰⁶ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 82b28

⁵⁰⁷ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 80a5

⁵⁰⁸ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 97b

⁵⁰⁹ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 100b10

⁵¹⁰ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 81a38

⁵¹¹ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 81a40

⁵¹² Aristoteles, **Metaphysica**, 1003a10-15

2.3.7. ÖRNEKLEME

Aristoteles, büyük terimin orta terimde bulunduğunu ispatlamak için, üçüncü terime benzer bir dördüncü terim almaya *örnekleme* (İ.example), bu alınan benzer terime de örnek ismini verir.⁵¹³ Parçadan bütüne, özelden genele gitmeyi yahut genelden özele gitmeyi amaçlayan bir kıyas değildir. Aynı cinsten birleşen iki özel kıyas hakkında çıkarımda bulunmaktır.⁵¹⁴

A ‘kötü’, B ‘sınır komşularına karşı savaşmak’ C ‘Thebaililere karşı Atinalılar’, D ‘Phokionlulara karşı Thebaililer’ şeklindeki öncülleri alalım. Atinalılar olarak Thebaililere karşı savaşmanın kötü olduğunu ispatlamak için sınır komşularına karşı savaşmanın kötü olduğunu kabul etmeliyiz. Bu kabulü gerçekleştirmek için, Phaikionlulara karşı Thebaililer savaşmış ve kötü olmuştur, buradan da sınır komşularıyla savaşmanın kötü olduğunu söyleriz. Mademki, Thebaililerle savaşmak sınır komşularıyla savaşmak olduğundan Atinalıların sınır komşusu olan Thebaililerle savaşması kötüdür. Burada Phaikionlulara karşı Thebaililerin verdiği savaşın kötü olması örnek olarak kullanılmıştır.⁵¹⁵ B, C ve D de bulunur. A da D de bulunur. O halde, A'nın C de bulunduğu D aracılığıyla ispatlanır.

Tümevarış ile örnekleme yönteminin birbirinden farkı, tümevarış bütün tek özelliklerden hareket ederek büyük terimin orta terim de olduğunu ispatlar, kıyas'ı da küçük terime tatbik etmediği halde bunu örneğe tatbik eder. O, bütün özelliklerden hareketle ispatlama yapmış olmaz. Kısaca, tümevarış, bütüncülü bölümcülerden çıkarır; ispatlamanın dayanakları olan ilk ve vasitasız prensipleri bulur, sağlar. Aslında, özel olanın ilmi yoktur. Fakat ruh, bir ilk idrak işiyle, bir zihni sezgi işiyle özel olandan bütüncül'e, ilk bütüncül kavramı elde ederek, ardınca hakiki bütüncül'e yükselir. O halde tümevarış, bir daha belirtmek gerekir ki, duyumdan başlamaktadır, konusu da reel varlıktır, yani özel olandır. Bu sebeple, duyumda toplanmış olduğundan, tümevarış, ispatlamalarda öncülleri sağlaması bakımından ilmin verimli kaynaklarından biri, onun başlıca aleti olmaktadır. Hatta bir duyunun ve bir duyumun yokluğunun, onlara karşılık olan tümevarışların ve bir ilmin de yokluğunu

⁵¹³ Aristoteles, *Analytica Priora*,69b39-40

⁵¹⁴ Aristoteles, *Rhetoric*, 1357b27

⁵¹⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*,69b2-14

gerektireceğinden⁵¹⁶, Aristoteles'e göre, tümevarış ispatın son kaynağını teşkil etmektedir.⁵¹⁷

---

⁵¹⁶Aristoteles, **Analytica Posteriora**, I. 18, 81a

⁵¹⁷Atademir, H.R., a.g.e., s.146 ; Aristoteles, **Analytica Posteriora**, I, 18, 81b ; **Analytica Priora**, II, 23, 68b

3. ARİSTOTELES'İN BİLGİ ANLAYIŞI

Aristoteles'e göre insan yapısı gereği bilmek ister, bunun ispatı olarak ta duyularımızdan aldığımız hazzı verir, duyular başlı başına haz kaynağıdır.⁵¹⁸

Aristoteles öğrenim ve öğretimin hâlihazırda bulunan bilgilerden elde edileceğini söyler.⁵¹⁹ Bilgi edinme işine başlamadan önce birtakım temel bilgilere ihtiyaç duyulduğunu, yani temel bir eğitim alınması gerekliliğini belirtir.⁵²⁰ Bilgiler birbirlerine eklenerek yeni bilgiler elde edilebilir. Fakat elde edilen bilgiler daha önceki bilgilerin bilindiği anlamda olmaz, bilgiler birbirlerini geliştirerek ilerleyecektir.⁵²¹ Aristoteles bu bilgi edinme işlemini düzene bağlayarak, bu işlemi bilgi veren bir kıyas süreci olarak tarif eder.⁵²² O halde bilgi veren bu kıyas öncüllerden oluşacaktır, buna bağlı olarak kıyasın oluşma şekli için öncül,

1. Doğru olmalı
2. Sonuçtan daha iyi bilinmeli
3. İlk ve ispatlanamaz olmalı (yoksa, ilk ilkeler olamazlar)
4. Sonuçtan önce gelmeli
5. Sonuç önermesinin nedeni olması gereklidir.⁵²³

Sonuç ve öncül arasındaki bağ ispatlamada ilk ilkedir.

Şu halde öncüllerle yapılan ispatlamayla bilgi elde ettiğimize ve öncülleri ispatlayamadığımızı göre, öncüller hakkında bilinenlerden başka bir şeyi daha iyi bilmemesi, öncüllerin en iyi bilinen olması ve bu bilme eyleminde öncüller hakkında sahip olunan bu bilginin sarsılmaz düzeyde, tam bir inançla bilinmesi zorunludur.⁵²⁴ Bilgiyi ilk öncüllerden elde ettiğimize göre bu ilk öncüllere ulaşma süreci ortaya çıkacaktır. Bu ilk bilgiye ulaşma süreci sonsuza kadar gitmez. Gitseydi ilk öncüle ulaşamayacaktı fakat muhakkak bir ilk öncül var olacaktır. Bu düşünce

⁵¹⁸ Aristoteles, *Metaphysica*,980a1-5

⁵¹⁹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,71a1-35

⁵²⁰ Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*,1189b18-36

⁵²¹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,71b20-22

⁵²² Aristoteles, *Analytica Posteriora*,71b25-30

⁵²³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,71b30-72a10

⁵²⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,72b

ispatlamanın bilinmemesinden kaynaklanır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bütün bilgilerin ispatlanabilir olduğunu öne sürmüyor, ilk öncüllerin ispatlanamaz olduğunu söylüyor.⁵²⁵

İspatlama sürecine girmeden ele alınanları, alan kişiye göre, *varsayım* (İ.assumption), bu konuda hiçbir kanısı yoksa veya karşı kanı taşıyorsa *koyut* (İ.postulate) olarak tarif eder. Şu halde koyut ispatlanabilir, fakat varsayım ispatlanmadan kullanılacaktır. Bir şeyin var olup olmadığını dile getirmeleri bakımından tanım ile varsayım ayrılmaktadır.⁵²⁶ Kendiliklerinden zorunlu olarak apaçık olan ve ispatlanamayan öncüllere *aksiyom* (İ.axiom) der. Bunlar oldukları gibi kabul olunur ve herhangi bir şeyin ne olduğunu, o şeyin mahiyetinin öğrenilmesinden önce bilindiğini yani bir nevi A priori hakikatler olduğunu belirtir. Bunlar aynı zamanda varlığı ihtiva eden önermeler olup diğerleri kıyasın vasıtasız ilkeleri olan *tez* (İ.thesis)'lerdir. Yani, bir şeyin manasını, ne olduğunu belirtilen ifadeler ise *tanım* (İ.definition)'lardır.⁵²⁷ Eğer varlıkla ilgili iseler *hipotez* (İ.hypothesis) adını alırlar.⁵²⁸ Aksiyom ve tezler daha geneldirler, tanı ve hipotez ise bilime özgüdürler ve diğerleriyle ortak yönleri yoktur.⁵²⁹ O halde bilimin üç nesnesi vardır;

1. Var olduğu kabul edilen cins
2. İspatın ön varsaydığı ortak aksiyomlar
3. Cinsin kendilerine sahip olduğunun aksiyomlar aracılığıyla ispatlandığı öznelilikler.⁵³⁰

Aristoteles öncüllerin yapısını tarif etme işine girişir. Öncüller birden fazla olmalıdır, şayet tek bir öncülden bir sonuç çıkmaz. İki öncülden bir sonuç çıkacaktır.⁵³¹ Öncüller tümel olmalıdır, yüklediklerinde hepsinde ve kendi başına bulunmalı, çelişkiler halinde olmamalı, mutlak anlamda bulunmalıdır. Öncüller ilk olmak zorundadır, o halde bilgi nesnesinde ayrımları çekip aldığımızda kalan nesne

---

⁵²⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 72b

⁵²⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76b30

⁵²⁷ Aristoteles, *Topica*, 101b; *Analytica Posteriora*, 72a

⁵²⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76b

⁵²⁹ Atademir H.R., *a.g.e.*, s.128

⁵³⁰ Ross W.D., *a.g.e.*, s.63 ; Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 72a, 76a, 76b

⁵³¹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 72b

ilktir. İspatlamalı bilgi bu zorunlu ilkelerden çıkacaktır. Zorunlu ilkelerden ispatlama yapılması zorunludur. Eğer sonuç önermelerimizin zorunlu olması gerekiyorsa, öncüllerimizde zorunlu olmalıdır.⁵³²

Aristoteles özne ve yüklem arasında asıl anlamında kurulan ilişkiyi dört şekilde oluşturmaktadır;

1. Terimin diğer terimin özünde içerilmesi
2. Terim diğer terimin öz niteliğindedir ve kendi tanımında içerir
3. Kendilerinden başka bir özneye yüklenemeyen şeylerin özünde var olması
4. Özneye yüklenmesiyle değil, ama bir şekilde sonucu ifade etmesiyle⁵³³

Aristoteles öncüllerin yapısını belirledikten sonra bu öncüllerin seçiminde zorunlu olduğu koşulları belirtir. Cinsler arasında ayırım olmasını belirterek, farklı bilim dalları için birbirleri yerine ispatlama yapılamayacağını, bir bilimin öncülleriyle başka bir bilimde ispatlama yapılamayacağını belirtir. Fakat ispatlama yapılırken ispatlamayı oluşturan aksiyomların farklı bilimlerde aynı olabileceğini belirtir. Yani bir bilim diğerinin kapsamında ise birinin öne sürümü diğer bilimle ispatlanabilir.⁵³⁴ Tüm bilimler ortak olanlar bakımından birbirleriyle ilişkilidir.⁵³⁵ İspatlamalarda üç öğeden bahseder;

1. İspatlanan.
2. İspatlamayı oluşturan aksiyomlar.
3. Etkilenimleri ve kendi başına nitelikleri ispatlamayla açık kılınan cins, ispatlama konusu.⁵³⁶

Öncüllerin seçiminde ele aldığı bir diğer hususta öncülün her zaman var olması gerekliliğidir. Eğer öncül her zaman var olmazsa, bundan ortaya çıkacak bilgi de bu öncül ortadan kalktığında yok olacaktır. Bu ise, bilginin kesin ve net olmasından bahseden Aristoteles için bu aykırı bir durumdur.⁵³⁷

---

⁵³² Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 73b-74b

⁵³³ Ross W.D., *a.g.e.*, s.63-64 ; Aristoteles, *Analytica Posteriora*, I. 3-4-5

⁵³⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 75b

⁵³⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 77a

⁵³⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 75b, 76b

⁵³⁷ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 75b

Aristoteles ilkeleri var olduğu ispatlanamayan her bir cins içindeki ögeler olarak tarif eder.⁵³⁸ Nihayet bir şeyin bilgisinin kendisinden başladığı şeye yani öncülleri ispatlamanın ilkesi olarak alır.⁵³⁹ O halde ilkeler varlığı kabul edilendir.⁵⁴⁰

Her bilimin kendisine özgü ilkeleri olduğu sonucuna varmaktadır. Bu ilkeler o halde ispatlanamaz ve her bilimin kendisine özgü olur. Eğer bu ilkeleri ispatlamaya kalkarsanız bunları ispatlayacağınız ilkelerin ilkeleri olacak ki, bu ilkelerin bilimi de her şeyin asıl bilimini verecektir.⁵⁴¹

Aristoteles her bilim dalının bilgilerini ayırır. Geometrinin sahip olduğu bilgiyle araştırmalarını gerçekleştirir, bu bilim dalının dışında bir bilgi eşleştiremez yahut bulunamaz. Bir geometriciye geometri dışında bir şey sorulmasını uygun görmez. Geometricinin vereceği cevap, bilimsel olmanın dışında olacaktır. Şu halde her bilim kendi bilgileri çerçevesinde tartışılmalıdır, dışına çıkarsanız tartışacağınız konular çürütülemez veya çürütülse bile arızî anlamda çürütülür.⁵⁴² Fakat Aristoteles bilginlerin bir bilim dalı içinde sıkışıp kalmamalarını da belirtiyor. Netice itibariyle cinsleri ortak olan bilimlerde aynı öncüllerle bilgilerin değerlendirilebileceği yahut konusu itibariyle alt konusu olan bilimlerde değerlendirmeye alınabileceğini belirtir. Örneğin geometri bilen bir tıpcının yuvarlak yaranın iyileşmesinin neden daha uzun süreceğini daha kolay kavraması muhtemeldir. Ayrıca konuları itibariyle optik ve müzik sırasıyla geometri ve matematiğin uygulanışından farklı değildir.⁵⁴³

Aristoteles “bilgi edinip edinmediğimizi bilmek zordur”⁵⁴⁴ der. Öncüller hakkında belirttiklerinden sonra gerçekten elde ettiğimiz bilgilerin hangi ilkelerden çıktığını anlamının zor olduğunu söyler. Eğer kıyasımız doğru ve ilk öncüllerden ise elde ettiğimiz bilginin doğru olduğunu düşünürüz. Hâlbuki öncüllerin şartlarından biri de, sonucun öncüllerle eş cinsten olması gerekliliğidir.⁵⁴⁵

---

⁵³⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76a30

⁵³⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1013a15

⁵⁴⁰ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76a35

⁵⁴¹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76a

⁵⁴² Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 77b5

⁵⁴³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 75b-76a, 77b ; Ross, W.D., a.g.e., s.65-66

⁵⁴⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76a30

⁵⁴⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 76a

İspatlama yapılabilmesi için kıyasın şartlarından dolayı bir orta terimin varlığı zorunlu olacaktır. En iyi ispatlama daha çok şey bildiren ispatlama olacaktır. Dolayısıyla tümellerden bahsetmemiz zorunlu olacaktır, aksi takdirde orta terimde olmayacaktır.⁵⁴⁶

Bilgi edinmenin iki şekli vardır;

1. Olanın bilgisini edinmek, kıyas doğrudan öncüllerle oluşmaz.
2. Nedenin bilgisini edinmek, kıyas doğrudan öncüllerden oluşuyor.⁵⁴⁷

Aristoteles'e göre bilmekte en önemli olan nedeni incelemektir. Dolayısıyla şekiller arasında ilk şekil en bilimsel olanıdır, bilimsellik de bu şekildedir. İkinci şekilde olumlu sonuçlu bir kıyas oluşmayacaktır, oluşsa da tümel olmayacaktır. Bu durum ise öncüllerde elde edilecek kıyas için neliğin bilgisine ulaşılır.⁵⁴⁸

Aristoteles'e göre eğer bilgimizi tümevarış ve kıyas yoluyla edinirsek, bir duyumun yitmesiyle elde edilmek istenen bilginin elde edilmesi imkânsızlaşır. Süreç, tekil olanlardan yola çıkarak tümevarış yöntemiyle tümelleri elde etmemiz, ardından bu tümellerle kıyas elde etmemiz şeklinde geliştiğine göre duyumlar başlangıçtaki süreci duraksatacaktır. Duyumlar tek olanlara özgü olduğundan, duyum olmadan tümevarmak imkânsız olacaktır.⁵⁴⁹

Felsefe, bilim ve sanatta önermelerin doğruluğunu ispatlamak için geçerli tek yol kıyastır.⁵⁵⁰ Her şeyi ispatlamak imkânsızdır. Çünkü bu durumda sonsuza gitmek gerekir ki bu da mümkün değildir.⁵⁵¹

Aristoteles özellikle çıkarımın üç terimle yapılacağını, her çıkarımda bir orta terimin mevcut bulunacağını belirtir. Eğer orta terim yoksa bu kıyas değil, ancak diyalektik bir çıkarım olacaktır. Bir terim diğerine yükleniyordur ve bu yüklem tümevarış şeklindeki yapının oluşmasını verir. Çıkarımlarda birbirine yüklenen bilgilerin eklenerek ilerleyeceğinden, tersine elde edilen bilgi elde edildiği orta terimlerle bağlı olduğu önceki bilgiye bağlanacağından, bu ileriye ve geriye olan

⁵⁴⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 77a5

⁵⁴⁷ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 78a20

⁵⁴⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 79a15-30

⁵⁴⁹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 81b

⁵⁵⁰ Aristoteles, *Analytica Priora*, 42a2

⁵⁵¹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1006a8

süreç sonsuza kadar gider mi? Yoksa bu imkânsız mı? Sorusunu yöneltir. Bu soruyla ispatlamanın sonsuza değin ilerleyip ilerlemediğinin, her şeyin ispatlanıp ispatlanmadığının veya terimlerin birbirini sınırlandırıp sınırlandırmadığının araştırılmasının aynı şey olduğunu belirtir. Ayrıca olumsuz öncüllerden oluşan kıyaslarda da durumun aynı olacağını söyler.⁵⁵²

Eğer yüklem bir ilk (kendisinin başkasında bulunmayan fakat kendisi başkasında bulunan varsa) ve son (kendisinin başkasında bulunduğu fakat kendisi başkasında bulunmayan varsa) bulunduruyorsa bu durumda arasındakilerin sonsuz olmayacağını açık olduğunu belirtir. Yine bu durumun olumsuz ispatlamalarda da geçerli olduğunu belirtiyor. İspatlama ilk şekilde, ikinci şekilde yahut üçüncü şekilde yapılsa dahi bir son bulunacaktır. O halde yollarda sınırlı olacaktır.⁵⁵³

Şu halde Aristoteles'in çözümlemesine göre nesne tanımlanabiliyorsa, ne olduğu bilinebiliyorsa ve sonsuza gitmek imkânsız ise yüklenenlerin sınırlı olması zorunlu olacaktır.⁵⁵⁴

Bir şey karşı bir şeye yükleniyorsa bunların karşılıklı yüklenmeleri imkânsız olacak, niteliğin niteliği olmayacak, buna bağlı olarak ta yüklenenleri sonsuz sayıda olan bir cevher tanımlanamazdır.⁵⁵⁵

Aristoteles zorunlu olarak

“bir ilk yüklenenin var olması ve yüklenenine bir başkasının yüklenmesi, bunun da sona ermesi ve daha önce gelen bir başka terime yüklenmeyip daha önce gelen bir başka teriminde kendisine yüklenmediği bir terim olması”

gerektiği sonucuna ulaşır.⁵⁵⁶

İspatlama ortaya bir terim koymakla yapılır, eğer sonsuza değin sürse iki terim arasında sonsuz orta terim olması gerekir. Yükleneler ise ilk ve sonda sınırlı

---

⁵⁵² Aristoteles, *Analytica Posteriora*,81b-82a

⁵⁵³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,82a-82b

⁵⁵⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,83a1

⁵⁵⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,82b30-83a10

⁵⁵⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*,83b25-30

olacaktır. İki terim arasındakiler hep sınırlı sayıdadır. İspatlama ilkelerinin var olması ve her şeyin ispatlanması zorunlu olarak var olacaktır ve ilkeler var ise her şey ispatlanamaz ve sonsuza gidilemez.⁵⁵⁷

İspatlama orta terimler, diğer terimlerle aynı cinsten ve bölünmez olmak zorundadır. İspatlama bir cinsten diğerine geçiş sağlanamaz.⁵⁵⁸

Aristoteles tümel ve tikel ispatlamayı karşılaştırır. Ona göre,

- a) Tümel ispatlama nesnenin kendisinin değil, başka bir şeyin öyle olduğunu ispatlar. Tikel ispatlama ise nesnenin kendisinin öyle olduğunu ispatlar. Nesneyi kendi başına ispatlama daha iyi olduğuna göre, tikel ispatlama daha iyidir.
- b) Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha az var olan üzerinedir ve yanlış bir kanı uyandırır. O halde tikel ispatlama daha iyidir.
- c) Tümelin bilinmesi, tikelin bilinmesinden daha çok bilgi verirse, Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha iyidir.
- d) Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha çok nedene ve niçine özgü olduğundan, Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha iyidir.
- e) İspatlama tikelleştikçe sonsuza yönelir. Sonsuz olanlar bilinemez, sınırlı olanlar bilinebilir. O halde tikel olandan tümel daha çok bilinebilir. Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha iyidir.
- f) Tümel ispatlamaya sahip olan kişi tikelini bilir, fakat tikelini sahip olan kişi tümelini bilemez. Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha iyidir.⁵⁵⁹

Aristoteles Tümel ispatlama, tikel ispatlamadan daha iyi olduğunu belirttiikten sonra, olumlu ve olumsuz ispatlamanın karşılaştırmasına girişir, bunun için daha az koyuttan, varsayımdan, öncülden oluşan ispatlama daha iyidir. Buna göre:

- a) Her iki ispatlamada üç terim ve iki öncülle ispatlama yapar. Olumsuz ispatlama, hem bir şeyin varlığını ele alır hem de bir şeyin yokluğunu ele alır. Dolayısıyla olumlu ispatlama, olumsuz ispatlamadan daha iyidir.

---

⁵⁵⁷ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 84a10-20

⁵⁵⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 84b20

⁵⁵⁹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 85a-86a

- b) Olumlu ispatlamanın dayanağı daha iyi bilinir ve daha güvenilirdir. Olumsuz ispatlamada, olumlu ispatlamaya dayanarak ispatlanır. Olumlu ispatlamadan bağımsız olarak olumsuz ispatlama yapılamaz. Dolayısıyla olumlu ispatlama, olumsuz ispatlamadan daha iyidir.
- c) Kıyasın ilkesi doğrudan tümel bir öncül ise, olumlu ispatlamada tümel öncül doğrulayıcı, olumsuz ispatlamada ise tümel öncül yanlışlayıcıdır. Doğrulayıcı, yanlışlayıcıdan daha önce gelir ve daha iyi bilinir. Dolayısıyla olumlu ispatlama, olumsuz ispatlamadan daha iyidir.⁵⁶⁰

Olumlu ispatlamanın, olumsuz ispatlamadan daha iyi olduğunu vurgulayan Aristoteles, daha iyi bilinen ve daha önce gelen öncüllerden oluşan ispatlama daha üstün ise olumsuz ispatlama daha önce gelen şeyin, abese irca ise daha sonra gelen şeyin ispatlaması olduğuna göre, abese irca yöntemiyle yapılan ispatlamadan da daha iyi olduğunu belirtiyor.⁵⁶¹

İspatlamalarda aynı diziden ortak terimler alınarak ispatlama yapılabileceği gibi, farklı dizilerden de orta terimler alınarak ispatlamalar yapılabilir. Buna göre, aynı olan şeyin pek çok ispatlaması olabilir.⁵⁶²

Tüm kıyasların aynı ilkeleri olması imkânsızdır.⁵⁶³

İlkeleler iki türdür; a) İspatlamayı oluşturanlar (ortak ilkeler) b) İspatlamanın konusu olanlar (özgü ilkeler, sayı ve büyüklük gibi).⁵⁶⁴

Aristoteles “sanı mümkün doğrudan öncülün kabulüdür” şeklinde tanımladığı sanının sağlam olmadığını belirtir. Sanı doğru veya yanlış olabilen, başkaca olması mümkün olan nesneyle ilgili olmalıdır. Bilgi zorunlu olana, sanı nesnenin başkaca olması mümkün olana ait olduğuna göre, sanı ile bilgi aynı şey olmayacak ve bilgi nesnesi ile sanı nesnesi de ayrımlıdır. Nesnede kabul edilenler özü ve türü bakımından bulunmuyorlarsa, bunlar bilgiye değil sanıya aittir. Bu kabuller doğru ise doğru sanı olurlar, bilgi değil. Bu bakımdan sanı nesnesi ile bilgi nesnesi aynı

---

⁵⁶⁰ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 86b

⁵⁶¹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 87a

⁵⁶² Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 87b10

⁵⁶³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 88a20

⁵⁶⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 88b25

olabilir. Fakat açıktır ki, bir nesnenin sanısını ve bilgisini aynı anda elde edinmek mümkün değildir.⁵⁶⁵

Aristoteles orta terimi, ispatlamanın en önemli kısmı kılmakta, ispatlamada orta terimi bulmanın kıvrak bir zekanın sonucu olduğunu belirtmektedir.⁵⁶⁶

Araştırılanların dört türlü olduğunu söyler; 1) Olanın olduğu 2) Niçin olduğu 3) Var olup olmadığı 4) Ne olduğu.⁵⁶⁷

Aristoteles'e göre tüm araştırmalarımız orta terim araştırmasıdır. Orta terimin var olup olmadığı, ne olduğu araştırması, varlığın araştırmasıdır.⁵⁶⁸

Aristoteles, ispatlanabilenin bilinmesinin ispatlamasının bilinmesi olduğunu belirtir, dolayısıyla da bunlar tanımlanamazlar. Eğer tanımlanabilselerdi, tanıma bağlı olarak bilgilerini bilmek gerekirdi, yani bilgisine ispatlamadan bağımsız olarak ulaşılabirdi. O halde her ispatlanabilen nesne tanımlanamazdır ve her tanımlanabilen nesne de ispatlanamazdır. İspatlama ve tanım birbirlerinin kapsamlarında olmayacaktır. İlkeler ispatlanabilir olacak, bu sonsuza kadar devam edecektir yahut ilk ilkeler ispatlanamaz olacaktır, ulaştığımız sonuç gereğince ilk ilkeler ispatlanamaz olacaktır.⁵⁶⁹

Aristoteles, mantığın ilkelerinin incelenmesinin felsefenin işi olduğunu belirtir. Varlık olması bakımından varlıkları bilen filozof varlıkların en kesin ilkelerini ortaya koyabilmelidir. Bu ilke bütün ilkeler içinde en iyi ilke, koşulsuz ve zorunlu olmalı, başka bir ilkeye bağlı olmamalıdır. Bu ilke bütün ilkeler içinde en kesin olanı olacaktır. Mantığın ilkesi varlığı kavramak için zorunlu sahip olunması gereken olacaktır. İşte bu ilke “aynı niteliğin, aynı zamanda, aynı özneye, aynı bakımdan hem ait olması hem de olmaması imkânsızdır” şeklinde verdiği çelişiklik ilkesinin olduğunu⁵⁷⁰ söyleyen Aristoteles, bütün ilk ilkelerin, çelişiklik ilkesine dayandığını ifade eder.⁵⁷¹

---

⁵⁶⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 89a

⁵⁶⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 89b5-10

⁵⁶⁷ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 89b15

⁵⁶⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 90a

⁵⁶⁹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 90b

⁵⁷⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, 100510-35

⁵⁷¹ Atademir, H.R., *a.g.e.*, s.125

Çelişik önermeler arasında üçüncü bir halin, bir aracının olması imkânsızdır. Dolayısıyla bir şeyin var olduğunu veya var olmadığını söylemekle doğru veya yanlış bir şey söylemiş oluruz. Burada bir ara yapı olsaydı varlığın ve var olmayanın, ne var olduğu, nede var olmadığı söylenmiş olacaktı. Bizim arada olduğunu sandığımız şeyler ya insan ile at arasında bir şey atamak olacaktır ki örneğin köpek gibi bir şey olacaktır, bu da uçlarda bir aracılıktır. Diğer yandan siyah ile beyaz arasındaki gri tonlar gibi bir aracılıktan bahsedilebilir ise bu yine ilk tanımlanan aracılık gibi olacaktır. Aslında burada aranan beyaz ile beyaz olmayan arasındaki bir ara yapıdır ki böyle bir şey bulunamaz ve böyle bir değişme söz konusu değildir.⁵⁷²

Aristoteles cevherin bilgisi ile varlığın bilgisi arasında bir bağlantı kurar. Buna göre, Her ikisi de aynı argümanla ispatlanamaz. “İnsanın ne olduğu” bilgisi “onun var olduğu” bilgisini gerektirir. Aristoteles’in buradaki sorunu, “olanın olduğu ve ne olduğu” nu gösterecek açıklamanın nasıl olacağıdır. Tanım ve ispatlama tek bir şeyi açıklar, ancak insanın özü ile insanın varlığı birbirinden farklıdır. O halde, nesnenin ne olduğunu bilen kişi nesnenin var olup olmadığını bilmeyecektir. Fakat bu imkânsızdır.⁵⁷³

Her açıklamanın bir tanım olmayacağı bellidir.⁵⁷⁴ Ayrıca, kıyas ve tanım aynı olmayacaktır ve aynı nesneye ait olmayacaktır. Tanım hiçbir şeyi ispatlamayacaktır ve göstermeyecektir. Nelik tanımla ve ispatlamayla bilinmeyecektir.⁵⁷⁵ Neliği bilmek ile var olup olamamanın nedenini bilmek aynıdır. Var olanın bilinmesiyle onun neden var olduğu sorusu gelir. Ancak bu şekilde var olanın bilgisine erişilebilir.⁵⁷⁶ O halde, neliğe ait kıyas veya ispatlama olamayacaktır, ancak bunlar aracılığıyla nelik açık olur.⁵⁷⁷

Tanım neliğe ait açıklama olduğuna göre, Aristoteles’e göre tanımlar üç çeşittir. Bunlar,

1. Neliğe ait çıkarımımız

---

⁵⁷² Aristoteles, *Metaphysica*, 1011b23-35

⁵⁷³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 92b5-20

⁵⁷⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 92b5

⁵⁷⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 92b30

⁵⁷⁶ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 93a5-15

⁵⁷⁷ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 93b10-20

2. İspatlamadan dilbilgisel durumu açısından ayrılan, neliğe ait kıyas
3. Neliğe ait bir ispatlamanın sonucu.⁵⁷⁸

Aristoteles nedeni bildiğimizde bilgi edindiğimizi düşünürüz der, nedenleri ise dört türlü olarak bildirir. Bunlar,

1. Nesnenin neliği yani, formel cevheri
2. Kendilerinden bir şeylerin zorunlu olarak çıktığı şeyler; madde veya dayanak
3. İlk devindiren; o değişmenin kendisinden ileri geldiği şey
4. Ereksel neden veya iyi olan

Bunların tümü aynı orta terim aracılığıyla gösterilirler.⁵⁷⁹ Şu halde bilimi kuran orta terim olacaktır. Bu nedenlerden temelde olan ise nesnenin neliğidir. Diğer üç neden bu nedene indirgenebilir. Orta terim şekildir, özdür. Böylece her tür kıyas özün kıyasıdır.⁵⁸⁰ Neden ise nesnelere yapışık bulunmaktadır ve nesnelere açıklamak, nesnelere kavramlarını tahlil etmektir. Bu sebeple orta terim işlevi bakımından bilimin açıklama tarzı ve keşfinin aletidir.⁵⁸¹

Aristoteles bilimsel bir araştırmanın nasıl yapılması gerektiğini şu şekilde sıralar;

- a. Cinsi tür açısından bölünmezler bölünmeli
- b. Bunların tanımları elde edilmeli
- c. Bunların cinsi bulunmalı
- d. İlk ortak olanlar aracılığıyla nesneye özgü etkilenimlere bakılır.⁵⁸²

Bu araştırma işleminde bölünenleri ve bölümleri, hepsinin ortak cinsini varsayarak ele alınır, sonrada geri kalanlardan ilk olanın tümüne yüklenen nitelikler alınarak, hep en yukarıdaki olan nitelikler toplanır.⁵⁸³

Bölünmez olanlara ulaşamıyorsa ve birden fazla orta terim söz konusuysa, nedenlerde çok olacaktır. Tekillerin her birinde bulunup onlara en yakın olan terim neden olacaktır.⁵⁸⁴

---

⁵⁷⁸ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 93b29-94a19

⁵⁷⁹ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 94a20; *Metaphysica*, 983a25-30

⁵⁸⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, 1034a

⁵⁸¹ Atademir, H.R., *a.g.e.*, s.120-121

⁵⁸² Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 96b20-25

⁵⁸³ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 98a1-10

Bilgelik, belli bazı ilk nedenlere ilişkin bilginin bilinmesi olduğunu belirtir. O halde hangi tür ilkelerin ve nedenlerin araştırılması gerektiğinin bilgisi, bilgeliğin bilgisini araştırmak olacaktır.⁵⁸⁵

Aristoteles, bilgeliğin özelliklerini;

- a. Muhtemel ölçüde her şeyi bilmeli
- b. Herkesin ulaşamadığı, bilmesi güç olan şeyleri bilmeli
- c. Her alanda nedenleri daha kesin biçimde bilmeli
- d. Öğretme yeteneğine ve gücüne sahip olmalı
- e. Bilmek için bilinene sahip olmalı
- f. Yönetici bilimlere sahip olmalı
- g. Emreden olmalı, emredilen değil
- h. İtaat edilen olmalı, itaat eden değil

Şeklinde verir.⁵⁸⁶ Tüm bu özellikler sadece bir tek cümle altında toplanmak istenirse en yüksek ölçüde tümelin bilgisine sahip olmalı denir.⁵⁸⁷

Aristoteles, bilge kişiyi her şeyin her ayrıntısıyla değil, mümkün olduğunca her şeyi bilen ve herkesin kolayca bilemediğini bilen kişi olarak tanımlar. Bu bilge kişiler arasında bilimin her dalında nedenleri bilen ve bu nedenleri öğretebilen için daha bilgedirler, der. Bundan sonra bu bilimler arasında ayrıma giderek sırf bilmek amacıyla bilinen bilimlere bilenlerin, sonuçlarından dolayı bilinen bilimlere bilenlerden daha bilge olduğunu söyler.⁵⁸⁸

Bilgelik olarak alınacak şey formel cevherin bilimi olacaktır. Çünkü bu bilim bir şeyi olduğu şey bakımından bilmenin bilimidir. Bir şeyin en mükemmel bilgisi de onun özünün bilgisi olacaktır.⁵⁸⁹

İnsanları felsefe yapmaya iten şey meraktır. Bir sorunu merak ederek, kendilerinin bilgisiz olduklarını kabul ederler ve felsefe yapmaya başlarlar. Felsefeyi bir yarar için değil sadece kendi amacı için yaparlar.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 99b5-10

⁵⁸⁵ Aristoteles, *Metaphysica*, 981a1-10; 981b30

⁵⁸⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, 982a 10-25

⁵⁸⁷ Aristoteles, *Metaphysica*, 982a 20 – 982b 10

⁵⁸⁸ Aristoteles, *Metaphysica*, 982a10-20

⁵⁸⁹ Aristoteles, *Metaphysica*, 996b14-18

Her şeyi her ayrıntısıyla bilebilecek olanın yalnızca tanrı olabileceğini, insanın bunun için sınırlı olacağını belirtir. Sadece kendi amacı için var olacak olan tanrının bu biliminin, en üst bilgelik olması gerekir. Çünkü tanrı her şeyin nedenleri arasındadır ve ilk ilke olan o dur. Bu bilimi de ilk olarak ve tam olarak bilebilecek olanda tanrı olacaktır. Bütün bilimler işte bu tanrının biliminden daha zorunludurlar, ancak tanrının bilimi daha üstündür. Çünkü diğer bilimler zorunlu olarak bu bilimden gelirler. O halde insanı en üst bilgiğe ulaştıracak zorunlu yol tanrının bilgisine ulaşmak olacaktır. Buna sahip olmak ise muhtemel değildir. Çünkü insan için yapısal olarak ve bilimin amaçladığı amaçlar olarak ters bir iştir. O halde insan tam olarak ulaşamadığı bu bilgiğe yaklaşılmaya çalışarak bilgiğini arttıracak ve böylece ilerleyecektir.⁵⁹¹

3.1. TECRÜBE

Aristoteles'e göre bütün canlılar *duyum* (İ.sensation) adı verilen, doğuştan gelen bir ayırma özelliğine sahiptirler. Yalnız bu bazı canlılarda kalıcı olarak içselleşirken, bazı canlılarda ise kalıcı olarak içselleşmez. Duyum aracılığı dışında bir bilgi olamayacağını belirtir. Duyum bazı canlılarda içkin olması sebebiyle, bir temellendirme oluşturur. Duyumdan anı, anıların yinelenmesinden de *tecrübeler* (İ.experience) oluşur. Tecrübeden ise bilim ve sanatın ilkesi çıkar. Eğer tecrübe oluşla ilgiliyse sanatın ilkesi, varlıkla ilgiliyse bilimin ilkesi olur. İnsanların bilmek istemelerini doğal bir eylem olduğunu, bunun ise duyumlarımızdan alınan zevkin, bunun bir ispatı olduğunu belirtir. Hayvanlar doğaları gereği duyum yetisine sahip olmalarına rağmen, bu bazılarında hafızaya dönüşürken bazılarında dönüşmemektedir. Bu sebeple hafızaya sahip olan hayvanlar daha zeki olacaklardır. İşitme yeteneğine sahip olmayan bazı hayvanlar ise öğrenme yeteneğine sahip olmadan zekidirler. İşitme yeteneğine sahip olan ve hafızaya sahip olan hayvanlar ise öğrenme yeteneğine sahiptirler. İnsan dışındaki canlılar sadece imgelere ve duyuusal hatıralara

---

⁵⁹⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, 981a10-25

⁵⁹¹ Aristoteles, *Metaphysica*, 983a5-15

sahip olarak yaşarlar. İnsan cinsi ise akıl yürütme ve sanatla bu hayvanlardan ayrılır.⁵⁹²

Tecrübe sahibi insanlar, tecrübe sahibi olmadan kavram sahibi insanlardan daha başarılıdır. Çünkü deney bireysel olanı, sanat ise tümel olanı konu edinir. Eylemler ise bireysel olanı ele aldığından, tecrübe sahibinin eylemlerinde başarıya ulaşması daha muhtemeldir. Tecrübe sahibi olmayanın yanlış yapma ihtimali daha yüksektir.⁵⁹³

Tecrübe, mantıktan önce gelmelidir. Tecrübeye sahip olmak teklerle ilgili olduğundan, tümelin bilgisi olan bilim ve sanata göre önceliklidir.⁵⁹⁴ Ama yinede Aristoteles'e göre bilgi tecrübeden daha çok bilim ve sanatın alanına girmektedir. Bilim adamı kavramlara sahip olacak ve nedenleri bilecektir, fakat tecrübe sahibi insanlar nedenleri bilmeyecektir. Cansız şeyler işlevlerini doğala bir eğilimle geliştirmelerine rağmen, insanlar alışkanlıkla yaparlar. Genel olarak insanlarda bilen insan ve bilmeyen insan ayrımının öğretebilme yeteneğinde yattığını belirten Aristoteles, bilim ve sanatın, tecrübeden daha çok bilgi edinme işi olduğunu bu temele dayandırır.⁵⁹⁵ Tecrübe sahibi insanın doğruya ulaşmadaki başarısının nedeni bilmesinden dolayıdır.⁵⁹⁶

Duyumlarımız bize bilgi sağlamalarına rağmen, gerçek bilgi elde edemeyiz.⁵⁹⁷ Çünkü duyumlarımız bize hiçbir şeyin nedenini vermez.⁵⁹⁸

Her alana ait ilkeler en çok sayıdadır ve bu ilkeler tecrübelerden çıkarılır.⁵⁹⁹ Aristoteles'e göre doğuştan gelen ilkeler yoktur. İlkeler sonradan elde edilirler. Bunlar duyumlanabilir olanlardan tecrübe vasıtasıyla tümevarıyla bulunurlar. Duyumlanamayanlardan tümevarıyla ilke elde edilemez.⁶⁰⁰

Aristoteles, duyumla ilgili olarak, görünen her şeyin doğru olmadığını söyler. Bunun için bir duyumun başka bir duyumun konusuna ilişkin tanıklık yapmamasını

---

⁵⁹² Aristoteles, **Analytica Posteriora**,100a; **Metaphysica**, 980a30-981a5

⁵⁹³ Aristoteles, **Metaphysica**, 981a15-18

⁵⁹⁴ Aristoteles, **Physica**,199b

⁵⁹⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b1-10; 981b30

⁵⁹⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 981a28

⁵⁹⁷ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 87b30

⁵⁹⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b10

⁵⁹⁹ Aristoteles, **Analytica Priora**, 46a17

⁶⁰⁰ Atademir H.R., **a.g.e.**, s.148

kendi konusunda tanıklığının muteber olduğunu söyler. Ayrıca duyumlar aynı zamanda, aynı nesne için çelişik sonuçları doğru olarak veremezler. Farklı zamanlarda bile hiç olmazsa nitelikle ilgili olarak, kendi kendisiyle çelişemez, ancak niteliği taşıyan özle ilgili olarak kendi kendisine ters düşebilir. Bunu Aristoteles farklı zamanlarda şarapta yahut yorumlayanda meydana gelen değişikliklerden ötürü, belli bir zamanda tatlı iken, belli bir zamanda da acı gelmesinin mümkün olmasıyla örneklendirir. Burada değişen şey o zamanki tatlılığın kendisi değildir. O zamanda söylediğimiz o şeyle ilgili olan her zaman doğrudur ve tatlı olan şey o zamanda zorunlu olarak öyle kalmak zorundadır.⁶⁰¹

Tekil olanlar duyumlanır, fakat duyumun içeriği tümeldir. O halde ilk olanları tümel olarak biliriz. Tümel hakkındaki bilginin tek tek duyumlanan tecrübelerinden bir tümevarış aracılığıyla kavranıldığını söyler. İspatlamanın ilkesi ispatlama olmayacağı gibi, bilginin ilkesi de bilgi değildir.⁶⁰²

Sanat eylemle ilgili olmayan, ürün ile ilgili olan, başlangıcı üründe değil üretende olan oluşla ilgilidir. Sanat mümkün olan şeylerin olup olmama imkânlarının nasıl olduğuyla ilgilenir. Zorunlu olanların sanatı yoktur, bilim ise zorunlu olarak var olan nesnelere ilgili kabuldür.⁶⁰³

Tecrübe oluşla ilgiliyse sanatın ilkesi olur. Bir hastalık için; Kallios'a, Sokrates'e bir ilacın iyi geldiğinin yargısını kazandıran tecrübedir. Ancak bir ilacın belli şartlarla bütün insanlara iyi geldiğinin yargısına varmak sanattır.⁶⁰⁴ Tecrübe var olanla ilgili olduğunda ise bilimin ilkeleri bulunur.⁶⁰⁵

Fakat bize hiçbir şeyin nedenini söylemediği için duyumlarımıza bilgelik olarak bakamayız. O halde, Sanatı ilk olarak bulan kişi takdir edilmiştir. Bu takdir edilme buluşunun faydasından değil de, diğer insanlardan üstün ve bilge olmasından kaynaklanır. Bu buluşlar ihtiyaç karşılamaya yahut zevk verici olması nedeniyle gerçekleşir. Bu buluşlardan zevk verici olanlar daha bilgece olarak görülür. Çünkü zevk verici buluşların bilinmesinde ki neden onların faydaya yönelik olmasıdır. Ne

⁶⁰¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1010b1-30

⁶⁰² Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 100b1-10

⁶⁰³ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1140a10-30

⁶⁰⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 980a1-5

⁶⁰⁵ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 100a5-10

zevk vermeyi nede ihtiyacı karşılamaya yönelik olmayan bilimler ise bu bilimlerden sonra ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁶

Aristoteles, bilen insan ve bilmeyen insanı, bilen insanın öğrenebilme yeteneğinden ayırt edildiğini söyler. Bu sebeple bilen insan takdir edilendir. Bundan dolayı sanatı, tecrübeden daha gerçek bilgi olarak görür. Çünkü sanatkârlar öğretebilir, ancak tecrübe sahibi kişiler öğretemezler.⁶⁰⁷ O halde tecrübe sahibi insanın basit olarak duyu algısına sahip insandan, sanatkârın tecrübe sahibi insandan, ustanın işçiden daha bilge olduğu düşünülür ve teorik türden bilginin pratik türden bilgiden daha fazla bilgelik olduğunu kabul eder. Aristoteles'e göre bilgelik varlıkların ilk nedenlerini ve ilkelerini anlamaktır, çünkü tüm diğer şeyler bunlar sayesinde bilinebilir.⁶⁰⁸

3.2. NEDEN VE İLK İLKE

Aristoteles, ilkenin tanımının çok olduğunu belirterek bunları şu şekilde sıralar;

- a. Bir şeyin kendisinden hareket etmeye başladığı ilk noktası
- b. Her şeyle ilgili en mükemmel hareket noktası
- c. Meydana gelen bir şeyi, bu şeyin ilk parçası olarak meydana getiren ilk şey
- d. Meydana gelen bir şeyi, bu şeyin bir parçası olmaksızın meydana getiren ilk şey, hareket ve değişimin doğal başlangıç noktası
- e. Bilinçli iradesiyle hareket edeni hareket ettiren, değişeni değiştiren şey
- f. Bir şeyin bilgisinin kendisinden başladığı şey

Bu tanımlarda ortak olan varlığın veya oluşun veya bilginin kendilerinden çıktığı kaynak olmalarıdır. Bu ilkelerin bazıları bu şeylerin içinde, bazıları ise dışındadır.⁶⁰⁹

Her neden bir ilkedir.⁶¹⁰ Bu sebeple nedenin de birden çok tanımı olacaktır.

Bu tanımlar,

---

⁶⁰⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b10-25

⁶⁰⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b5-10

⁶⁰⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b30-35

⁶⁰⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1012b30-1013a20

- a. Maddi neden; Bir şeyi bu şeyin bir parçası olarak meydana getiren için madde
- b. Formel neden; Form veya model, yani özün tanımı ve cinsleri
- c. Fail neden; Değişmenin veya durgunluğun kendinden başladığı ilk ilke
- d. Gayesel neden; Erek, yani bir şeyin kendisi için olduğu şey⁶¹¹

Aristoteles'in mermer heykel örneğini ele aldığımız vakit, öncelikle mermerin varlığına gerek vardır. Bu maddi nedendir. Heykeli yapmak için çekiç ve keskiyle yontma işlemine ihtiyaç duyulur, bu ise fail nedendir. Fakat yine, heykelin bir şekil alması, bir at, insan veya benzeri bir şekil kazanması gerekir, gelişmiş güzel yontulmuş mermer heykel değildir. Bu da formel nedendir. Heykelin varoluşunun genel nedeni, heykeltıraşın amacının gerçekleşmesidir, Aristoteles buna gayesel neden yani bütün şeyin nihai nedeni der. Aristoteles, nedenlerin altı türde olduğunu söyler. Bu nedenler,

- a. *Bireysel neden*; heykelle ilgili olarak heykeltıraş
- b. *Bireysel nedenin cinsi*; sanatkâr
- c. *Arızî neden*; Polyklitos
- d. *Arızî nedenin cinsi*; insan
- e. *Bireysel neden ile arızî nedenin bir araya gelmesi*; heykeltıraş Polyklitos
- f. *Bireysel neden ile arızî nedenin cinsinin birleşmesi*; sanatkâr insan

Bu altı durumdan her biri bilkuvve ve bilfiil olarak ele alınabilirler. Bilfiil nedenler nedenleri olduğu şeyle aynı zamanda vardırlar veya yokturlar. Bilkuvve nedenlerde ise böyle değildir. “Şu evi yapan şu mimar” örneğinde ev ile mimar aynı zamanda var olmak zorundadırlar, ancak ev ile mimar aynı zamanda yok olmazlar.⁶¹²

Kendisinden sonra gelen ve önce gelen terimlerden müteşekkil bir terim alalım, bu terimin kendisinden önce gelen terime ilk terim ve kendisinden sonra gelen terime de son terim ismini verelim. Şu halde ilk terim bu terimin nedeni, son terim ise sonucu olacaktır.⁶¹³ İlk terim yoksa neden olmayacaktır.⁶¹⁴ Bu durumda ilk

---

⁶¹⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1013a18

⁶¹¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1013a22-35

⁶¹² Aristoteles, **Metaphysica**, 1013b30-1014a25

⁶¹³ Aristoteles, **Metaphysica**, 994a10-15

⁶¹⁴ Aristoteles, **Metaphysica**, 994a18

ve son terimler birbirinde ayrı veya aynı olduğu iki durum söz konusu olacaktır. Yani; ilk ve son terimlerin birbirinden ayrı olması durumu için, ilk terimin son terimin nedeni olması, fakat son terimin ilk terimin nedeni olmamasıdır. İlk terim ile son terimin aynı olması ise, ilk terimin son terimin nedeni olması, aynı zamanda son terimin de ilk terimin nedeni olmasıdır. Şu halde her zaman başka bir şeyin ortaya çıkacağı şekilde sonsuz bir dizi olması imkânsızdır. Çünkü ya ilk terim son terim için bir aracı olacaktır ki, bu terimin son olması gerekir yahut ilk terimin yok olması son terim için gerekli olacaktır ki bu da sonsuz olmasını engeller.⁶¹⁵

Aristoteles zaten sonsuz bir şeyin var olamayacağını söyler. Eğer bu muhtemel olsaydı, sonsuz kavramı sonsuz olamazdı. Bu durumda nedenlerin sonlu olması gerekir. Aksi takdirde bilgiyi elde etmek imkânsız olacaktır. Çünkü ancak nedenler bilindiğinde bilgi vardır. Sonsuz bir şey ise sonlu bir aralığa sığdırılmaz.⁶¹⁶ Aristoteles, burada sonsuz bir nedenler tespiti ve sayımı yapılamayacağından bahsediyor. Sınırlı bir aralığın sonsuz parçalara bölünmesi gibi bir durum geometride mümkündür.

Aristoteles, ilk ilkenin tek olamayacağını, çünkü ilkenin karşıtlardan oluşması gerektiğini, bunun ise imkânsız olduğunu söyler.⁶¹⁷ Ancak bu çokluk sınırlıdır, sonsuz olması imkânsızdır.⁶¹⁸ Sonsuz olsaydı var olan bilinemezdi. Var oluşun ilkeleri üç tane olmak zorundadırlar.⁶¹⁹ Bu ilkeler;

- a. Var olmayanın dayandığı, madde
- b. Oluşmak istenen, form
- c. Formun kendinde var olan forma bağlı yoksunluk

İlk ilke, kendisinden öncesi olmadığı için kavranması güç bir bilgidir. “Nerden gelir?”, “nasıl gelir?” sorusunu cevaplamak için varsayımlarla hareket etmemiz gerekir. Aristoteles, bu durumu bütün hayvanlarda doğuştan bulunan bir yetiyle açıklama yoluna gitmiştir. Bu yeti duyumdan algılanan algının yer ettiği belleğe bundan sonra tecrübe veya tümevarış’a geçişi sağlayan algının kendisinin sahip

---

⁶¹⁵ Aristoteles, **Metaphysica**, 994a21-994b4

⁶¹⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 994b28-30

⁶¹⁷ Aristoteles, **Physica**, 187a10

⁶¹⁸ Aristoteles, **Physica**, I, 4

⁶¹⁹ Aristoteles, **Physica**, I, 6

olduğu tümellik ögesidir. İşte bu bilimin ilk öncüllerini oluşturan tümellerin elde ettiği bilimden daha yüksek bir yetiyi gerektirir. Bu da ancak sezgisel akıl olabilir.⁶²⁰

İlkeler birbirlerinden veya başka bir şeylerden oluşamazlar. Her şey onlardan olur. İlk olmaları nedeniyle başka nesnelere bağlı değildirler, karşıt olmaları nedeniyle de birbirlerine bağlı değildirler.⁶²¹

Aristoteles, tabiatta boş ve gayesiz bir şey yaratılmadığını, her şeyin bir gayeye göre yaratıldığını, bir amaç için düzenlenmiş olduğunu söyler. Tabiatı sanata benzetir ve tabiattaki gayeyi sanatın gayesine benzetir.⁶²²

Oluştur bir şeyin ne maksatla meydana geldiği, ulaşmak istediği gaye sorulursa gaye-sebep çıkar. Bu yüzden Aristoteles'te tabiatın kendisi hem sebep hem de gaye-sebeptir.⁶²³

Aristoteles sanatkarı tabiatın bir parçası olarak görür. Bu sebeple sanat tabiatı taklit eder, tabiat sanatı taklit etmez. Bu bakımdan tabiatın amacı sanatkarınkinden daha mükemmeldir.⁶²⁴

Sanatta görülen hatalar gibi, tabiatta da bazı hataların mevcut olduğunu söyler. Örneğin, Hilkat garibeleri ve ucubeler tabiattaki gayeliliğin hatalarıdır. Bu hatalar maddeden kaynaklanır, formun hataları değildir. Bu hatalar formun maddeye hâkim olmasından meydana gelmiştir.⁶²⁵

Âlemdeki olaylar önceki sonrakini gerektirecek şekilde bir mekanik sebeplilik sistemine bağlı değildirler. Böyle olsaydı, kör bir mekanizm ve zorunluluk anlayışının var olması gerekecekti. Ancak Aristoteles bunu kabul etmez.⁶²⁶

Aristoteles'e göre zorunlu tanımını birden çoktur. Bunlar,

- a. Bir koşul olarak kendileri olmaksızın yaşamanın mümkün olmadığı şey

---

⁶²⁰ Ross, D.W., a.g.e., s.74-75

⁶²¹ Aristoteles, *Physica*, 188a28-30

⁶²² Aristoteles, *Physica*, 199b30; *De Caelo*, I,4,271a33

⁶²³ Aristoteles, *Physica*, 199b33

⁶²⁴ Bolay, S.H., a.g.e., s.62

⁶²⁵ Aristoteles, *Physica*, 199a33-199b3; *De Generatione Animalium*, 770b9-17

⁶²⁶ Bolay, S.H., a.g.e., s.63

- b. Kendileri olmaksızın iyi olmanın ne var olabileceği, ne de varlığa gelebileceği veya kötünün ne uzaklaştırılabileceği ne de ortadan kaldırılabileceği şartlar
- c. Zorla yapılan şey, zorlama
- d. Olduğundan başka türlü olmayan bir şeyle ilgili olarak onun öyle olmasına zorunlu denir

Diğer zorunluluk tanımları da bu anlamlarından türerler.⁶²⁷

Bazı şeylerin zorunluluğu kendisinden gelirken, bazılarınınınki de kendisinden başka bir şeyden gelir. Zorunluluğu kendisinden olan ilk ve temel anlamda zorunluluk basit olacak ve birçok biçimde bulunmayacaktır. O halde ebedi ve hareketsiz varlıklar var ise doğalarına aykırı veya zorlayıcı hiçbir şey onlarda bulunamaz. Onlar en tam, en mükemmel anlamda zorunlu varlıklar olacaklardır ve her türlü zorunluluğun kaynağıdır.⁶²⁸

Aristoteles olaylarda ve varlıkta üç tür zorunluluktan bahseder.⁶²⁹ Bunlar;

1. Mutlak Zorunluluk: Var olması bakımından zorunlu olarak var olandır. Vasıtasızdır ve forma dayanır. Olayların gelişiminden bağımsızdır. Bu şekildeki varlıklar ezeldirler.
2. Tabii veya Basit Zorunluluk: Bu zorunluluk sanat ürünlerinde olduğu gibi tabii bütün varlıklarda görülür. Aristoteles bunu baba – oğul ilişkisiyle bildirir. Oğlun varlığı babanın varlığını zorunlu kılar. Bu zorunluluk maddeye dayanır.
3. Şartlı Zorunluluk: Yardımcı bir takım koşulların yardımıyla var olanların zorunluluğudur. Duvar tuğlasız meydana gelemez, ancak tuğla tarafından meydana getirilir. Bu zorunluluk maddenin bulunmasının zorunluluğudur. Gayesel neden bağlıdır.

Genel olarak Aristoteles'e göre, bir varlığın zorunlu olması, o varlığın olduğu halinden başka bir halde olmasının imkânsız olmasıdır.⁶³⁰

---

⁶²⁷ Aristoteles, *Metaphysica*, 1015a20-35

⁶²⁸ Aristoteles, *Metaphysica*, 1015b10-15

⁶²⁹ Bolay, S.H., *a.g.e.*, s.63-64

⁶³⁰ Aristoteles, *Metaphysica*, 1026b26-28

Aristoteles çelişiklik ilkesine dayandırdığı zorunluluk kavramını “zorunlu olma”nın çelişigi “olması imkânsız” olarak verir. Bu durumda “zorunlu olma”nın anlamının “olmaması mümkün olmama” şeklinde olması gerektiğini ifade eder.⁶³¹

Aristoteles’in rastlantının varlığına yer vermesi, insanın iradesi dışında da bir mümkünün varlığını kabul ettiğini gösterir. Çünkü eylem halinde olmayan şeyler hareket etmeye veya etmemeye aynı oranda eğilimlidirler. Aristoteles’in rastlantıya dair görüşleri bazı araştırmacılarda yumuşak bir determinizme sahip olduğu kanısını uyandırmıştır. Ancak D.W. Ross ise mutlak determinizm anlayışının De Interpretatione adlı eserindeki üçüncü şikkın yokluğu prensibinin, gelecek zamanda olacak özel olaylarda uygulanmasına dayandırır.⁶³² Çünkü bunun gelecek özel olaylara uygulanması demek rastlantı sonucu hiçbir şeyin olmayacağını kabul etmek olacaktır ki, bu da Aristoteles’in kendisini inkâr etmesi olurdu.⁶³³ Aristoteles, olan her şeyin doğanın, sanatın ve rastlantının sonucu olarak olduğunu söyler.⁶³⁴

Aristoteles’e göre olan her şey *değişimle* (İ.change) var olur. Bu var olanlar birer kategori vasıtasıyla ve bir kategoriden hareketle olur. Değişme iki şekilde olur, Birincisi, cevher bakımından olandır ki bu; oluş ve yok oluşu ifade eder. İkincisi harekettir, bu ise üç şekilde olur, nicelik bakımından olan; büyüme ve küçülmeyi, nitelik bakımından olan; başkalaşmayı, yer bakımından olan; yer değiştirmeyi tanımlar.

Doğal meydana gelişler, doğal olarak olan şeylerin meydana gelişleridir. Bu meydana geldikleri şeyler cevherdirler. Bunlarda maddelerden meydana gelirler. Her meydana gelenin bir maddesi mevcuttur. Meydana gelen her şeyin maddesi, var olma yahut var olmama imkânıdır. Aristoteles varlıkların kendisinden meydana geldiği ve kendisine göre meydana geldiği şeylerin doğa olduğunu söyler. Bu doğa form ve tür bakımından aynı olmaktır. Örneğin, insanı meydana getirenin insan olması gibi.⁶³⁵

Aristoteles *yapma* (İ.making) ve *gerçekleştirmelerin* (İ.realisation) sanatın yahut gücün yahut da düşüncenin ürünü olduğunu söyler. Bu yapma ve

---

⁶³¹ Aristoteles, *Metaphysica*, 1006b30

⁶³² Ross W.D., *a.g.e.*, s. 97

⁶³³ Bolay, S.H., *a.g.e.*, s.65-66

⁶³⁴ Aristoteles, *Metaphysica*, 1032a12

⁶³⁵ Aristoteles, *Metaphysica*, 1032a15-25

gerçekleştirmeler doğal meydana gelişlerin dışında kalan meydana gelmelerdir. Sanatın ürünlerinin sanatkârın zihnindeki formlardan geldiğini söyler. Bu formların ise mahiyeti ve cevheri belirttiğini söyler. Bir varlığın cevherine göre, yokluğunun cevheri bunun karşıt cevheri olacağından bunların bir anlamda aynı cevher olacağını belirtir. Örnek olarak hastalığı verir, bu anlamda hastalığın cevheri sağlıktır. Hekim zihninde sağlığın formuna sahiptir. Bu hekimin düşüncesinde olan sağlığın formunu işlediği tedavi veya sağlıklı kalmasını sağlayacak sürece, yapma ve gerçekleştirme ismi verilir. Aristoteles bu durumu iki aşamaya ayırır, ilkeden ve formdan çıkan şey düşünme, düşünmenin son adımından doğan şey yapma ve gerçekleştirmedir. Var olan şey örneğin sağlık, bilkuvve olarak vardır. O halde sağlıklı olmanın ilkesi zihindeki form olacaktır.⁶³⁶

Sağlık eğer hekim tarafından değil de bir başkası tarafından hekimin zihnindeki formuna uygun olarak meydana geliyorsa bu rastlantısal olarak meydana gelmez. Eğer sağlığı meydana getirecek olan sıcaklık ise ve sıcaklığın hekim tarafından meydana getirilen ovma yerine hastanın kendisini ovması sonucu sağlığın meydana gelmesi, rastlantısal bir meydana gelmez. Ovalama her iki durumda da sağlığın nedenidir.⁶³⁷

Meydana gelen her şeyin, başka bir şeyden meydana gelmesi zorunludur.⁶³⁸ Meydana gelen, madde ve formun birleşmesinden meydana gelen bütündür.⁶³⁹ Meydana gelen şey kendisini meydana getirenin maddesi bakımından farklı, formu bakımından aynıdır.⁶⁴⁰

Bazı varlıklar bazı hareketleri yapma yetisine sahip oldukları halde dış bir neden olmadan bu hareketleri yapamazlar. İşte bu tarz maddelerden meydana gelenlerin rastlantı ürünü olmaları imkânsızdır. Sağlığın rastlantı ürünü meydana gelmesi ancak taşların rastlantı ürünü ev meydana getirmemesi bundan ötürüdür.⁶⁴¹

---

⁶³⁶ Aristoteles, **Metaphysica**, 1032a26-b20

⁶³⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 1032b25-30

⁶³⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 1032b31

⁶³⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1033b20

⁶⁴⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1034a8

⁶⁴¹ Aristoteles, **Metaphysica**, VII, 9

3.3. BİLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI VE MANTIĞIN

YERİ

Aristoteles bilimsel bilgiyi diğer bilgi türlerinden açıkça ayırmış, buna bağlı olarak ta bilimsel araştırmayı başlı başına bir uğraş alanı olarak belirlemiştir.⁶⁴² Aristoteles bilimi kendi içinde sınırlara alarak, bilim dışı kaygılardan kurtarmıştır. Belirlediği sınırlar yaklaşık olarak günümüzdeki sınırlar gibidir. Aristoteles'in en büyük özelliği bilime bir yöntem kazandırmasıdır. Düzenini sınırlarını belirleyerek sınıflandırmış, fakat sınırlandırmalarını çok kesin düzenlememiştir.⁶⁴³

Aristoteles, olana ve nedene bağlı olan bilimin bağlı olmayan bilimden, bir taşıyıcıya yüklenenin biliminin, yüklenmeyen biliminden, daha az öğeden oluşan bilimin eklemelerden oluşan bilimden, daha öncül olduğunu söyler.⁶⁴⁴

Bilimin ispatlamalarının bilimin cinsi içerisinde yapılacağını belirtir. Bilim başka cinsler içinde yapılamaz. Aynı cinslerden çıkan bilimler ayrı iki bilimdir. İspatlamalar aynı cins içerisinde olduğu sürece ispatlanır.⁶⁴⁵

Çıkarsamaya veya akıl yürütmeye dayalı her bilim az veya çok kesin neden ve ilkeleri ele alır. Fakat her bilim belli bir nesne ve belli bir cins üzerine meşgul olurlar. Her bilimin nesnesi ise farklıdır. Bilimler ele aldıkları nesnelerin mutlak anlamda varlıklarıyla veya varlık olmak bakımından varlıklarıyla ilgilenmezler ve bunların varlığı ve yokluğuyla ilgili bir şey söylemezler. Ele aldıkları varlıkların özlerine ilişkin bir ispatlama da getirmezler. Bilimler, özü hareket noktası kabul ederek duyuların yardımıyla açıklığa kavuştururlar veya hipotez olarak kabul ederler, devamında ele aldıkları özel cinsin özel niteliklerini ispatlarlar. Bu şekilde yapılacak bir tümevarış, cevherin veya özün ispatlaması olmaz, sadece başka bir biçimde gösterimi olur.⁶⁴⁶ Aristoteles'e göre bütün bilimlerin nesnelere mümkündür.⁶⁴⁷

---

⁶⁴² Duralı, Ş.T., a.g.e., s.112

⁶⁴³ Duralı, Ş.T., a.g.e., s.118

⁶⁴⁴ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 87a25-30

⁶⁴⁵ Aristoteles, *Analytica Posteriora*, 87a30-87b5

⁶⁴⁶ Aristoteles, *Metaphysica*, 1025b

⁶⁴⁷ Aristoteles, *Rhetoric*, 1392a26

Diogenes Laertios, Aristoteles'in felsefeyi teorik ile pratik olmak üzere ikiye ayırdığını yazar. Laertios'un demesine göre pratik felsefe ahlak ile siyaset alanlarını kapsamaktadır. Teorik felsefenin bölümleri de fizik ile mantıktır. Mantık kendi başına bir bilim değil, öteki bilim dallarının temel aracıdır.⁶⁴⁸

Ancak Aristoteles'te bilimleri 3 sınıfa ayırdığını görürüz. Bunlar;

1. *Teorik*; görmeye
2. *Poetik*; meydana getirmeye, üretmeye
3. *Pratik*; eylem veya davranış gerçekleştirmeye dayalı bilimler.⁶⁴⁹

Bu sınıflandırmaya göre ve mantık eserlerini ayrı olarak ele alırsak, Aristoteles'in eserlerinin sıralamasını şu şekilde yapabiliriz:

- Mantık eserleri; *Kategoriler, Önermeler Üzerine, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Topikler, Sofistlerin Çürütülmesi Üzerine*
- Teorik bilim eserleri; *Metafizik, Fizik, Ruh Üzerine, Oluş ve yok oluş üzerine, Gökyüzü Üzerine, Küçük Doğal Şeyler, Hayvanların Parçaları, Hayvanların Hareketi, Meteoroloji, Hayvanların Gelişimi, Hayvanların Oluşumu*
- Pratik bilim eserleri; *Nicomachean'a Ahlak, Eudemian'a Ahlak, Magna Moralia, Politika,*
- Poetik bilim eserleri; *Retorik, Poetika*⁶⁵⁰

Aristoteles'e göre asıl bilim birinci tür bilimdir. Bu bilimde bizden bağımsız olan ve bizim etkileyemeyeceğimiz şeylerin özlerinin ve doğalarının ne olduğunun bilgisine ulaşılması amacı olarak belirtir. İşte bu doğa hakkındaki bilginin yalnızca gözlemlerle elde edilebileceğini söyler. Bu durumda fiziksel bilgiyi böyle bir bilgi içerisinde değerlendirir. Fiziksel nesnelere nasıl hareket ettiğini, bu hareketler hakkında bilgi edinmek istiyorsak gözlem yapmalı ve üzerine düşünmeliyiz.

Aristoteles bu türe giren bilimlerin matematik, fizik ve metafizik olduğunu söyler.⁶⁵¹ Bunlardan matematiği oluş ve yok oluş içerisinde olmayan, cevhere bağlı

⁶⁴⁸ Laertios D., *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, V 28

⁶⁴⁹ Aristoteles, *Topica*, 145a15, 157a10, *Metaphysica*, 1025b25, 1064a-1064b

⁶⁵⁰ Shields C., *Aristotle*, s.32-33

bir varlığa sahip olmayan varlığı inceler diye tanımlar. Fiziği ise hareket içinde bulunan, cevhere bağlı bir varlığa sahip bulunan varlıkların incelenimi olarak tanımlar. Metafizik ise hem cevhere bağlı olan hem de hareket içinde bulunmayan varlıklar olarak tanımlar.⁶⁵²

Aristoteles birinci tür bilim içine soktuğu matematik, fizik ve metafiziği ise değer bakımından da sıralandırır. Aristoteles'e göre değer bakımından en üst bilim metafizik olacaktır. Çünkü o hem hareketsiz hem de bağımsız cevherleri inceler. Konuları bağımsız varlıklar olması nedeniyle fiziği ise ikinci sıraya koyar. Bu sıralamada ise en aşağıda yer alan matematiktir. Çünkü hareketsiz varlıkları incelemesine rağmen, bu varlıklar bağımsız değildir. Bu sebeple Aristoteles metafiziğe "birinci felsefe", fiziğe ise "ikinci felsefe" adını vermiştir.⁶⁵³

Platon'a göre idealar dünyasının aldığı yeri Aristoteles'te olaylar dünyası almaktadır. Aristoteles'e göre olaylar dünyası ile düşünceler dünyası aynı sıralamada yer alır. Dolayısıyla Platon'da hakikat ana ilkelerin bilinmesiyle elde edilirken, Aristoteles'te ise mantık kurallarının, varsayımla gerçekliğin birbiriyle uyumuyla sağlanabilir.⁶⁵⁴

Nesnelerin fizik ve matematiğe bağlı doğaları vardır. Matematikçi nesnenin kendisinde bulunan geometrik özelliğini bir kâğıda aktararak üzerinde düşünmeye başladığında kaynak olarak aslında nesneyi incelemektedir, fakat üzerinde çalıştığı şey artık geometrik şeklin kendisidir. Nesnelere soyutlamayla geometrik nesnelere elde ettiğimiz gibi, geometrik nesnelere de uzamlarını soyutlayarak tanımına ulaşabiliriz.⁶⁵⁵

İnsan bildiği şeyin bildiği gibi olması gerektiğini kabul eder, farklı olmasını ise kabul edemez. Olduğundan farklı olanlar ise gözlemin dışında oluşursa, oldukları yahut olmadıkları hakkında bir şey söylenemez. O halde bilim hakkında olan nesne

---

⁶⁵¹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1026a18

⁶⁵² Aristoteles, **Metaphysica**, XI 7

⁶⁵³ Aristoteles, **Metaphysica**, 1064b10

⁶⁵⁴ Duralı, Ş.T., **a.g.e.**, s.39

⁶⁵⁵ Ross, W.D., **a.g.e.**, s. 49-50

zorunlu olarak var olmalı ve ebedi olmalıdır. Mutlak anlamda var olan her şey ebedi olacaktır, ebedi olan ise var edilmemiş ve yok olmayacak olanlardır.⁶⁵⁶

Aristoteles gerçek bilim olarak her zaman birinci grup bilimleri görmektedir. Bilimler arasında da kendileri için, yani yalnızca bilmek amacıyla aranan bilimler, sonuçlar bakımından aranan bilimlerden daha çok bilgeliktirler.⁶⁵⁷ Matematik ve fizikte dâhil olmak üzere diğer tüm bilimlerin konusu ve varlıklarının ne olduğu, varlık olarak varlığın incelenmesi metafiziğin işidir. Metafizik bilgeliğin ilmidir ve bilgelik ilkelerin ve ilk nedenlerin bilgisidir.⁶⁵⁸ Şu halde ilk ilkelerin, ispatlamanın ve bilimin ne olduğunun incelenmesi metafiziğin işidir.⁶⁵⁹

Poetik bir eylemde bu eylem sonucunda bir ürün ortaya çıkmaktadır.⁶⁶⁰ Poetik düşünce fiil meydana getirir ve düşünülen nesne üzerine geçer ve onu meydana getirir. Bu bilimler günümüzde sanat ve zanaat olarak sınıflandırdığımız bilimlerdir.

Aristoteles poetik bilimleri; epos, tragedya, komedy, dithrambos şiiri, flüt ve lir sanatları, nomos şiiri olarak bölümlere ayırır. Bu sanatların çoğunluğu taklit etmeye dayalıdır. Bu taklitlerin çeşitleri bakımından sanatlarda ayırt edilirler.⁶⁶¹

Pratik bilimlerde ise düşünce sonucu düşünenin kendisi haricinde, bir eylem meydana gelmemektedir. Bu grup içerisine ahlak ve siyaseti sokar. Retorik, iktisat, askerlik gibi diğer pratik bilimler siyaset biliminin altında yer alırlar.⁶⁶² Ayrıca yasa koymayı da pratik bilimlerin içine sokar.⁶⁶³ Aristoteles'e göre en üstün pratik bilim siyasettir.⁶⁶⁴

Aristoteles her araştırmanın, her sanatın, her eylemin, her tercihin iyi şeyi arzulayacağını söyler. Ahlak erdemin ne olduğunu bilmek için değil, iyi olanı bilmek için uğraşı verir. Ahlak konuların bir yararı yoktur. Bu sebeple ahlak, siyasete başlamanın ön koşuludur ve Aristoteles ahlakı siyasetin içinde inceler.⁶⁶⁵

---

⁶⁵⁶ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1139b20-35

⁶⁵⁷ Aristoteles, **Metaphysica**, 982a15

⁶⁵⁸ Aristoteles, **Metaphysica**, 981b26-35

⁶⁵⁹ Aristoteles, **Metaphysica**, 1061b11-32

⁶⁶⁰ Aristoteles, **Metaphysica**, 1025b22

⁶⁶¹ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1447a-1447b

⁶⁶² Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1094b1-10

⁶⁶³ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1141b26

⁶⁶⁴ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1094b5

⁶⁶⁵ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1094a1-5

Aristoteles'e göre kimi konularda temellendirmelerin amacı bilme değil eylemdir, ahlakla ilgili konularda da temellendirmelerin amacı bilme değil eylemdir.⁶⁶⁶

Aristoteles, kendisinden önce retorik ve diyalektik çalışmalarından başka bir şey olmadığını, ortaya koyduğu mantık çalışmalarının kendisine ait olduğunu söyler⁶⁶⁷. Bir bilimin ilerleyerek geliştiğini daha öncekilere dayandığını belirterek, ancak bu konuda kendisinden önce gelenlerin sadece diyalektik sorular için sormakla kaldığını, cevaplar üretmediğini söyler. Ona göre bu bilim için gereken sorular kendisinde öncesinden gelmesine rağmen cevapları kendisi üretmiştir.⁶⁶⁸

Aristoteles, bilimlerin sınıflandırılmasında mantığa yer vermez. Aristoteles, mantığı zorunlu ve ispata dayanan bilimin aleti hatta neredeyse bütün bilginin aleti olarak verir.⁶⁶⁹ Bütün bilimlerin konusu hakikat olduğuna göre, mantık hakikate götürülen alet olmalıdır. Bilmek demek, nedenleri bilmektir, nedenleriyle bilmektir. Bu ise kıyasla mümkündür. Buradan anlaşılır ki, bütün bilimlerin aleti olan mantık bu bilimlerden önce yer alacaktır.⁶⁷⁰ Aristoteles yöntemin bilgisinin, bilimin bilgisinden önce gelmesi gerektiğini söyler.⁶⁷¹

Aristoteles, herhangi bir bilim hakkında araştırma yapmadan Analitiklerin incelenmesinin zorunlu olduğunu, diğer filozofların eksikliklerinin ve yanlışlarının buradan kaynaklandığını söyler⁶⁷².

Aristoteles, *Analytica Priora*'da formel bir yapı olan kıyas teorisini oluştururken idealist bir yapı ortaya koymasına rağmen, *Analytica Posteriora*'da ispatlama teorisini tamamen materyal bir yapı olarak ortaya koymuştur. Bu sebeple Aristoteles'in mantığının formel ve materyal olarak gördüğünü söyleyebiliriz.⁶⁷³

Aristoteles'e göre realite sadece reel varlıklardır. Realitenin kanunları olduğundan, varlığın kanunları düşüncenin de kanunlarıdır. Mantık varlığın bilgisine yani hakikate götürür. Mantık ve metafizik bir değildir. Varlık olarak varlığın bilimi

---

⁶⁶⁶ Aristoteles, **The Nicomachean Ethics**, 1095 a5

⁶⁶⁷ Atademir, H.R., **a.g.e.**, s.112

⁶⁶⁸ Aristoteles, **De Sophisticis Elenchis**, 183a27-184a9

⁶⁶⁹ Atademir, H.R., **a.g.e.**, s.89

⁶⁷⁰ Atademir, H.R., **a.g.e.**, s.90

⁶⁷¹ Aristoteles, **Analytica Posteriora**, 78a24 ; **The Nicomachean Ethics**, 1094b23

⁶⁷² Aristotle, **Metaphysica**, 1005b1-5

⁶⁷³ Atademir, H.R., **a.g.e.**, s.93-94

olan metafizik; varlığa kanunlar koymaz, kanunların varlığını ortaya çıkarır. Mantık ise düşünceye kanunları kabul ettirir. Mantık akli esas almakta belirli bir formel yapı oluşturmayı amaçlamakta, böylelikle aklın yanılmasını engellemeye çalışmaktadır.⁶⁷⁴

---

⁶⁷⁴ Atademir H.R., **a.g.e.**, s.96

SONUÇ

Mümkün kavramının Aristoteles tarafından tam olarak nasıl tanımlandığı açıkça belli olmamaktadır. Aristoteles'in mümkün kavramının iki çeşit olduğu görülmektedir, bu sebeple farklı olarak bazı yerlerde ele aldığı mümkünün, muhtemel kavramıyla açıklanması gerekir. Bu sebeple mümkün ve muhtemel kavramlarının bazen birbirinin yerine kullandığına rastlamaktayız. Bu durum Aristoteles'in genellikle olan ve doğal olan diye mümkünü tanımlamasından elde edilmiştir. Aristoteles, imkânsızı hiçbir zaman var olmayan bir şeye yahut bağıntıya, zorunlu olanı her zaman var olana, mümkün olanı ise zamana ve mekâna göre var olabilen yahut olmayabilene işaret etmek için kullanır.⁶⁷⁵ Muhtemel kavramı ise hem zorunlunun karşıtı olarak hem de imkânsızın karşıtı olarak belirlenir. Bu kavramlar düzenlendiğinde zorunlu, muhtemel ve imkânsız olmak üzere kipler üçe bölünür. Aristoteles, mümkün tanımının içine zorunluluğu da dâhil ederek dördüncü bir kapsam geliştirir. Ancak imkânsız olan, olmaması zorunlu olan olarak ele alındığında üç tür kip elde edilir.

Aristoteles varlığı dört şekilde ele alır ve ele almış olduğu varlıkları şekilleri itibariyle ifade etmeye, bu varlıklar hakkında bilgi edinmeye çalışır. Doğru olarak varlık, varlığın önerme olarak ifade edilmesi için ve bilgi olabilmesi için başlangıç noktasıdır ve doğru anlamda önermeyi oluşturur. Bu, varlıkları ifade etmek için tek başına yeterli değildir. Varlıklarda olanlar ele aldığında Aristoteles'in metafiziğinin iki temel ayrımı ortaya çıkıyor; bunlardan biri cevher, diğeri de arazdır. Arızî olarak varlıkları ifade edebilmek için mümkün önermelere, asıl anlamında varlığı ifade etmek içinse zorunlu önermelere ihtiyaç duyar.

Aristoteles'te kategoriler varlığın sınıflarıdır. Aristoteles kipleri kategorilere dâhil etmez, çünkü kipler kategoriler hakkında konuşabilmenin yani yüklem konuya yüklenilebilmesinin yoludur. Varlık ile zihin arasındaki bağ olan kategoriler ancak kipler ile anlaşılacaktır. Aristoteles, bir şeyin var olma gücüne sahip olabilmesine rağmen var olmayabileceğini, var olmama gücüne sahip iken var olabileceğini, bu halin bütün kategorilerde mevcut olduğunu söyler. O halde

---

⁶⁷⁵ Aristoteles, *Analytica Priora*, 29b29-35

Aristoteles, kuvve olarak kendisine sahip olduğu söylene fiile geçişi hiçbir imkânsızlık içermeyen şey mümkündür şeklinde imkân kavramını tanımlayarak, kategorilerin imkân kavramı ile tanımlanabilmesini sağlar.

Bir diğeri varlık çeşidini ifade etmek için bilkuvve ve bilfiil olarak varlıkları ele alan Aristoteles, bilkuvve için mümkün önermelere, bilfiil için zorunlu önermelere başvurur. Bilkuvve ve bilfiil olarak varlıkları önermeler olarak düzenleyen Aristoteles, bunların birbirleri arasında ki ilişkiden dolayı zamana göre incelenmesi gereksinimini karşılamaya çalışır. Bu sebeple mümkün, muhtemel ve zorunlu önermelerin zaman içinde nasıl kurulacağını incelendiğinde;

- a. Geçmişte, gelecekte gerçekleşecek bir önerme mümkündür.
- b. Gelecekte, geçmişte gerçekleşmiş önerme zorunludur.
- c. Geçmişte, gelecekte önermenin doğruluğunu bilen kişi için önerme zorunludur.
- d. Tüm zamanlarda gerçekleşecek bir önerme zorunludur. Bu tarz zorunluluğu tecrübelerden ediniriz.

Aristoteles'in aradığı, tüm zamanlarda gerçekleşecek olan zorunlu önermeleri bulmaktır.

Aristoteles, ilke ve nedenlerin zorunlu olanlar olduğunu bu sebeple bilimlerin işinin zorunluyu araştırmak olduğunu söyler. Ancak mümkün ve muhtemel önermelerinde zorunlu önermeler elde edilmesinde kullanıldığını görmekteyiz. Bu da Aristoteles'te mümkün ve muhtemelin de araştırma konusu olmasını ancak amacın zorunlu önermelerin elde edilmesi olduğunu gösterir. Bilim zorunlu olanların bilimi olacaktır, arızî olanın bilimi yoktur. Ancak, arazlar ilmin konusu ve aracı olurlar, bunu muhtemel ve mümkün önermelerin zorunlu önermelerin elde edilmesinde nasıl kullanıldığını bakarak görebiliriz. Şu halde zorunlu olanların bilgisine ulaşmak için Aristoteles ispatlama yöntemlerini ortaya koymak zorundadır. Bu tarzda bir incelemeye Aristoteles'in De Caelo adlı eserindeki incelemelerinde açık bir şekilde karşılaşmaktayız.

Aristoteles, yanlış ve doğru öncüller vererek her durumda doğru çıkarımlar yapılabilmesinin mümkün olduğunu gösterir. Ancak yanlış öncüller ile yapılan

kıyasların çıkarımlarının her zaman doğru olmadığını, bazen doğru olurken bazen yanlış çıkarımların elde edilebileceğini gösterir. Bununla birlikte öncülleri doğru olarak ele aldığımızda ise yanlış bir çıkarım yapılamayacağını gösteren Aristoteles kıyasın kesin bir yöntem olduğu sonucuna ulaşır.

Aristoteles'in elde ettiği geçerli şekillerin sayısının 797 adet olması gerektiğine ulaşırız. Bu formların tamamını Aristoteles, *Analytica Priora*'da belirtmemesine karşın bunların farkında olduğu ve bu bütün formların elde edilmesi için gerekli yolları belirttiği görülüyor. Şu halde Aristoteles bu formları sözü uzatmamak adına atlamıştır diyebiliriz.

Aristoteles'in kipli mantığının, varlığın bilgisini elde etmek üzere oturttuğu yöntem olduğunu görüyoruz. Binaenaleyh, varlığın bilgisinin ancak bu yöntemle elde edilebileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atademir, H.R.: **Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 124, Ankara, 1974.
- Bäck, A.T.: **Aristotle's Theory of Predication**, Brill, Leiden, 2000.
- Barnes J.: **Düşüncenin Ustaları Aristoteles**, Çev. B.Ö.Düzgören, Altın Kitaplar Yayınevi , İstanbul, 2002.
- Becker A. **Die Aristotelische Theorie der Möglichkeitsschlüsse**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Berlin, 1968.
- Bolay .S.H.: **Aristoteles Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin Karşılaştırması**, M.E.B., İstanbul, 1996.
- Dumitriu A.: **History of Logic**, (vol. I), Trans. D. Zamfirescu vd., Abacus Press, Knet 1977.
- Diogenes L.: **Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri**, Çev. C.Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Duralı, T.: **Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Duralı, T.: **Felsefe – Bilimin Doğuşu**, Dergah yayınları, İstanbul, 2011.
- Duralı, T.: **Sorun Nedir?**, Dergah yay., İstanbul, 2006.
- Ed. Barnes J.: **The Cambridge Companion To Aristotle**, Cambridge University Press, 1995.
- Ed. Barnes J.: **The Complete Works of Aristotle (Vol I)**, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1991.
- Ed. Barnes J.: **The Complete Works of Aristotle (Vol II)**, Princeton University Press, Princeton, N.J. 1991.

- Ed. Furley D.: **Routledge History of Philosophy (Vol. 2) ‘Aristotle to Augustine’**, Routledge, London, 1999.
- Ed. Judson L.: **Aristotle's Physics -A Collection of Essays -**, Oxford University Press, USA, 2003.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol I)**, Oxford University Press, 1928.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol II)**, Oxford University Press, 1928.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol III)**, Oxford University Press, 1928.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol IV)**, Oxford University Press, 1928.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol V)**, Oxford University Press, 1928.
- Ed. Ross D.: **The Works of Aristotle, (Vol VI)**, Oxford University Press, 1928.
- Grünberg T.: **Sembolik Mantık El Kitabı 1**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2000.
- Grünberg T.: **Sembolik Mantık El Kitabı 2**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2000.
- Grünberg T.: **Sembolik Mantık El Kitabı 3**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2000.
- Grünberg, T.: **Felsefe ve Felsefi Mantık Yazıları**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005.
- Grünberg T., v.d.: **Mantık Terimleri Sözlüğü**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2003.
- Hintikka, J.: **Analyses of Aristotle**, Kluwer Academic Publishers, 2004.
- Hintikka, J.: **Time & Necessity - Studies In Aristotle's Theory Of Modality**, The Clarendon Press, Oxford, 1973.
- İbn Sinâ **Kitâbü’ş-Şifa (Yorum Üzerine)**,Çev.Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- İnan, İ: “Aynıların Ayırdedilmezliği”, **Felsefe Tartışmaları**, 26, s.15-19,

- Panorama yayınları, İstanbul, 2000.
- Johnson, W.E. **Logic, (Vol. 3)**, Dover Publications, New York, 1964.
- Kaya, C.: **Varlık ve İmkân**, Klasik yayınları, İstanbul, 2011.
- Losee, J.: **A Historical Introduction to The Philosophy of Science**, Oxford University Press, New York, 2001.
- Lukasiewicz, J.: **Aristotle's Syllogistic**, Clarendon Press, Oxford, 1957.
- McCall S.: **Aristotle's Modal Syllogisms**, North-Holland Publishing Company, 1963.
- Owen O.F.: **The Organon, Or Logical Treatises Of Aristotle (Vol I)**, George Bell & sons, London, 1889.
- Patterson R.: **Aristotle's Modal Logic Essence and Entailment in The Organon**, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
- Quine W.V.O. **From a Logical Point of View**, Harvard University Press, Massachusetts, 1980.
- Reid T.: **Analysis of Aristotle's Logic with Remarks**, William Creech, London, 1806.
- Rijen J.: **Aspects of Aristotle's Logic of Modalities**, Kluwer Academic Publishers, 1989.
- Rini, A.: **Aristotle's Modal Proofs**, Springer, 2011.
- Ross, W. D.: **Aristoteles**, With an introduction by John L.Ackrill Sixth, London, Routledge, 1995. [Çev.: Aristoteles, Ahmet Arslan, İstanbul, Kabalıcı Yayınları, 2002].
- Sholz, H.: **Geschichte der Logik**, Berlin, 1931.
- Shields, C.: **Aristotle**, Routledge Press, London, 2007.

- Sorabji, R.: **Necessity, Cause, and Blame; Perspectives on Aristotle's Theory**, Cornell University Press, New York, 1980.
- Smith, R.: "Logic", **The Cambridge Companion to Aristotle**, Ed. J. Barnes, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, pp.27-65
- Striker, G.: **Aristotle: Prior Analytics, Book I**, Clarendon Press, Oxford, 2009.
- Taylan N.: **Anahatlarıyla Mantık**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- Taylor E.: **Aristotle**, Dodge Publishing, London, 1967.
- Türker, S.: **Aristoteles Gazzali ile Leibniz'de Yargı Mantığı**, Dergah yayınları, İstanbul, 2002.
- Ueberweg, F.: **System Der Logik**, B. A. Marcus, Bonn, 1882.
- Ural Ş.: **Temel Mantık**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Von Aster, E.: **Bilgi Teorisi ve Mantık**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

1979 Yılında Rosenheim (Almanya) da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Isparta'da aldı. 2000 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Matematik bölümünden mezun oldu. 2003 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Matematik Anabilim Dalı Topoloji Bilim Dalından, *Fuzzy Topolojik Uzaylarda Bağlantılılık* adlı tez ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2000 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığında Matematik Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.